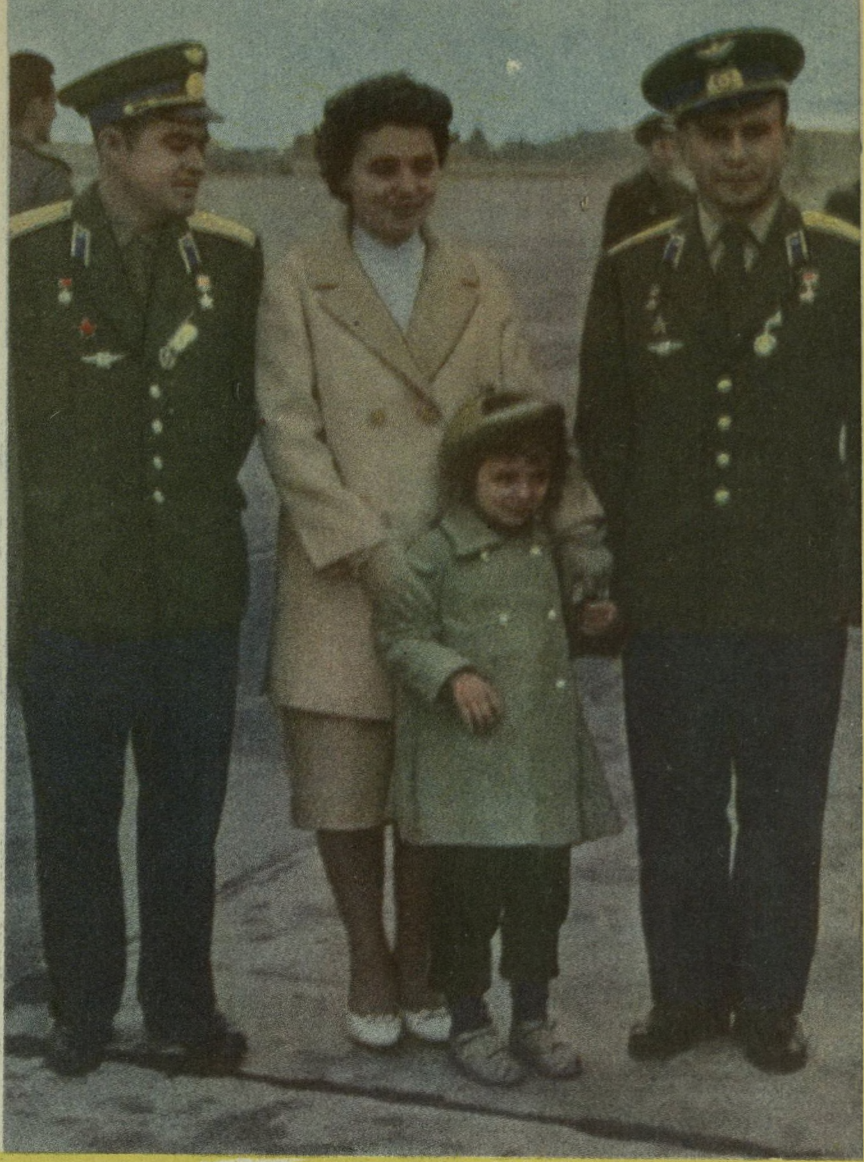

ЯЛАВ

СЕНТЯБРЬ 1962

Пĕтĕм тĕнчери пролетарисем, пĕрлешĕр!

ЯЛАВ

Чăваш писателĕсен Союзĕ уйăхра пĕрре кăларакан илемлĕ литературă тата общество̆па политикă журналĕ

№ 9 (395)
СЕНТЯБРЬ 1962

XXXV çул тухать

Уйăп МИШШИ

Чапллă çĕнтерӳ

Тĕлĕнсе пĕтерейменччĕ
Пĕр карапĕ çĕкленсен,
Кĕç те вĕç тепри çĕкленчĕ,
Сывлăш пӳлĕнчĕ çынсен.

Ай, çĕршыв! Ай, вăй-хăват та!
Тĕлĕнтертĕн-çке, чăнах:
Вирхĕнчĕ «Восток-4»
«Восток-3» хыççăнах.

Пĕринче, ав, Николаев,
Ав, Попович тепринче.
Иккĕне вĕçмешкĕн лайăх
Çут тĕнче уçлăхĕнче.

Саламларĕ, алă çупрĕ
Пĕтĕм халăх ик яша.
Космосра шырарĕ-тупрĕ
Украинец чăваша.

Çĕр çинче пулсассăн, паллă,
Çын çынна-и, тупатех.
Куçлă уй, вăрман хăлхаллă,
Çул шырамăн-ха питех.

Çук, тет, тусăм, кăшт суятăн,
Çĕр çинче те тепĕр чух
Аташатăн та каятăн,
Çул пĕлмен — çула ан тух.

Космосра вара кусенĕн,
Юмахри пек темелле:
Ик ракетă, шăп тĕл пенĕн,
Çитрĕç-тухрĕç пĕр тĕле!

Хăй тусне Павло тĕл пулчĕ,
Ăшшăн çиçрĕ йăл кулли.
Ырă сунчĕ, алă сулчĕ:
Здоровеньки, тет, булы!

Ырă кун! — тет Андриянĕ,
Кил, вĕçер, тет, юнашар!
Икĕ тус пĕрле пулсан-и,
Йывăрри те йывăр мар.

Иксĕр çеç пĕрле-и халĕ,
Тӳпене вĕçнĕренпе
Пĕтĕм халăх чун-хавалĕ,
Чун-чĕрийĕ сирĕнпе.

Сирĕнпе Тăван çĕршывăр,
Шик ан пултăр чĕрĕрте.
Çĕнĕ-çĕнĕ çул-йĕр хывăр,
Çӳрĕр çын çитмен çĕрте!

Чиксĕр космос океанĕ,
Çук ун вĕçĕ те хĕрри.
Çавăнта çул хываканĕ
Çынсенчен чи паттăрри.

Вĕççĕр уçлăхĕ тĕнченĕн,
Çук ун тĕпĕ те тӳпи.
Çавăнта çул çӳрекенĕн
Пит телейлĕ-çке шăпи.

Чăн телейлĕ, паттăр пултăр
Икĕ йĕкĕт, икĕ яш.
Пĕр тăван пулса халь юлтăр,
Украинецпа чăваш.

Пĕр тăван мĕн пур пек халах
Пирĕн аслă пĕр йышра.
Ленин курнă çут малаллах
Уçăлса выртать умра.

Çав тăванлăхăн уявĕ
Кĕрлемест-им çĕршывра!
Çав малашлăхăн ялавĕ
Вĕлкĕшмест-им Çĕр тавра!

Юнашар пыраççĕ таччăн
Икĕ йĕкĕт космосра,
Пĕр тĕп шухăш икĕ каччăн,
Пĕр тĕллев кăна асра:

Çĕнтерес!
Тăван çĕршывăн
Хăватне çитĕнтерес!
Çĕр çине те ыррăн-сыввăн
Таврăнма вăй çитерес!

Ай, çынсем! Ай, вăй-хăват та
Çав çынсенĕн аллинче!
Таврăнчĕ «Восток-4»,
«Восток-3» Çĕр çинче!

Икĕ паттăрĕ те сывă,
Ак, çĕршыв ытамĕнче.
Савăнать Совет çĕршывĕ,
Тĕлĕнсе тăрать тĕнче.

Август, 1962.

ЖУРНАЛ ХУПЛАШКИН ПĔРРЕМĔШ СТРАНИЦИНЧЕ: 1. СОВЕТ СОЮЗĔН ГЕРОЙĔ, ЛЕТЧИК-КОСМОНАВТ АНДРИЯН ГРИГОРЬЕВИЧ НИКОЛЕВ ШУПАШКАРТИ ШКУЛ АЧИСЕМ ХУШШИНЧЕ; 2. ВИÇÇĔМĔШ КОСМОНАВТ АНДРИЯН НИКОЛАЕВ ХАЙĔН КОСМОСРИ ТĂВАННЕ ПАВЕЛ ПОПОВИЧА МУСКАВРАН УЗИН ХУЛИНЕ АСАТСА ЯРАТЬ; 3. АНДРИЯН НИКОЛАЕВ АЛЬКЕШРИ ИЛЕМЛĔ ТĔРĔСЕН ФАБРИКИНЧЕ.

Ӳкерчĕкĕсене П. Ефремов тунă.

ОБЯЗАТЕЛЬНЫЙ ЭКЗЕМПЛЯР
ДОСТАВЛЕН
Чувашской Книжной Палате
«13» октября 1962 г.
№

Андриян Николаев хăйĕн Мускаври хваттерĕнче КПСС Чăваш Обкомĕн секретарĕпе П. Чичикин юлташпа тĕл пулчĕ. Туслă калаçу, ăшă кулă, асаилу...

Андриян Николаева Шупашкар ĕççыннийĕсем, чăвашсен йăлипе, çăкăр-тăварпа кĕтсе илеççĕ.

„КУН ПЕККИНЕ ХУЛА КУРМАНЧЧĔ"

«КАЛАÇАТЬ МУСКАВ!»

Çак икĕ сăмаха эпир куллен пĕрре кăна мар илтетпĕр. Çак сăмахсемпе эпир Тăван çĕршывăмăрăн чĕре таппине хамăр кăкăмăрта туятпăр, вара пĕтĕм пурнăç, кулленхи хĕрӳ ĕç пулас малашлăхпа — коммунизмпа — çыхăнса тĕвĕленнине яр уççăн куратпăр.

«Калаçать Мускав!»

Çак кун вара яланхи сăмахсем те пачах çĕнĕ хăватпа, çĕнĕ вăй-хăватпа, Этемлĕх халиччен каламан туйăмпа янраса кайрĕç те, чĕресенче совет халăхĕн çĕнĕ çĕнтерĕвĕн тĕшши çуралчĕ. Кăçалхи августăн вун пĕрремĕшĕнчи Мускав хыпарĕ совет халăхĕн нихçан иксĕлми вăй-хăватне татах тепĕр хут яр уççăн кăтартса пачĕ. Чăваш ывăлĕ Андриян Николаев — виççĕмĕш космонавт — тĕнче уçлăхне вĕççе хăпарни халăх хушшинче космос ракети хăвăртлăхĕпе сарăлчĕ. Уçса хунă чӳречесенчен шавлă урамсене радиоприемниксен сасси шăранса тухрĕ, площадьсенче халăх кĕпĕрленчĕ, ТАСС пĕлтернĕ кашни хыпара çынсем пĕр-пĕрне кала-кала кăтартрĕç, ниçта кайса кĕми савăнса ӳкрĕç, савăнăçăн вĕçĕ-хĕрри те пулмарĕ.

Августăн вун пĕрремĕшĕ Шупашкарта.

Автобус Советсен площадĕнче чарăнчĕ. Вырăна çитнисем анса юлма васкарĕç, теприсем автобуса кĕрсе вырнаçрĕç. Çав вăхăтра площадьри репродукторсенчен ТАССăн çĕнĕ пĕлтерĕвĕ илтĕнме пуçларĕ. Машинă ерипен хускалчĕ, анчах пассажирсем шофера кăштах та пулин тăхтама ыйтрĕç, çĕнĕ хыпара пурте итлесшĕн пулчĕç. Вара Андриян Николаев космосра вĕçни çинчен итлесе пĕтермесĕр те автобус вырăнтан хускалмарĕ, площадьри çуран çынсем те пĕр утăм та тумарĕç. Ку вара халăх хăйĕн тăван ывăлне чысланине, унпа мăнаçланса мухтаннине пĕлтерчĕ.

Урамра та, килти сĕтел хушшинче те, магазинсемпе клубсенче те, парксемпе кинотеатрсенче те — пур çĕрте те Андриян Николаевăн вĕçевĕ çинчен кăна калаçрĕç; радиоприемниксем мĕн çурçĕр иртиччен чарăнмарĕç. Пурне те Космос, Николаев, «Восток-3» интереслентерчĕ. Кун каçалана сулăннă çĕре урамсемпе çуртсем çинче хĕрлĕ хăмачсемпе транспарантсем, тепĕр кунне ирхине Андриян Николаев портречĕсем курăнма пуçларĕç. Шупашкар хаклă хăнана тивĕçлипе кĕтсе илме хатĕрленни малтанхи кунах сисĕнчĕ. Вырсарникун, августăн 12-мĕшĕнче, Тăваттăмĕш космонавт Павел Попович тĕнче уçлăхне тухрĕ. Чăваш ывăлĕпе украинă халăх ывăлĕ виçĕ талăк хушши космосра пĕрле вĕççе тĕнчене тĕлĕнтерчĕç, Совет халăхĕн чапне çăлтăрсем патне çĕклерĕç, пĕтĕмĕшпе илсен тăватă миллион та улт çĕр пин километр тăршшĕ çул хыврĕç, хамăр çĕр çине ăнăçлă анса ларчĕç, Çĕршыв умĕнчи задание ăнăçлăн пурнăçларĕç.

Ку вăл август уйăхĕнче пулчĕ.

Сентябрĕн 2-мĕшĕнче — вырсарникун — Андриян Николаев космоса вĕççе хăпарни шăп виçĕ эрне иртсен — пирĕн хаклă хăна Шупашкара килсе çитрĕ.

Çак куна Шупашкар çыннисем кăна мар, пĕтĕм республикă куç пек кĕтрĕ, республикă Виççĕмĕш космонавтпа тĕл пулма хатĕрленчĕ. Фабрикăсемпе заводсенчи рабочисем, колхозсемпе совхозсенчи ял хуçалăх ĕçченĕсем, строительсемпе механизаторсем — пурте, пурте ĕçре çĕнĕ çитĕнӳсем турĕç, Андриян Николаева чыслăн кĕтсе илес ĕмĕтпе ырми-канми тăрăшрĕç.

Сентябрĕн иккĕмĕшĕ Шупашкар ĕççыннийĕсемшĕн пысăк савăнăç илсе килчĕ. Пĕтĕм хула халăхĕ урамсемпе площадьсене тухрĕ, Шупашкар аэропортĕнчен пуçласа Советсен площачĕ таранах — вунă кипометр хушши — ĕç çыннисен стени ӳссе ларчĕ. Çанталăкĕ вара Шупашкар çыннисен туйăм-шухăшне тĕрĕслесе пĕлесшĕн пулнăн туйăнчĕ, ир çинче ирех шăпăртатса çумăр çума тытăнчĕ. Анчах Андриян Николаева кĕтсе илме тухнă ĕç çыннисем çумăрлă çанталăкран шикленмерĕç, уяв тумне тăхăннă пиншер çынсем чечек çыххисемпе, хĕрлĕ ялавсемпе, космонавтсен портречĕсемпе урама тухрĕç.

Хулари çирĕм пĕрремĕш номерлĕ шкулта вĕренекенсемпе Кăнтăр поселок çыннисем Виççĕмĕш космонавта аэропортра кĕтнĕ вăхăтра Советсен площадĕнче хула çыннисем чаплă митинга пухăнчĕç. Акă кĕçех хула çийĕн кĕмĕл тĕслĕ «ИЛ-14» самолет ярăнса иртрĕ. Тепĕр самантран вăл аэропорта анса ларчĕ, самолет алăкĕ умĕнче Андриян Григорьевич Николаев курăнчĕ. Чаплă хăнана кĕтсе илме пухăннă çынсем ăна тăвăллăн алă çупса, «Урра» кăшкăрса кĕтсе илчĕç, пур çĕрте те саламлă сăмахсем янраса тăчĕç. Шупашкар çыннисем Космос геройне, чăвашсен йăлипе, çăкăр-тăварпа, кăпăклă чăваш сăрипе чаплăн кĕтсе илчĕç.

Çак кун Андриян Николаев иртсе пынă Шупашкар урамĕсем чĕрĕ чечек кавирĕпе витĕнчĕç. Кашни çын аллинче тенĕ пекех чечек çыххисем пулчĕç, Космонавт ларса пыракан машинăна та чечек çыххинчен тунăн туйăнчĕ. Çавăн чухлĕ чечек Шупашкарта ӳсме пултарнине ĕненес те килмест. Космос геройĕ Советсен площадьне пырса кĕрсен пĕр вăхăт «урра» кăшкăрни, чи ăшă сăмахсемпе саламлани янраса тăчĕ, кашни

Виççĕмĕш космонавт — Андриян Николаев ларнă машинă Ленин проспекчĕпе пырать.

Андриян Григорьевич Шупашкарти Советсен площадĕнче

«Тăван чăваш ĕç çыннийĕсене чĕререн саламлатăп!» Андриян Николаев Шупашкар хулинчи демонстраци вăхăтĕнче.

совет çынни хăй чĕринчи савăнăçне, мухтавлă космонавта чыслание, совет халăхĕ ÿстернĕ маттур чăваш ывăлне чун-чĕререн хисеплесе юратнине кăтартса пачĕ. Ахальтен мар ĕнтĕ пĕтĕм халăх шухăш-кăмăлне палăртса, РСФСР тава тивĕçлĕ врачĕ, Чăваш АССР искусствисен тава тивĕçлĕ деятелĕ, медицинă наукисен кандидачĕ Петр Николаевич Осипов митингра çапла каларĕ:

— Чăннипех паха тĕрĕ, юлташсем, малашне те çапла ĕçлеме телей сунатăп,— терĕ Андриян Николаев Алькешри илемлĕ тĕрĕ фабрикинче ĕçлекен хĕрсене.

— Этемлĕхĕн ĕмĕрти ĕмĕчĕ пурнăçа кĕчĕ,— терĕ вăл.— Этем ăс-тăнĕ тĕнче уçлăхне парăнтарать. Совет çĕршывĕн пĕрремĕш космонавчĕсем — аслă вырăс халăхĕн ывăлĕсем Юрий Гагаринпа Герман Титов хыççăн тÿпене Андриян Николаевпа Павел Попович вĕçсе хăпарчĕç... Колхозник кил-йышĕнче çуралса ÿснĕ Андриян Григорьевич Николаев пирĕн Коммунистсен партийĕн чи лайăх ывăлĕсенчен пĕри шутланать. Вăл пĕлĕтсенчен çÿле вĕçсе космос вĕçевĕн çÿлĕшĕнче Совет çĕршывне тĕнче умĕнче мухтава кăларчĕ.

Ку вăл космонавтсене çес мухтаса каланă сăмахсем мар, ку вăл пĕтĕм совет халăхне, Коммунистсен партине, Совет правительствине ырласа каланă чĕререн тухакан сăмахсем пулса тăраççĕ.

— Пирĕн халăха, Совет правительствипе Ленинла Тĕп Комитета, Никита Сергеевич Хрущева ахаль совет çыннисемшĕн питĕ тăрăшнăшăн, пирĕншĕн, космонавт-летчиксемшĕн куллен тăрăшнăшăн питĕ пысăк спасибă калас килет,— терĕ Андриян Николаев хăйне хăй кĕтсе илме пухăннă митингра.

Çак кун Шупашкар ĕç çыннийĕсен чаплă уявĕ пулса тăчĕ. Ку анчах мар, кашни тĕл пулу, Николаев Шупашкарта пулнă кашни кун, кашни сехет телейлĕ самантпа тулчĕ. «Кун пеккине хула курманччĕ», терĕ Михаил Сергеевич Иванов, трактор пайĕсем тăвакан заводри цехком председателĕ Шупашкарта виçĕ сехете яхăн тăсăлнă демонстраци хыççăн.

Шупашкар çыннисем Совет Союзĕн Геройне, Андриян Григорьевич Николаева ăсатаççĕ. Сăн ÿкерчĕксене П. Ефремов, А. Припалов тата Ю. Дмитриев тунă.

ÇАПАХ та кашни тĕл пулăва асра хăварас килет.

Акă Шуршăл ялĕ, космос геройĕ Андриян Николаев çуралса ÿснĕ пысăк мар чăваш ялĕ. Чичаплă уяв чухнехи пеккапăр тумланнă вăл, пăхса ытараймастăн. Кашни урамрах, кашни çурт çинче тенĕ пекех мухтавлă космонавтсен портречĕсем, хĕрлĕ хăмач çине çырнă саламлă сăмахсем куçа илĕртеççĕ, шухăш-кăмăла тĕнче уçлăхне çĕклеççĕ. Сентябрĕн виççĕмĕшĕнче Шуршăл çывăхĕнчи нумай ялсенчен те ĕçчен колхозниксем космонавт çуралнă яла пухăнчĕç, вĕсем хаклă хăнана — Совет Союзĕн Геройне Андриян Николаева кĕтрĕç. Чечек çыххисемпе илемлетнĕ уçă машинă ял урамне пырса кĕрсен пур çĕртен те «урра» кăшкăрни, салам сăмахĕсем калани янраса каять. Митинга пухăннă тăван ял çыннисем космос геройне чĕререн саламлаççĕ. Андриян Николаев кунта тăван ял ĕçченĕсемпе, пĕрле вĕреннĕ тантăшĕсемпе тĕл пулса калаçрĕ. Вун пĕр çул хушши дояркăра ĕçлекен Антонина Тимофеева ăна чĕререн тухакан сăмахсемпе тав туса саламларĕ. «Ман ĕçĕм те совет космонавчĕсене çÿлтен çÿле, инçерен инçене вĕçме пулăшнине туятăп та, ĕçлес кăмăлăм татах çĕкленет, çĕнĕ вăй хушăнать»—терĕ вăл, Андриян Григорьевича чечек çыххи тыттарса. Андриян Григорьевич тăван ял çыннисене космосри тантăшĕсенчен — Юрий Гагаринпа Герман Титовран, Павел Поповичпа космонавтсен йышĕнчен ăшă салам каларĕ. Андриян Николаев вĕсене хăй космосра епле вĕçни çинчен тĕплĕн каласа кăтартрĕ.

Мухтавлă космонавт хăй çуралнă тăван ялĕпе паллашрĕ, хăй вĕреннĕ шкулта, колхоз уй-хирĕнче пулчĕ, пулас садăн малтанхи улмуççине лартрĕ.

СЕНТЯБРЬ пуçламăшĕнчи пилĕк кун çав тери хăвăрт иртрĕ пулин те, вăл нумай çынсен асĕнче ĕмĕрлĕхе юлчĕ. Космос геройĕпе тĕл пулма тÿр килнĕ çынсем хăйсене чи телейлисем вырăнне хучĕç. Пирĕн космонавт кирек ăçта пырсан та,— Алкешри илемлĕ тĕрĕсен фабрикинче-и е Шупашкарти улма-çырла питомникĕнче, музыкăпа драма театрĕнче-и е пир-авăр ăстисем патĕнче, электроаппаратчиксемпе тĕл пулчĕ-и вăл е журналистсемпе писательсене хăйĕн вĕçевĕ çинчен каласа пачĕ — пур çĕрте те ăна чи хаклă хăнана кĕтсе илнĕ пек йышăнса чысларĕç.

...Сехет йĕпписем виççĕ урлă каçнă ĕнтĕ. Пир-авăр комбинатĕнчи çĕршер рабочисемпе служащисем, инженерсемпе техниксем урама тухнă, ешĕл сквера пухăнса тăнă. Вĕсем пурте Виççĕмĕш космонавта кĕтеççĕ.

Кĕçех çăмăл машинсен ушкăнĕ курăнса каять. Андриян Николаев ларса пыракан машинă пир-авăр комбиначĕн кил картине ярăнса кĕрет. Чипер хĕрсен ушкăнĕ космонавта чечек çыххисем тыттарать.

Хаклă хăна пир-авăр ăстисен ĕçĕпе тĕплĕн паллашать. Акă вăл, хăйпе пĕрле пыракан юлташĕсемпе, тĕртекен фабрикă патне пырса тухать. Фабрикăна кĕнĕ çĕрте пысăк саспаллисемпе çапла çырса хунă: «Кунта Андриян Николаев ячĕпе хисепленекен коммунизмла ĕç коллективĕ ĕçлет». Çак коллективра пĕтĕмпе çĕр çын ĕçлет, Андриян вара çĕр те пĕрремĕшĕ шутланать. Коммунизмла ĕç коллективĕн членĕсем пурте тенĕ пекех темиçе тĕрлĕ ĕçре ĕçлеме пултараççĕ. Коммунизмла ĕç коллективĕн хисеплĕ ятне пир-авăр ăстаçисем августăн 15-мĕшĕнче, Андриян Николаевпа Павел Попович çĕр çине анса ларнă кун, илме тивĕçлĕ пулнă.

Мухтавлă космонавт Андриян Григорьевич Николаев Шупашкарти электроаппаратсем тăвакан заводра, улма-çырла питомникĕнче пулчĕ, музыкăпа драма театрĕнче хулари ĕç çыннисемпе тĕл пулчĕ, телевиденипе тухса калаçрĕ.

...КАЛЛЕХ хула халăхĕ ир-ирех аслă урамсене тухрĕ. Сентябрĕн 7-мĕшĕнче Шупашкар ĕç çыннийĕсем Совет Союзĕн Геройне, Андриян Григорьевич Николаев летчик-космонавта чаплăн ăсатса ячĕç. Çак кун та, пилĕк кун каяллахи пекех, урамăн икĕ енĕпех йышлă халăх стени, чĕрĕ чечексен çыххисем пулчĕç. Аэропортра, ăсатма пынă ĕç çыннисене саламласа, Андриян Григорьевич ĕçре çĕнĕ çитĕнÿсем тума сывлăх сунчĕ.

— Хаклă юлташсем, çывăх тусăмсем,— терĕ вăл сывпуллашнă чухне.— Эпĕ Шупашкара килнĕренпе пилĕк кун çав тери хăвăрт, сисмесĕрех иртсе кайрĕ. Çак пилĕк кун хушшинче эпĕ хамăр республикăри хăш-пĕр предприятисемпе учрежденисенче, рабочисем патĕнче, тăван ялăмра, Сĕнтĕрвăрри хулинче пулса куртăм. Мана пур çĕрте те тăван çынсем çав тери ăшă кăмăлпа кĕтсе илчĕç. Çавăншăн сире пурсăра та чĕререн тав тăватăп. Сире эпĕ хăвăр ĕçĕрте малашне те çĕнĕрен те çĕнĕ çитĕнÿсем тума, çирĕп сывлăхлă, телейлĕ пулма ырă сунатăп. Тепре куриччен, хаклă тусăмсем!

Андриян Григорьевич ларнă самолет сывлăша çĕкленет, пиншер çынсем ала сулса телейлĕ çул сунаççĕ, шухăшпалан космос геройĕ пек паттăр та ĕçчен, пултаруллă пулма çĕршыв умĕнче тупа тăваççĕ.

Л. ЕФИМОВ, В. ДАВЫДОВ-АНАТРИ, И. ЮЖАНИН
(хамăр корреспондентсем).

Андриян Николаев Шупашкарти пир-авăр комбинатĕнче. Унпа юнашар СССР Верховнăй Совечĕн Депутачĕ Римма Быковăпа ВЛКСМ комитечĕн секретарĕ Крета Громова пыраççĕ.

Н. С. Хрущев тата Л. И. Брежнев А. Г. Николаевпа П. Р. Попович космонавтсемпе телефонпа калаçни

1962 çулхи августăн 15-мĕшĕнче космонавтсем Андриян Григорьевич Николаев тата Павел Романович Попович Çĕр çине анса ларнă хыççăн темиçе сехетрен телефонпа Ялтăна, Н. С. Хрущевпа Л. И. Брежнев кинна çĕре шăнкăравлани.

Никита Сергеевич çав вăхăтра Англи парламенчĕн членĕпе Дж. Кронин господинпа калаçнă.

— Каçарăр мана,— тенĕ Н. С. Хрущев Кронина.— Манăн темиçе минутлăха пирĕн калаçăва татмалла пулать, космонавтсемпе калаçмалла. Кĕтме ыйтатăп. Кăмăлăр пулсан, тархасшăн, эпĕ космонавтсемпе калаçнă çĕре пыма пултаратăр.

Кронин господин çапла каланă: Эсир мана унта пыма ирĕк парсан, эпĕ телейлĕ пулатăп.

— Тархасшăн,— тенĕ Никита Сергеевич Хрущев.

Хрущев юлташ Л. И. Брежнева чĕннĕ. Леонид Ильич Никита Сергеевич патне пынă. Хрущев юлташ ăна Дж. Кронинпа паллаштарнă. Ун хыççăн вĕсем виççĕшĕ те кабинета телефон патне кайнă.

Малалла Н. С. Хрущев тата Л. И. Брежнев космонавтсемпе телефонпа калаçнине çырса илнине паратпăр.

Мускав. 1962 çулхи августăн 18-мĕшĕнче столицă ĕç çыннисем «Восток-3», «Восток-4» космос карапĕсен вĕçевне чысласа митинг ирттерчĕç. Ӳкерчĕкре: Мавзолей трибуни çинче.

Н. С. Хрущев: Сывă-и, хаклă Николаев юлташ. Эсир мана лайăх илтетĕр-и?

А. Г. Николаев: Лайăх илтетĕп.

Н. С. Хрущев: Эпĕ сире питĕ лайăх илтетĕп. Эсир тĕнче уçлăхĕнче малтанхи кун вĕçнĕ чухнехи пекех хастар сассăра илтетĕп.

А. Г. Николаев: Спасибă, спасибă!

Н. С. Хрущев: Сире саламлама питĕ хавас. Эпĕ çав тери савăнатăп, туйăмсене палăртма мĕнле сăмахсем суйласа илмелле — пĕлместĕп.

А. Г. Николаев: Спасибă, Никита Сергеевич. Пысăк спасибă!

Н. С. Хрущев: Эсир пирĕн Тăван çĕршыва мухтава кăлартăр, Совет Союзĕнчи халăхсене тата хăвăр чăваш халăхне мухтава кăлартăр. Хăшпĕр çынсем, уйрăмах урăх çĕршывсенче, Совет Союзĕнчи нацисен йышне япăх пĕлеççĕ, Чăваш Автономиллĕ Республики пуррине пурте мар пĕлеççĕ. Халĕ Совет Союзĕнче чăвашсем пуррине, чăваш халăхĕ совет халăхĕсен аслă социализмлă çемйинче тивĕçлĕ вырăн йышăннине тата вăл коммунизм тăвас, техникăна аталантарас, тĕнче уçлăхне пăхăнтарас ĕçре хăй енчен чаплă çитĕнӳ тунине пĕтĕм тĕнче пĕлĕ.

А. Г. Николаев: Спасибă, Никита Сергеевич.

Н. С. Хрущев: Чăвашсем, мĕн пур совет çыннисем пекех, савăнаççĕ, сирĕн паттăр ĕçĕрпе мухтанаççĕ пулĕ, тесе шутлатăп.

А. Г. Николаев: Ырă сăмахсемшĕн сире, Никита Сергеевич, тав тăватăп.

Н. С. Хрущев: Эпĕ Донбасри рудниксенче ĕçленĕ чухне унта чăвашсем нумай ĕçлетчĕç, эпĕ вĕсене лайăх пĕлетĕп, чăваш ĕçчен халăх.

А. Г. Николаев: Никита Сергеевич, тепĕр хут спасибă ăшă сăмахăршăн, спасибă!

Н. С. Хрущев: Совет Союзĕнчи мĕн пур халăхсем — эпир пурте хамăр вăя паракан пĕрлехи аслă ĕçшĕн — коммунизм тăвас ĕçшĕн пыракан кĕрешӳре пĕрлешрĕç. Пирĕн халăхсем пĕрлехи вăйпа экономикăна, наукăна аталантараççĕ, культурăна çĕклеççĕ, коммунизм обществи ăнăçлăн тăваççĕ.

Андриян Григорьевич, калăр-ха, сирĕн вĕçев мĕнле иртрĕ тата эсир хăвăра мĕнле туятăр?

А. Г. Николаев: Никита Сергеевич, пĕлтерме ирĕк парсамăрччĕ.

Совет Союзĕнчи Коммунистсен партийĕн Центральнăй Комитечĕн Пĕрремĕш секретарĕ, СССР Министрĕсен Совечĕн Председателĕ юлташ!

Питĕ савăнса, Сире çапла пĕлтеретĕп: Совет Союзĕнчи Коммунистсен партийĕн Центральнăй Комитечĕ тата Совет правительстви панă задание ăнăçлă пурнăçланă. «Восток-3» космос карапĕ тĕнче уçлăхĕнче виçĕ талăк вĕçрĕ. Виçĕ талăк хушши эпĕ хамăн пĕлĕтри тăванпа, «Восток-4» карапа тытса пынă Попович подполковникпа пĕрле вĕçрĕм. Мĕн пур системăсем йĕркеллĕ ĕçлерĕç, хама питĕ лайăх туятăп, çĕнĕ вĕçевсене хатĕр. Космонавт-летчик Николаев майор.

Н. С. Хрущев: Николаев юлташ! Ман шутпа, эсир асăрхамасăр виçĕ талăк вĕçрĕм тесе каларăр пулĕ. Эсир тăватă талăк вĕçрĕр.

А. Г. Николаев: Çапла, Никита Сергеевич, эпĕ тăватă талăк вĕçрĕм. Анчах Поповичпа пĕрле, летчиксем каланă пек, мăшăрлăн эпир виçĕ талăк хушши вĕçрĕмĕр. Эпир пĕрмаях радиопа тачă çыхăну тытрăмăр, пĕрмаях калаçрăмăр. Вĕçев питĕ лайăх иртрĕ.

Н. С. Хрущев: Сире тепĕр хут саламласа ырă сывлăх сунатăп. Питĕ хавас. Мухтанатăп. Калас пулать, сирĕншĕн питĕ хумхантăм.

А. Г. Николаев: Эпĕ, Никита Сергеевич, сирĕнтен сахалрах хумхантăм пулĕ.

Н. С. Хрущев: Тен, эсир сахалрах та хумханнă пулĕ. Эсир тĕнче уçлăхĕнче пулнă, çак вĕçеве тĕплĕн хатĕрленнĕ, эпĕ вара Çĕр çинче пулнă. Çак кунсенче, Çĕр çинче утса, эсир тĕнче уçлăхĕнче мĕнле вĕçни çинчĕн ялан шутласа çӳрерĕм. Эсир хăвăра мĕнле туйни çинчĕн, пирĕн космонавтсем Николаевпа Попович юлташсем мĕнле вĕçни çинчен шухăшларăм. Эсир хăвăра лайăх туйни, хавас пулни çинчен, техникă пĕр кăлтăксăр ĕçлени çинчен пĕлсен, эпĕ кăштах лăплантăм. Эпир пурте сирĕнпе мухтанатпăр, çак чаплă карапа тунă ученăйсемпе, инженерсемпе, техниксемпе, рабочисемпе мухтанатпăр.

А. Г. Николаев: Спасибă, Никита Сергеевич, спасибă!

Н. С. Хрущев: Сире Мускавра кĕтетĕп. Эсир Мускава çитнĕ тĕле эпĕ те унта пулатăп, сире Коммунистсен партийĕн Центральнăй Комитечĕн Президиумĕн тата Правительствăн членĕсемпе, халăх представителĕсемпе пĕрле кĕтсе илетĕп. Сывă пул, çывăх кунсенче тĕл пуличчен. Телефон патне, тархасшăн, Попович юлташа чĕнĕр-ха.

А. Г. Николаев: Спасибă, Никита Сергеевич! Çывăх кунсенче Мускавра тĕл пуличчен. Трубкăна Попович подполковника паратăп.

П. Р. Попович: Алло, Никита Сергеевич!

Н. С. Хрущев: Сире итлетĕп, Павел Романович.

П. Р. Попович: Совет Союзĕнчи Коммунистсен партийĕн Центральнăй Комитечĕн Пĕрремĕш секретарĕ, СССР Министрĕсен Совечĕн Председателĕ юлташ! Сире çакăн çинчен пĕлтерме хавас: ушкăнпа пĕрле вĕçме правительствă панă задание ăнăçлă пурнăçланă. «Восток-4» карап тата космонавт Андриян Николаев майор тытса пынă «Восток-3» карап виçĕ талăк пĕрле вĕçрĕç, пĕр-пĕринпе радио урлă çыхăну тытрĕç. Сывлăх питĕ лайăх. Партипе правительствăн кирек мĕнле заданине те пурнăçлама хатĕр. Подполковник Попович.

Н. С. Хрущев: Саламлатăп сире, Попович юлташ. Сирĕн сасă хастарлă янăранине, эсир: сывлăх питĕ лайăх, партипе правительствă паракан кирек мĕнле задание те пурнăçлама хатĕр, тесе пĕлтернине илтме хавас. Сире саламлатăп тата иксĕлми, лайăх, çирĕп сывлăх сунатăп.

П. Р. Попович: Пысăк спасибă, Никита Сергеевич.

Н. С. Хрущев: Щыро витаю вас. (Сире хытă ыталатăп).

П. Р. Попович: Спасибă, тĕл пуличчен.

Н. С. Хрущев: Эпĕ Николаев юлташа каларăм ĕнтĕ, эпир сире тивĕçлипе кĕтсе илĕпĕр. Эсир тунă çитĕнӳсемшĕн пĕтĕм халăх савăнать, уяв тăвать.

П. Р. Попович: Я перший радяньский космонавт Украины. (Эпĕ Украинăри пĕрремĕш совет космонавчĕ).

Н. С. Хрущев: Пĕтĕм Украинă уяв тăвать, теççĕ мана. Сирĕн аçу та мăйăхне Тарас Бульба пекех пĕтĕрсе хунă.

П. Р. Попович: Ман атте мăйăхне пĕтĕрет!

Н. С. Хрущев: Эпĕ сирĕн аçун фотоӳкерчĕкне «Правда» хаçатра куртăм. Вăл чăн-чăн Запорожье казакĕ. «Пар-ха утпа хĕç»,— тесе каланăн туйăнать.

П. Р. Попович: Вăл, Никита Сергеевич, Тарас Бульба пекех.

Н. С. Хрущев: Çапла, ун пекех. Питĕ хавас, Попович юлташ, сирĕнпе мухтанатăп, сирĕнпе пĕтĕм совет халăхĕ мухтанать. Украинă мухтанать. Украинецсем кăна мар, вырăссем те, Совет Союзĕнчи мĕн пур халăхсем, çĕр çинчи тӳрĕ кăмăллă мĕн пур çынсем, мĕн пур халăхсемпе мирлĕ пурăнма шутлакан çынсем мухтанаççĕ. Вĕсем çак паттăр ĕçпе акă мĕншĕн мухтанаççĕ: унăн пĕлтерĕшĕ нацишĕн кăна мар пысăк, унăн пĕлтерĕшĕ наци чиккинчен инçете тухать, вăл мĕн пур халăхсен ырлăхĕшĕн, мирпе прогресшăн тунă паттăр ĕç пулса тăрать.

П. Р. Попович: Пысăк спасибă. Эпĕ сире питĕ лайăх ăнлантăм.

Н. С. Хрущев: Сире ăнăçлăх сунатăп. Сире ывăнтармăп, халĕ канма кайăр, халĕ ĕнтĕ лайăххах канăр. Тĕнче уçлăхĕнче сирĕн шăплăх кунтинчен ытларах пулнă пулин те, эсир питĕ ывăнтăр пулĕ. Эпир сире çавăн пек шăплăх туса парăпăр тесе калама пултараймастпăр.

П. Р. Попович: Ку тĕрĕс. Кунта шăрăх, лере вара питĕ канлĕччĕ.

Н. С. Хрущев: Ну, кунта эпир сире çавăн пек канлĕх пама пултараймастпăр.

П. Р. Попович: Ну, ним тума та çук.

Н. С. Хрущев: Пĕрле пурăнăпăр, канлĕх пĕрле тăвăпăр. Сывă пулăр.

П. Р. Попович: Спасибă. Сывă пулăр.

Н. С. Хрущев: Ăнăçлăх сунатăп. Чипер юлăр.

Манпа юнашар Леонид Ильич Брежнев юлташ пур. Вăл та хумханать, сире хăйĕн ăшă сăмахне каласшăн. Трубкăна ăна паратăп.

П. Р. Попович: Тархасшăн. Сывă пулăр, Никита Сергеевич.

Л. И. Брежнев: Сывлăх сунатăп, Попович юлташ.

П. Р. Попович: Попович подполковник сире итлет.

Л. И. Брежнев: Хаклă Павел Романович! Эпĕ сирĕншĕн савăнни, сирĕнпе мухтанни çинчен пĕлтерме васкатăп. Эсир тунă паттăр ĕçшĕн вĕçĕмсĕр хавас.

П. Р. Попович: Пысăк спасибă!

Л. И. Брежнев: Эпĕ, Никита Сергеевич пекех, савăнни çинчен каласшăн кăна мар, нумай çул хушши çирĕп сывлăхлă пулма тата пирĕн аслă Тăван çĕршывпа пирĕн халăх мухтавĕшĕн çĕнĕ творчествăллă çитĕнӳсем тума ырă сунасшăн.

П. Р. Попович: Пысăк спасибă.

Л. И. Брежнев: Сире, землякă, çирĕп, украинла ыталатăп.

П. Р. Попович: Дякую, дякую. (Тавтапуç, тавтапуç).

Л. И. Брежнев: Бажаю всього наикращего. (Ырлăх-сывлăх сунатăп).

П. Р. Попович: Дякую. (Тавтапуç).

Л. И. Брежнев: Ăçта вара сирĕн пĕлĕтри тăванăр?

П. Р. Попович: Тархасшăн, вăл кунта. Пысăк спасибă!

Л. И. Брежнев: Андриян Григорьевич?

А. Г. Николаев: Эпĕ сире итлетĕп.

Л. И. Брежнев: Эпĕ сире чĕререн саламласа ырă сывлăх сунатăп.

А. Г. Николаев: Спасибă.

Л. И. Брежнев: Эпĕ, Никита Сергеевич Хрущевпа пĕтĕм совет халăхĕ пекех, сирĕн паттăрлăхпа тата вĕçĕмсĕр паттăр çĕнтерӳпе чунтан савăнатăп.

А. Г. Николаев: Пысăк спасибă.

Л. И. Брежнев: Сире чи лайăх, çирĕп сывлăхлă пулма, хăвăрăн пархатарлă ĕçерте çĕнĕ çитĕнӳсем тума, çĕнĕрен паттăрлăх кăтартма ырă сунатăп.

А. Г. Николаев: Спасибă.

Л. И. Брежнев: Тепĕр хут ыталатăп сире. Сывă пулăр.

А. Г. Николаев: Сывă пулăр. Спасибă.

АМĂШ СĂМАХĔ

Утмăл çултан иртрĕм ĕнтĕ эпĕ. Пурнăçăмра савăнăçли те пулчĕ, хурлăхлине те тӳссе ирттерме тиврĕ. Хальхи пек телейлĕ, хама хальхи пек савăнăçлă вара нихăçан та туйса курман: манăн ывăл Андриян хăйĕн космосри тăванĕпе Павел Поповичпа Тĕнче уçлăхĕнче вĕççе килчĕ. Ман пата халĕ паллакан-пĕлекенсем те, халиччен курман çынсем те тăтăшах пырса çӳреççĕ, аякрисем çыру çырса яраççĕ: саламлаççĕ, ывăлăм çинчен, ăна — кайкăр кайăка — мĕнле пăхса çитĕнтерни çинчен каласа пама ыйтаççĕ.

Пирĕн кил-йыш — туслă килйыш. Вăхăтсăрах упăшкасăр — Григорий вилни ĕнтĕ çирĕм çула яхăн — çапла, вăхăтсăрах упăшкасăр тăрса юлтăм пулин те, ачасем: асли Иван та, Андриян та, кĕçĕннисем Зинăпа Петĕр те мана, пĕрпĕрне мĕн пултарнă, мĕн вăй çитернĕ таран яланах пулăшнă. Вичĕ ывăл ман, пурте лайăхскерсем — усаллине нихăшĕнчен те курман.

Упăшкам та, эпĕ те, иксĕмĕр те эпир Шуршăлсем, чухăн кил-йышсенче çуралса ӳснĕ. Пĕрлешессе хĕрĕх çул каялла, 1922 çулта, пĕрлешнĕччĕ. Пĕрлехи пĕтĕм пурнăçа икĕ чӳречеллĕ пысăк мар çуртра пурăнса ирттертĕмĕр, хресчен ĕçне тунă — тырă акнă, тырă вырнă. Григорий ĕçлекен çынччĕ, ĕçкĕпе ашкăнман, Ялта колхоз (районта пĕрремĕш колхоз) туса хурсан, упăшка конюхра ĕçлеме тытăнчĕ, эпĕ — ĕне ферминче, дояркăра. Паняхи пекех астăватăпха, ĕçрен каçа-а юлса таврăнатăн вара хăш чух, курăсăн: Андриян вутă та çурса хатĕрленĕ, шыв та кӳрсе килнĕ, кăмака та хутса çунтарнă. Краççын çутнă та урок туса ларать. Вĕренессе вăл аван, тăрăшса вĕренетчĕ, часчасах кĕнекере вуласа пĕлнине каласа кăтартатчĕ. Ман хамăн нумай вĕренме май килмен вĕт — пĕтĕмпе те тăватă клас кăна пĕтернĕ. Вуласса вара вăл ытларах революци çинчен калакан кĕнекесем, паттăрсем, çул çӳревçĕсем çинчен вулатчĕ.

Вăрçă вăхăтĕнче, упăшка вилнĕ хыççăн, пурнăç пирĕн калама çук йывăрланчĕ. Çиме те çитместчĕ, тăхăнмалли-тумланмалли те çукчĕ. Астăватăп-ха, çичĕ çул вĕренсе пĕтерсен, Андриян малалла вĕренме тесе Çĕрпӳ хулине кайрĕ. Фельдшер пулма шут тытнăччĕ вăл, Çĕрпӳре — медицинă училищи. Анчах та тем ăна унта килĕшмен те, каялла таврăнса килчĕ. Сĕнтĕрваррине, пиччĕшĕ патне, вăрман техникумне кайрĕ вара.

Мĕн кĕçĕнренех Андриян выльăх-чĕрлĕхе, йывăç-курăка, чечексене юратнă. Час-часах йăмăкĕпе, Зинăпа, вăрмана мăйăра, кăмпана, çырлана çӳретчĕç. Ытти ачасем вăрманта çухалса каясран шикленетчĕç, Андриян чăтлăх вăрмантан та, тĕттĕмрен те хăраман.

Пĕррехинче темиçе ача йăвă шĕшкĕлĕхре çĕтсе кайнă пулнă, пирĕн Андриян вăрмантан илсе тухнă вара вĕсене.

Пирĕн ялта пурне те йывăçран тунă: çурчĕ те йывăç, шкулĕ те, колхоз хуралтисем те йывăç. Тен, ман ывăлсем те, Иванпа Андриян, çавăнпа вăрман техникумне вĕренме кайнă пулĕ. Мĕн ĕмĕт тытнине турĕç вĕсем: вăрман çыннисен специальноçне туянчĕç. Нихăçан та эпĕ Андриян летчик пулать тесе шутламан. Шуршăлта унччен никама та летчика тухнине курман вĕт. Сасартăк, кур ак: çырупа сăн ӳкерчĕк ярса парать. Пирĕн Андриян летчик тумĕпе лара парать, петлицисем çинче — çунат. «Анне, эпĕ ĕнтĕ самолетпа вĕçме вĕренетĕп». Пĕр эрне эрнипех ун чухне пирĕн киле кӳршĕсем çӳререç: Андриян ӳкерчĕкне пăхса киленеççĕ, çырăвне вулаççĕ.

Кĕçех вăл мана хăй патне чĕнсе илчĕ, сакăр уйăх хăналанса пурăнтăм. Юлташĕсемпе аэродрома каять те, эпĕ урама тухатăп, тӳпене, самолетсем мĕнле вĕçнине сăнатăп. Кашни самолетĕнчех Андриян ларса пынăн туйăнать. Чĕре хĕпĕртет, çавăнтах тата хăвăрт-хăвăрт тапма тытăнать — шухăшлăрха хăварах, мĕн çӳлĕшĕнче вĕççĕ те! Каçхине, вĕçевре килсен, Андриян мĕнле вĕçни çинчен каласа кăтартать, юлташĕсене, командирсене мухтать. Çӳлерех, хăвăртрах вĕçесси çинчен калаçать.

Калла Шуршăла таврăнсан, Андриян киле кашни уйăхрах укçа ярса пама тытăнчĕ. Шăллĕне Петĕре çĕнĕ пӳрт лартма пулăшрĕ, çав çуртра пурăнатпăр халĕ. Кашни çырурах тенĕ пек Андриян пирĕн хуçалăхри ĕç-пуç мĕнле пынине пĕлтерме ыйтса çыратчĕ; улмуççисем лартса хăварма хушать, колхозниксен пурнăçĕпе интересленет. Иртнĕ çулта, Титов юлташ Тĕнче уçлăхĕнче вĕççе таврăнсан, ывăлăм отпуска яла—Шуршăла килчĕ, ача чухнехи пекех, Çавал çине пулла çӳрерĕ уй чух, тусĕсемпе тĕл пулчĕ, вĕсемпе колхоз хуçалăхĕ çинчен калаçрĕ.

Вăл кайсан, ялта, Андриян — космонавт, тесе калаçкалама тытăнчĕç, Шупашкарта темле кинокартинăра Гагаринпа, Титовпа юнашар куртăмăр, терĕç. Малтанах ĕненмерĕм, унтан, пулĕ те, терĕм: çине тăракансер, теме те пултарĕ вăл. Чаплă вăхăтра пурăнатпăр, кашнишĕн пур çул-йĕр уçă. Гагаринпа Титовăн ачалăхĕçамрăклăхĕ те-çке-ха ман Андриянăн ачалăхĕ-çамрăклăхĕпе нумай тĕлĕшрен пĕр евĕрлĕрех. Вĕсем çапла çӳле вĕçме пултарчĕç пулсан, ыттисем те — ытти лайăх летчиксем мĕншĕн ан вĕçейччĕр-ха! Андриян аван летчик иккенне мана ун командирсемех каласа кăтартнăччĕ.

Икĕ ывăлăм ман — асли те, кĕçĕнни те — авланнă, Зинă хĕрĕм те качча тухнă. Андриян çеç хăраххăн-ха. Тен, хăй шӳтле мар йывăр испытани тытасса пĕлсех вăл авланма васкаман, пĕтĕм вăхăтне юратнă ĕçе панă пуль. Анчах халĕ ĕнтĕ кĕçех туя чĕнессе шансах тăратăп.

Андриян, ман пекех, ĕç çынни, тăван Çĕршыва, тăван халăха юратать. Вăл мана хăйĕн парти билетне савăнса кăтартрĕ, парти хăйне çунат пани, кĕрешме, йывăрлăха çĕнтерме вĕрентни çинчен каларĕ. Эпĕ ăна çуратса ӳстернĕ, парти пăхса çын турĕ, юмахринчен те чаплă çул уçса пачĕ.

Эпĕ, ватă чăваш хĕрарăмĕ. Коммунистсен партине халăхшăн тăрăшса тăвакан ырă та çутă ĕçсемшĕн пĕтĕм чĕререн тав тăватăп.

Анна АЛЕКСЕЕВА-НИКОЛАЕВА
Шуршăл ялĕ.

Совет Союзĕн Геройĕ, космонавт-лĕтчик А. Г. Николаев майор хăй Шупашкарта пулнă кунсенче, «Ялав» журнал вулакансене ырă сунса, редакцие хăйĕн сăн ӳкерчĕкне парнелесе хăварчĕ.

КОСМОНАВТ-3

А. Г. Николаев кос навт-лётчик черетлĕ т нировкă хыççăн (ТА фотохроники).

Ҫаранти кушăркана кĕрхи курăк ҫиппе хуллен чăштăртатса ларать. Йăмра ҫулҫисем унта-кунтах чала кĕнĕ, сарăхсах ларнисем, татăлса, вĕлтĕртетсе ӳкеççĕ. Шыв хĕрринчи ҫӳçе тĕмисем хушшинчен, ҫук-ҫук та, кайăк-кăвакалсем ҫунаттисемпе шаплаттарса вĕçсе хăпараççĕ.

Пӳртре шăп. Пĕр вăтă сехет кăна ăмсанмалла пĕр виçеллĕн, тикĕссĕн шаккать.

Тик-так... Тик-так... Тик-так...

Миçе хут ĕнтĕ ҫĕнĕ сехет туянса пама тăман пулĕ ачисем амăшне, анчах вăл килĕшмест. Хаклă уншăн ҫак кивĕ, вăтă сехет. Ăна пăхса-çке вăл ирсерен тăнă. Фермăна утнă. Ĕне сунă. Ăна пăхса-çке вăл ачисене шкула пуçтарса кăларса янă...

Вĕсен кайăк чĕпписем пек вĕçсе саланчĕç ĕнтĕ ун ачисем. Пăхать те амăш тахçанхи тус евĕр хăнăхса ҫитнĕ сехет ҫине, нумайăшне, нумайăшне аса илет...

Ак, аслă ывăлĕ, Иван, ашшĕпе пĕрле Ҫавал ҫине пулла кайма хатĕрленет, пăхăсăн — Андрейкă та ура ҫинче. Ăна та илĕр! Ун та пулă тытас килет. Итлеттерет-итлеттеретех вĕт, пĕчĕкскер. «Атя, эппин, пуçтарăн», теççĕ пиччĕшĕпе ашшĕ, килĕшсе. Кама хывнă анчах! Ҫав тĕрлĕ ҫине тăраканскер. Ак халĕ пур: вĕçет!

У н т а... мар-и, сасартăк, вăл вĕçет! Юрă Гагаринпа, Герман Титовпа мар-и аслă тĕнче уçлăхне ҫул хывать!

Амăш чĕри, тем, канăçсăр. Сисĕмлĕ-çке амăш чĕри — вăл вĕсемпех. Тен, апла мар! Ҫулла, отпуска, яла килсе кайрĕ вĕт-ха, ăна-кăна нимĕн те шарламарĕ, кулать, шӳтлет çеç...

Кам вĕсене, ҫар ҫыннисене, пĕлет, темле службă вĕсен! Ак, Ваньă тесен вăт, Ваньăн йăлтах паллă: участок начальникĕ. Леспромхозра ĕçлет. Кире станцийĕнче пурăнать, хăйĕн çемйи. Андриянпа пĕрле Сĕнтĕрвăрринче вăрман техникумĕнче вĕренчĕ. Ҫулĕ-йĕрĕ вĕсен, ав, тĕрлĕрен пулчĕ. Пĕри — лесник, тепри — летчик.

Зина Шупашкарта. Юн илекен станцире медицинă сестри пулса ĕçлет. Врачсем, тавах турра, ырă калаççĕ ун пирки. Епле ан савăнтăр-ха ĕнтĕ амăшĕ! Чи кĕçĕнни — Петĕр — шофер. Ҫара кайса килчĕ, килтех халь...

Ҫапла ҫав, ача тени вĕçен кайăк чĕппипе пĕрех вăл. Халь ҫумра, юнашар, кур унтан — таçта инçетре. Ҫыру тавраш̆ĕ те самайранпах килмест ав...

Чӳрече умнерех куçса лармалла-и ĕнтĕ — почтальон курăнмасть-ши урамра! Ҫук, ни картишне кĕни, ни иртсе кайни курăнмасть. Ҫук, курăнмасть паян пысăк сумкă ҫакса ҫӳрекен Пелагея Филипповна Козина.

Тунсăхлать, хăш! сывласа илет Алексеевна. Сĕтел ҫинче выртакан куçлăхне илсе тăхăнчĕ. Петĕр валли чăлха ҫыхас. Эккей, тем паян алă пит кăнттам, ҫыхăнмасть чăлха. Вара тетрадь уçса хурать те амăшĕ, ҫырма тытăнать: «Сывă-и, хаклă, юратнă ывăлăм Андриян...»

Сасартăк ҫенĕхре ура сасси илтĕнсе каять. Алăкра — Пелагея Филипповна.

— Ҫыру илсе килтĕм, Анна Алексеевна. Андриянран пулас!..

Шывланать амăшĕн куçĕ. Вăл пĕрре сехет ҫине, тепре ывăлĕн стена ҫумĕнче ҫакăнса тăракан сăн ӳкерчĕкĕ ҫине пăха-пăха илет, канверта аллинче ҫавăркалать.

— Унран... Кăçал ҫулла киле килсе кайрĕ. Ҫук-ҫук та, килсе курса каять вара ҫапла тăван Шуршăл ялне. Манмасть ҫуралнă ҫĕршывне. Килсен, Ҫавал хĕррине кайса ҫӳрерĕ. Ача чухнехине, вăрҫă ҫулĕсене аса илчĕ. «Тавтапуç, анне,— тет,— эс пире йывăр вăхăтра вĕрентнĕ,..» — тет. Халĕ ав ҫырать: «Пушă вăхăт питĕ сахал. Вĕренӳ. Вĕçевсем. Службă. Эс ĕнтĕ ан айăп ту!»

СУРДОКАМЕРĂРА ТАТА... ПУЛĂРА

Ҫапла, çăмăл мар ку службă!

Сурдокамерăна тӳлек юхан шывăн ҫыран хĕррипе танлаштарайман. Сурдокамерăра пуласси лăпкă кас пулăра ларасси мар. Унта ҫынсем космос шăплăхне хăнăхаççĕ. Ҫапах та, ман шутпа, пулăра ларассипе сурдокамерăра пуласси пĕр пеклĕхĕ те пурах пек туйăнать. Унта та, кунта та лăпкăлăх, шăплăх!

Тăван Ҫавал хĕрринче мар-и Андриян шăплăха хăнăхма вĕреннĕ!! Ача чухне вăл унта, вăлтана кăртăш, уланкă хыпасса кĕтсе, пулăра ларнă. Нихăçан та пулăран пушă алăпа таврăнман. Ун чухнех вăл лăпкă, чăтăмлă, тӳсĕмлĕ пулнă, ҫине тăма пĕлнĕ. Мĕн тери пулăшнă, мĕн тери кирлĕ пулнă пурте ку ăна каярахпа!

Сурдокамерăра та кирлĕ пулчĕ ку. Ниçта пĕр сас-чӳ кĕмен ҫĕрте, калама ҫук шăплăхра ҫыннăн кăмăл вăйне, ăсне, хăйне хăй тытма пĕлнине тĕрĕслеççĕ. Андриян та ку йывăр экзамена, Юрий Гагаринпа Герман Титов пекех, чыслăн тытать. Акă, вăл сурдокамерăра чухне дневнике ҫырнисем: «Хама хам аван туятăп». «Лăпкă ҫывăрнă». «Кăмăл хаваслă».

Мĕн вĕт-ха, вăл ҫав вăхăтра нумай кунсем хушши ҫын тĕсне те курман, ҫын сассине илтмен. Пулăра ларасси мар вара ку! Камерăра шалта çеç ҫутă. Тул енчен — нимĕн те ҫук: сасă та, ҫутă та, ытти те... Камерăн атмосфери те хăйĕн.

Сĕтел ҫинче — кнопкăсем, лампочкăсем. Андриян кнопкăсене пусать:

— Ҫĕр! Эпĕ — космонавт. Черетлĕ пĕлтерӳ.

Андриян термометр ҫине пăхать:

— Камерăра температурă 20 градус. Пусăм... Пĕрремĕш влагомер... 60 процент, иккĕмĕш — 58. Хама хам аван туятăп! Пурте йĕркеллĕ, ҫывăрма выртатăп...

Лăпкă пулăç паян, лăпкă космонавт.

«ДУБЛЕР» ҪИНЧЕН

«Космонавт-виççĕ — тĕлĕнмелле тăнăç кăмăллă, чăтăмлă, паттăрла хăюллă ҫын,— тесе ҫырнă ун ҫинчен Герман Титов.—Иккĕленмелли ҫук, хăйĕн пулас вĕçевĕпе вăл эпир Юрий Гагаринпа Тĕнче уçлăхĕнчи пĕрремĕш рейссенче тунине нумай пысăклатĕ.

Вăл вăтам пӳллĕ çамрăк ҫын. Тĕлĕнмелле лăпкă, сăпайлă, ăслă, тăнлă, сăнĕпе кăштах Алексей Маресьев летчика аса илтерет. Унпа сехечĕ-сехечĕпе юнашар ларатăн та юнашар ҫӳретĕн ак, ҫав хушăра, кирлĕ мар пулсан, унран пĕр сăмах та илтеймĕн. Нумайăшĕ эпир, космонавтсем, ҫак ырă, ăслă та вăйлă ҫынна, кирлĕ те тĕрĕс утăма хăвăрт тупма пултаракан, хыпăнса ӳкмесĕр, кирек хăçан та тĕрĕс-тĕкел шухăшлама пĕлекен ҫынна чунтан саватпăр. Ун пек ҫынпа ĕмĕр ĕçлеме пулать. Сăмах пачĕ пулсан, мĕн сăмах панине тăвать-тăватех.

Малтан Космонавт-Виççĕ туртатчĕ. Врачсем вара ку ҫывлăхне ан сиенлетĕр тесе пăшăрханатчĕç. Паллах, вăл çамрăк, организмĕ пирус тĕтĕмпех парăнмасть. Анчах пĕррехинче ак кăкăр туллин ҫăтса илнĕ тĕтĕме темпе вăрăммăн сăвăрса кăларчĕ те:

— Пăрахатăп! — терĕ, ҫавăнтах пирус тĕпне ура айне пăрахса таптарĕ. Унтанпа туртмасть.

Пĕррехинче эпир паллă ученăйпа, наукăсен докторĕпе, калаçрăмăр. Вăл, темле-çке, уйрăмах Космонавт-Виççĕ куçларĕ те ăна, каларĕшле, ыйту айнех турĕ. Пирĕн тус ăна лăпкăн, тимлĕн тăнласа тăчĕ, ученăя хирĕç ун нимĕн хуравлама та ҫук тейĕн. Унтан, яланхи пекех, лăпкăн кăна ҫапла каларĕ:

— Вĕçевре ку инкек пулмĕ, мĕншĕн тесен...

Кашни сăмаха уçăмлăн, вырăнлă каласа, тĕплĕн, ĕçе витĕр пĕлсе ăнлантарса пачĕ кăткăс ыйтăва.

Космонавт-Виççĕ! Ахăртнех вăл пирĕн хушăра чи лăпкăраххи пулĕ. Вăл хăçан та пулин пăлханса ӳкессе, ҫухалса каясса ăшăма та илместĕп. Ҫак ҫыннăн пĕррехинче реактивлă самолета ирĕксĕрех аэродромран чылай аякра антарса лартма тивнĕ. Тăнăç кăмăлне, лăпкăлăхне пула çеç вăл вилĕмрен ҫăлăнса юлнă».

Ахальтен мар эпĕ кунта Герман Титов ҫырнине ҫакăн пек вăрăм илсе кăтартрăм. Ĕнер ку ҫын пирĕншĕн пуриншĕн те Космонавт-Виççĕ кăна пулнă. Паян ун ятне пĕтĕм тĕнче пĕлет!

ЛĂПКĂЛĂХ

Ҫапла, пулнă ку. Тренировкă вăхăтĕнче Андриян Николаев тытса пыракан реактивлă машинăн двигателĕ ванса чарăнса ларнă, анчах летчик самолета пăрахман. Вăл ăна уя, аэродромран инçех мар, «хырăм» ҫине антарса лартнă.

— Пăрах машина, парашютпа сик!— хушнă Ҫĕр.

— Кун пек самолета пăрахма пултараймастăп,— тенĕ те хирĕç летчик, самолета ҫăлса хăварнă.

Командовани Николаева сехет парса наградăланă. Халĕ те-ха вăл ăнах ҫыхса ҫӳрет.

«Москва» маркăллă сехет. Ун хыçал хупăлчи ҫине ултă сăмах касса ҫырнă: «Л-ту Николаеву А. Г. от. командира части. 24.06.56 г.»

Вĕренӳре, занятире, час командирĕ кайран офицерсенчен:

— Николаева паттăрла ĕç тума мĕн пулăшнă?— тесе ыйтнă. Ҫавăнтах, пурă илсе, туска ҫине ҫапла ҫырнă:

«1. Лăпкăлăх.
2. Хăюлăх.
3. Хăвăрт тавçăрса илме пĕлни.
4. Профессионалла пысăк ăсталăх».

Мана вара Андриян Николаев ҫак ыйтăва хирĕç кĕскен çеç ҫапла хуравларĕ:

— Л-ă-п-к-ă-л-ă-х...

ЫТТИСЕМ ПЕКЕХ

Эпир Андриян Григорьевич ҫуралса ӳснĕ ҫуртра.

Космонавт амăшĕ калаçăва хушăран кăна хутшăнкалать:

— Тантăшĕсенчен нимĕнпех те уйрăлса тăман ачаччĕ. Чăн та, тӳлекрехчĕ, шухăшласа калаçма пĕлетчĕ.

— Мĕн тери лăпкăччĕ!— сăмах хушать Андриянăн ача чухнехи тусĕ Николай Иванов, «Победа» колхоз платникĕ.—Чăрсăр ача марччĕ Андриян, анчах хăравçă та пулман. Ачасемпе ҫапăçман, хăйне тапăнакана вара тивĕçлипех тавăрса панă... Уйрăмах хĕрачасен хутне кĕретчĕ.

— Вăт ку тĕрĕс!— килĕшет Анна Алексеевна.

— Вĕренессе ыттисем пекех вĕренетчĕ,— калать малалла Иванов, ҫавăнтах кулса илет:—Пĕлĕтрен ҫăлтăр татса илмен ун чух... Пĕр сăмахпа, ыттисем, тантăшĕсем, пекех. Анчах пиртен, ачасенчен, пур ĕçре-вăйăра та чи ҫине тăраканскерччĕ.

А. Г. Николаев Мускаври Хĕрлĕ площадьре (ТАСС).

Г. С. Титовпа А. Г. Николаев Титов космосри вěçеврен таврăннă хыççăн (ТАСС).

Çичě çул вěренсе пěтерсен, Андриян техникума вěренме кěнě. Йывăр вăхăт пулнă ун чух. Вăрçă. Çиме те, тăхăнма та укçа çитмен. Андриян çулла колхозра ěçленě, хěлле — вěреннě.

Эпир сăн ÿкерчěксем пăхатпăр. Акă Андриян иккěмěш класа çÿренě чух çаптарнă ÿкерчěк. Каçăртарах сăмсаллă, кěре сăн-питлě ача фотоаппарат объективě çине тÿп-тÿрě пăхнă. Варринче — учительницă, Клавдия Ивановна Семенова.

Ăçта халě Андриянпа пěр класра ларнисем!

— Шура Егоровăпа Тамара Овчинникова,— тет Николай Иванов,— Шупашкарта ěçлеççě. Лидия Беловăпа Тоньă Васильева — ялтах, колхозра ěçлеççě. Аверкий Абрамов — экскаваторщик, Куйбышеври В. И. Ленин ячěпе хисепленекен ГЭС тунă çěрте ěçленě, Леонид Белов — офицер, Анатолий Терентьев — шахтер...

Ак ку сăн ÿкерчěкре пěр тăвансем амăшне Сěнтěрвăрринчен ярса панă пулнă. Вăрман техники техникумěн студенчěсем Иванпа Андриян çěнě костюмпа, çěнě атăпа. Çиес çăкрине те çимен, çыврас ыйхине те татнă Анна Алексеевна, ачисемшěн тăрăшнă.

Альбома малалла уçатпăр. Карелирен ярса панă ÿкерчěксем (Андриян унта техникум хыççăн леспромхозра ěçленě). Ак çарта ÿкерттернисем. Çамрăк çын пакунсемпе. Рядовой. Курсант. Офицер.

Шуршăлти сакăр çул вěренмелли шкул Çавалăн чăнкă çыранěнчен инçех мар, тÿпемре, ларать. Икě хутлă çурт. Кунта Андриян вěреннě. Кайса курар.

Иккěмěш хутри пěр пÿлěмре çамрăк техниксем ěçлеççě. Кунта физикă преподавателě Иван Михайлович Романов кăтартса пынипе Андриян Николаев тунă электростатикă машинин моделě упранать.

— Андриян тете çулла яла килсен, эпир унпа колхоз итемě çинче ěçлерěмěр. Тырă алларăмăр,— тет Виталий Терентьев школьник.

— Эпě те унпа итем çинче ěçлерěм-çке. Эс мěн, манса кайрăним!— кÿренет космонавт аташě Андриян Павлов.

Ачасем хăйсен янташěпе — «Андриян тетепе» мухтанаççě. Анчах вěсем ун чух вăл летчик кăна мар, летчик-космонавт иккенне пěлнě-и-ха!! Пěлмен.

— Техникăна, точнăй наукăсене, çар ěçне юрататчě Андриян Григорьевич,— аса илет Иван Михайлович.—Лабораторире опытсем тума нихăш ачаран хавасчě. Шел, детекторлă приемникпа пěчěкçеç пăс хуранě упранса юлман. Андриян та хутшăннă вěсене тăвас ěçе...

Мана Андриян Николаевăн 1943 çулхи табельне кăтартрěç — сарăхнă хут татки. Мěнле вěреннě-ха вăл!

Физикă — «аван», географи — «аван», вырăс чěлхи (çырса тата сăмахпа каласа) — «аван». Дисциплинă — «питě аван».

Космонавт ачалăхě, çамрăклăхě çинчен мěн май килнě таран ытларах та ытларах пěлес килет. Ун шăллě Петр Сěнтěрвăррине кайса курма сěнчě.

— Анчах малтан киле кěрсе тухар, çырткалар кăшт,—чěнет вăл.

Пÿртре чÿрече янахě çинче— Толстойăн «Воскресенийě», Шолоховăн «Уçнă çеремě».

— Нумаях та пулмасть Андриян вуларě ку кěнекесене,— тет Петр.

— Пирěн апата çисе пăхмасăр сире ниçта та кăларса ямастăп,— «хăратать» Анна Алексеевна.

Петьă, ак, кăвак петлицăллă шинеле тăхăнать.

— Ну, хăш енчен летчик мар-ха эпě!— шÿтлет вăл.—Пичче хăварчě ку шинеле. Вăл Мускава тухса кайнă чух çанталăк шăрăхчě. Анне çаплах кулянса çÿрерě,— кулать Петр.—Андриян çул çинче шăнать пуль, тет. Çулла шăнса пăсăласран хăрать!..

«ВИÇÇЕПЕ» «ПИЛЛĚК»

Сěнтěрвăрри... Атăл хěрринче ларакан тÿлек хула. Ун урамěсенче космонавт утса çÿренě. Вăл занятие васканă, техникум скверěнче ăна бронзă Ленин кěтсе илнě. Ильичăн ăшшăн пăхакан ěмěрех чěрě куçěсем çамрăка вăй кÿнě. Вăрçă çулěсенче вěренме çăмăл пулман. Кил-йыша, тата, пысăк инкек кěнě: 1944 çулта Николаевăн ашшě вилсе кайнă.

Андриян сасартăк хăйне, темле, ÿссе çитнě çыннăн туйса илнě. Вăл тата тěплěнтерех ěçлеме-вěренме тытăннă, час-часах тарăн шухăша кайса ларнă. Ентě вăл вăхăта пачах вак-тěвекпе ирттерсе сая яма пăрахнă.

Сěнтěрвăрринчи вăрман техники техникумě — çěршывăмăрти тахçантанхи вěренÿ заведенийěсенчен пěри. Ăна 1895 çулта малтан вăрман шкулě пулнă шкулта уçнă. Революциччен шкул хыснапа помещиксен владенийěсем валли вăрман кондукторěсем вěрентсе кăларнă. Халě техникум çěршыва квалификациллě специалистсем парать.

Техникум директорěн заместителě Степан Иванович Можаровский мана Андриян Николаев студентăн личнăй делине кăтартрě.

Автобиографи: «1929 çулхи сентябрěн 5-мěшěнче çуралнă. 8 çултан пуçласа Шуршăлти тулли мар вăтам шкула çÿреме пуçланă. Физикă, оборонă, хор кружокěсенче тăнă. Кил-йыш колхозра...»

Тулли мар вăтам шкул пěтерни çинчен калакан свидетельствăран çырса илни. Техникума илме ыйтса çырнă заявлени (1944 çулхи сентябрěн 14-мěшě).

Хулăн тетрадь — «Вěренекенěн производствă практики вăхăтěнчи ěç дневникě». Характеристикăсем. Пěрне илсе кăтартас килет: «Шупашкарти лесхозра практикăра пулса, пуçарулăхпа, хăй ěçне лайăх пěлнипе палăрчě. Лесхозăн практикăлла ěçěсене аван тěш-

Укерчěксенче: 1). Шупашкар. Сентябрěн 2-мěшě. Космонавт-янташа кěтсе илме тухнă ěç çыннисен колоннисем Советсен площачěпе иртсе пыраççě; 2) Мускав. Вěçеврен таврăнсан. А. Г. Николаев йăмăкěпе амăшě тата КПСС Чăваш Обкомěн пěрремěш секретарě С. М. Ислюков хушшинче; 3) Шуршăл. Космонавт пиччěшě Иван телефон тăрăх Софи хулипе калаçать.

Э. Езерихин, Б. Мясников (ТАСС), А. Припалов ÿкерчěкěсем.

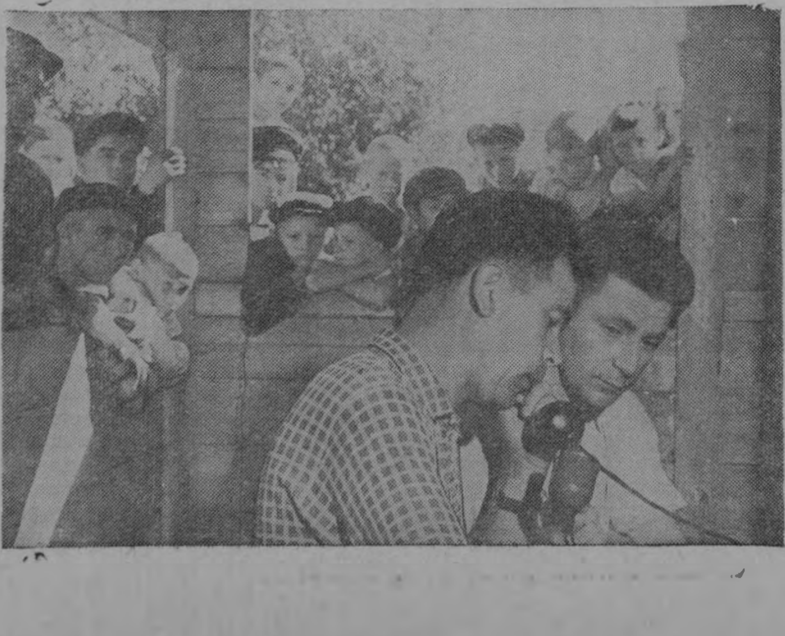

Шупашкар. «Восток-3» карап космоса çĕкленнĕ ятпа пухăннă митинг пуçланас умĕн. Космонавт амăшĕ Анна Алексеевна Чăваш АССР Министрĕсен Совечĕн председателĕ А. С. Ерлаковпа, Чăваш АССР Верховнăй Совет Президиумĕн председателĕ Т. А. Ахазовпа пĕрле.

мĕртет. Хушнă ĕçсене яланах тĕплĕ, вăхăтра туса пычĕ. Организаторла пултарулăхĕ çителĕклĕ. Çирĕп дисциплинăллă. Çынсемпе хутшăнать. Техникум пĕтерне хыççăн лесхоз техникĕн, лесничи помощникĕн ĕçĕсене шанса пама пулать. Шупашкар лесхозĕн инженерĕ Г. Соколов».

Хăвăрăн юлашки диктантна астăватăр-и, Андриян Григорьевич! Эсир ăна техникумра Карели АССРĕнчи Деревянкă станцине техник-лесоводра ĕçлеме тухса каяс умĕн çырнă. Вырăс чĕлхипе çырнă диктант.

«Жаркий светлый день,— çапла пуçланать диктант.—Несмотря на перепадавшие дождики, по ясному небу плавно неслись, не закрывая солнца, низкие, дымчатые тучи и по временам роняли на землю обильные потоки внезапного и мгновенного ливня. Крупные, сверкающие капли сыпались быстро с каким-то сухим шумом, точно алмазы.»

Хытă ыйтнă Прохор Кононович Емельянов — вырăс чĕлхин преподавателĕ. Диктант айне вăл «виççĕ» паллă лартнă.

Ак хайхи çăлтăрсем хушшинчи виççĕмĕш вĕçев!

Ăна Прохор Кононович, сăмах çук, «пиллĕк» паллă парса хаклĕ!

«ГЕРМАН ХЫÇĔНЧИ — ПИРĔН!»

Шупашкарта «Каллех çăлтăрсем патне» фильм кăтартаççĕ.

...Космонавта пĕр вăхăтрах виçĕ тĕремçире çаврăнакан «ротора» вырнаçтарнă. Этем мĕнле кирлĕ çапла, майсăр сулкаланать.

Унтан этем сурдокамерăра—«шăплăх башнинче» экзамен тытать. Ак катапульт. Чĕнтĕр пек витĕр курăнакан башньă тăрринче взрыв — çŷле ывтăнса кайнă этем çийĕн парашют сарăлса усăлать.

Космодромăн старт площадкине çитмешкĕн космонавтăн йывăр çул утса тухмалла.

Юлашкинчен, вĕçев заданийĕн бланкĕ çине Герман Титов ятне çыраççĕ. Титова скафандр тăхăнтараççĕ, кăкăр кĕсйине летчик-космонавт удостоверенине чикеççĕ.

Автобус космодрома çул тытать. Экран çинче — Титов, ун хыçĕнче дублер.

— Герман хыçĕнчи — пирĕн!— савăнăçлăн каласа ярать хура куçлă хĕрарăм.

Самантлăха пĕтĕм зал ун еннелле çаврăнса пăхать.

Ак хăçан тин Зина, Анна Алексеевна, Петьă, Иван хăйсен тăванĕ—пиччĕшĕ, шăллĕ, ывăлĕ—Андриян космонавт иккенне пĕлнĕ!

Нумай пулать-и-ха, вăл сывлăшри стрелока вĕренетĕп тесе çырса пĕлтерчĕ. «Çарта халь, — çырса янăччĕ Андриян.—1950 çулхи апрелĕн 4-мĕшĕнче илчĕç». Училищĕ хыççăн Николаев сывлăшри стрелок пулса тăнă. Унтан летчик-истребительне вĕренме тытăннă. Çар авиаци училищине пĕтернĕ, летчик пулса вĕçнĕ, унтан космонавт пулма суйласа илнĕ те ăна, Мускава тухса кайнă. 1961 çулта правительствă заданине ăнăçлă пурнăçланăшăн Николаева Хĕрлĕ Çăлтăр орденĕпе наградăланă.

— Халĕ эпир космонавтсем тесе тĕнче усăлăхĕнче вĕçме хатĕрленсе çитнĕ, тĕнче усăлăхĕнче вĕçнĕ çынсене калатпăр,— тенĕ Совет Союзĕн Геройĕ, авиаци генерал-лейтенанчĕ Н. П. Каманин.—Вĕсем—пиншер добровольцсенчен суйласа илнĕ çынсем. Хăйсен специальноçне пилĕк пŷрнене пĕлнĕ пекех пĕлнипе пĕрлех, вĕсен хурçă пек çирĕп сывлăх пулмалла.

Шăпах çавăн пек çынсем ĕнтĕ Çĕршывăмăрăн паттăр ывăлĕсем Юрий Гагарин, Герман Титов, Андриян Николаев, Павел Попович. Вĕсемпе пирĕн парти, пĕтĕм совет халăхĕ тивĕçлипе мухтанать!

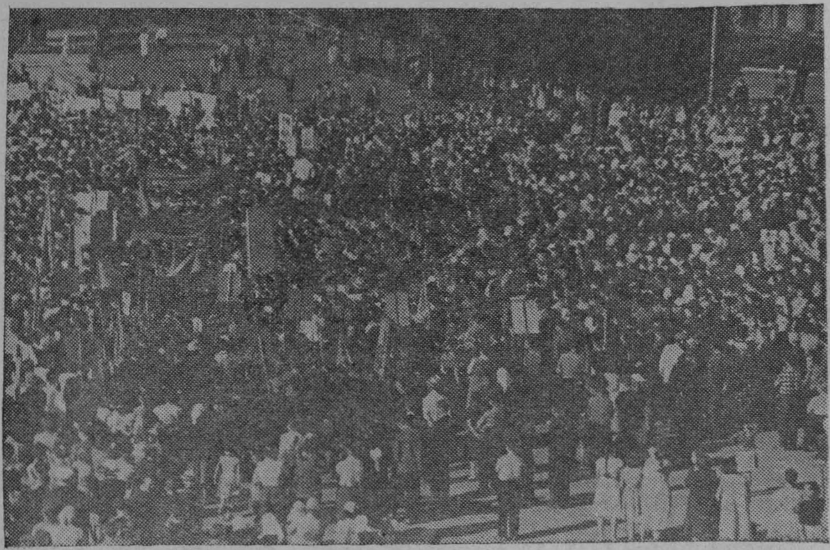

ТУС ÇЫРĂВĔ

— Тус çырăвĕнчен хаклăраххи мĕн пултăр-ха урăх,— тет мана Шупашкарти йывăçран тĕрлĕ япаласем тăвакан завод техникĕ Николай Иванов, канверт парать.— Уçăр, вулăр...

«...Юрий Гагаринăн паттăрла ĕçне пирĕн тăрăхра та, тăван Чăваш çĕршывĕнче, пысăка хурса хаклانине пĕлсен, чун савăнать,— тесе çырать Андриян Григорьевич.—Чăваш художникĕсем ман тусăмăн — космоса парăнтарнин историне кĕрессе пиртен, ун тусĕсенчен, никăшĕ те пĕлмен!..

ВĂЛ КОСМОСРАН ÇĔНТЕРŸПЕ ТАВРĂНЧĔ

...Пысăк мар шурă кнопкăна пусатăн. Ракетăран хĕрнĕ газсен юхăмĕ вирхĕнсе тухать. Ракетă сывлăша çĕкленет!

Космос карапĕн кабининче, сисĕмлĕ приборсем, рычагсем, кнопкăсем, çуталакан циферблатсем умĕнче,— Совет Союзĕн гражданинĕ, хăюллă летчик-космонавт, коммунист Андриян Григорьевич Николаев майор.

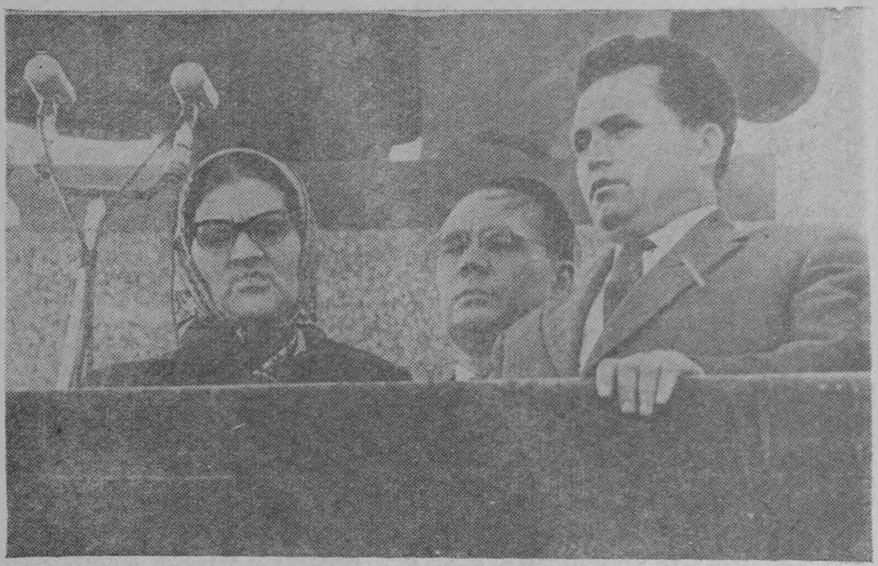

Анна Алексеевна «Восток-3» карап космоса вĕçсе тухнă ятпа Шупашкарта пулса иртнĕ митингра сăмах калать.

Юрăн скульптурă портречĕсене тунă. Питĕ аван. «Советский Союз» журналăн 1961 çулта тухнă вуннăмĕш номерне пăх, Кольă. Унта Герман Титовăн питĕ лайăх ŷкерчĕкĕсем пур. Хам çинчен çырмалли нимĕнех те çук. Вăхăт вĕренŷре иртет. Службă йĕркеллĕ пырать...»

— Иртнĕ çул кĕркунне,— каласа парать Николай,— Андриян Шупашкара килсе кайрĕ. Вăл хулан çĕнĕ урамĕсемпе, проспекчĕсемпе, çĕнĕ стройкăсемпе хавхаланчĕ. Эпир — виçĕ тус: Андриян, эпĕ тата Валерий Никитин — вăл «Чăвашпроектра» ĕçлет — В. И. Чапаев палăкĕ умĕнче сăн ŷкерттертĕмĕр. Андриян хаваслăччĕ, шŷтлет: «Истори валли ŷкеретпĕр». Ун чухне, паллах, вăл совет çынни çŷле, çăлтăрсем патне, çĕкленнĕ космонавт пĕтĕм планетăна курать. Тăван планетă, тăван çĕр. Унта Çавал юхать, унта çуралса ŭснĕ Шуршăл. «Пăлханать пулĕ халĕ аннеçĕм!..» Паллах, пăлханчĕ амăшĕ. Хăй телей сунса ăсатнă ывăлĕ тăван çĕр çине çĕнтерŷпе таврăнасса пăлханса та хавхаланса кĕтрĕ.

Кĕтсе илчĕ ăшă ытамне, ыталарĕ. Пĕтĕм совет халăхĕ, пĕтĕм малта пыракан этемлĕх космосăн çĕнĕ паттăрĕсене — Андриян Николаева, Павел Поповича ăшă ытамне кĕтсе илчĕ, çĕнĕ паттăрла вĕçевсене çĕкленме ыра сунчĕ.

ИВАН ФРОЛОВ,
«Советская Россия» спецкорĕ.

Космонавт пиччĕшĕ Иван Григорьевич Шупашкар çыннисемпе пĕрле.
А. Припалов тунă ŷкерчĕксем.

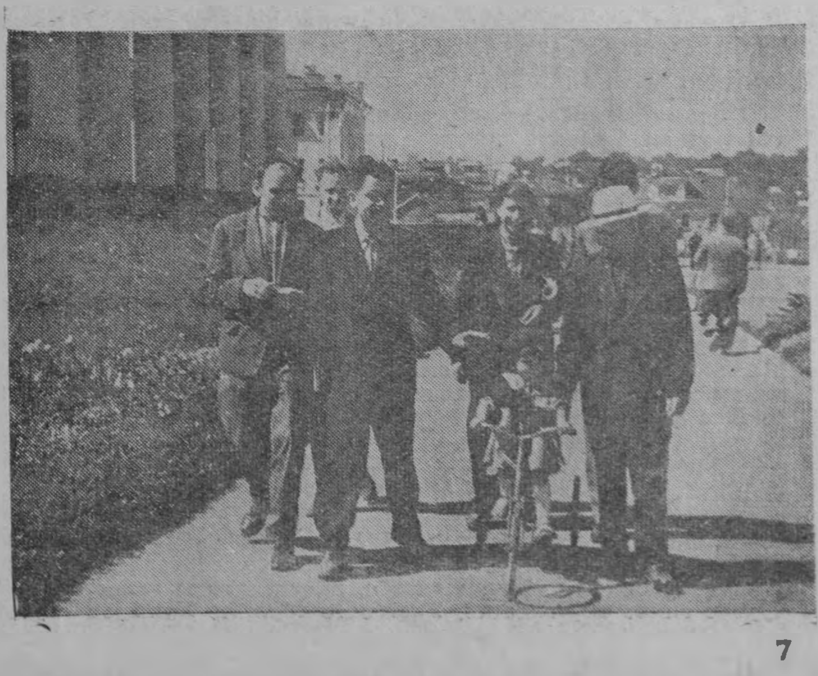

Ака-суха юрри

Аркадий ЭСХЕЛЬ
Очерк

Сӑн ӳкерчӗкӗсене А. ПРИПАЛОВ тунӑ.

3. ПИКЕ-ПАТША ЮСАНАТЬ, ЧИПЕРЛЕНЕТ...

Бригадирпа тракторист пырса ҫитнӗ чухне агроном ҫывӑхри кукурузӑ тӗми патне пӗшкӗннӗччӗ. Мӗн тӑвӑн, кӑҫал уй-хир пике патши ытлашширех те курнӑҫланать — пӗшкӗнтерет, «пуҫ ҫаптарать».

Малтан кукурузӑ шӑтаймасӑр чылай асапланчӗ. Хайхи вӑйлӑ ҫумӑрпа пирченнӗ тӑпрана йывӑҫ сӳресемпе хускатсан, тикӗсех шӑтса калчаланчӗ. Кун хыҫҫӑн тӑваткал тӗмсен хушшисене культиваторпа урлӑ та пирлӗ икӗ хутчен кӑпкалатса тухнӑ. Тӑваткалсем питӗ тӗрӗсси вӗсен хушшине диагональпе кӑпкалатма та май парать. Анчах ку — ытлашши ӗҫ. Мӗншӗн тесен тӑпра кирлӗ таранах кӑпка, ретсем хушшинче ҫум курӑкӗсем те курӑнмаҫҫӗ. Ҫапах та...

Агроном паян малти уя ахаль мар ҫакӑн пек ир-ирех чупса тухрӗ. Ахаль мар вӑл пилӗкне авсах пике-патшана пуҫ тайрӗ.

— Юрать, эсир те килтӗр эппин. Ку аван-ха, питӗ аван,— терӗ Владимир Миронович тин ҫеҫ пырса ҫитнӗ бригадирпа трактористa.— Акӑ, тусӑмсем, куратӑр-и!

— Куратпӑр-ха, Владимир Миронович, хамӑр та ҫавӑн пиркиех ҫӳретпӗр,— терӗ бригадир, трактористшӑн та явап парса.

Механизатор чӗнмерӗ, унӑн хӑйӗн тем шухӑш пур пулас.

Чим, «юнтармӑш» пике-патша тата мӗн хӑтланса кӑтартасшӑн-ха вӗсене! Мӗн пирки татах пӑшӑрханса ӳкнӗ агрономпа бригадир! Кукурузӑ пуссинче мӗн тума кирлине йӑлтах тунӑ пек-ҫке. Сӑйлас пеккине сӑйланӑ. Тӑваткал тӗмӗсем те, ретсем те, ҫип ҫапнӑ пек, ярт тӳррӗн ярӑмланса выртаҫҫӗ. Пӑхӑсӑн, ниҫта пӗр ҫум курӑкӗ курӑнмасть. Ҫапах та мӗн ҫитмест-ши пике-патшана!

Акӑ мӗн ҫитмест иккен. Шӑпах тӑваткал тӗмсен варринче, культиватор каскӑчи лекмен ҫӗрте, пике-патшапа ҫумма-ҫуммӑн, ӑна ыталасах тенӗ пек, ҫум курӑкӗ ларать. Е анра ҫарӑк, е йыт пырши. Вӗсене халӗ нимӗнле механизмпа та тӑпӑлтарса илме ҫук. Кӑшт маларах, кукурузӑ шӑтса ҫулҫӑ сариччен, гербицидпа эмеллесе ҫеҫ пӗтерме май пулнӑ. Гербицид вӑл — хими. Халь акӑ анра ҫарӑк умӗнче хими те вӑйсӑр, мӗншӗн тесен «чике-старик сар сухалпа» пӗрле пике-патшана та пӗтерме пулать. Чӑн та, тӗнчере тепӗр эмел пур — семазин текенни. Вӑл ҫум курӑкӗсене пӗтерет, ҫав вӑхӑтрах кукурузӑ калчине сиенлемест. Анчах ӑна ӑҫтан тупӑн-ха! Заводсем ку препарата халлӗхе сахал туса кӑлараҫҫӗ.

— Ҫумламалла, алӑпа ҫумламалла!— терӗ агроном, лаптак тытнӑ алӑ тупанӗпе сывлӑша хӗреслетсе касса.— Паянах тытӑнмалла, Михаил Иванӑч!..

Ку сӑмахсене илтсен, трактористӑн ахаль те тӗксӗм сӑнӗ тата ытларах тӗксӗмленчӗ. Ара вӗсем, колхоз механизаторӗсем, Мускав облаҫӗнчи «Заокский» совхоз механизаторӗсен пуҫарӑвне йышӑннӑ-ҫке-ха. Тухӑҫлӑ кукурузӑпа нимӗҫ пӑрҫишӗн, тухӑҫлӑ ҫӗр улмипе сахӑр кӑшманӗшӗн кӗрешнӗ ҫӗрте мӗн пур ӗҫе — акассинчен пуҫласа пухса кӗртессине ҫити — машинӑсемпе ҫеҫ тумалла. Комплекслӑ механизаци!.. Халь акӑ агроном алӑпа ҫум ҫумлама сӗнет. «Мӗншӗн капла пулса тухрӗ-ха!— хӑйӗнчен хӑй тӗпчесе ыйтать механизатор, ҫав вӑхӑтрах хӑйне хӑй лӑплантарма тӑрӑшать.— Мӗншӗнни паллӑ. Каллех кӑҫалхи ҫанталӑк. Кукурузӑ вӑраххӑн ӳсет, ҫум курӑкӗ ашкӑрать кӑна». Чунӗ тепле вӗчӗрхенчӗ пулин те, тракторист шӑл шурри те кӑтартмарӗ. Ҫумламалла-тӑк ҫумламалла, алӑпа-тӑк алӑпа...

Тӑваттӑмӗш бригадӑн бригадирӗ Михаил Иванович Иванов вара кунашкал ӗҫсене хӑй те агрономран кая мар чухлать.

— Эпӗ чупам-ха эппин яла,— терӗ вӑл лӑпкӑн ҫеҫ.— Ҫынсем унта-кунта сапаланиччен ӗлкӗрем.

Шанчӑклӑ бригадир. Хӑй кӑшт кулӑшларах пек те курӑнать. Пӗвӗ-сийӗ пӗчӗкҫӗ, сӑмси ҫине пысӑк турталлӑ куҫлӑх лартса янӑ. Ҫамки сарлака та ҫӳлӗ. Ялта ӑна пурте Чехов тесе чӗнеҫҫӗ. Куҫлӑхӗшӗн пуль. Аякрине курман пирки вӑл мӗн пӗчӗкренех куҫлӑхпа ҫӳрет. Аслӑ писатель ятне те ӑна шкулта вӗреннӗ чухнех панӑ. Ҫук, Михаил Ианоич ку ятшӑн кӳренмест.

— Чехов пулсан — тем пекехчӗ те. Чеховах мар ҫав,— текелет вара вӑл, именнӗн кулкаласа.

Ӗҫре хӑй питӗ пултарать. 1960 ҫулхи ӗҫсемшӗн вӑл республикӑри пысӑк тухӑҫлӑ кантӑр ӑсти ятне илнӗ. Анчах вӑл кантӑр ӑсти кӑна мар. Ҫав ҫулхине силослӑх кукурузӑ та кашни гектартан пиншер центнер ытла пухса кӗртнӗ. Ҫулсеренех вӑл туллине те, пӑрҫине те тулӑх ӳстерет. Юлашки ҫулсенче акӑ нимӗҫ пӑрҫи акса тума вӗренсе ҫитрӗ. Вӑл акса тӑвакан тыр-пул пуссисем темӗнле пысӑк кӗнеке страницисем пек курӑнса выртаҫҫӗ. Пурнӑҫ кӗнеки. Ҫав кӗнекесене чунтан кӑсӑкланса вулатӑн, ӑна паянхи Чехов — колхоз Чеховӗ ҫырнӑ.

Агроном хӑйӗн бригадир-тусне ӑшӑ куҫпа пӑхса ялалла ӑсатрӗ. Унтан тракторист еннелле ҫаврӑнчӗ те:

— Эсӗ мӗн, Тимофей Трофимӑч, питӗ тӗксӗм!— тесе ыйтрӗ.— Ҫумӑр пӗлӗчӗ пек... Паян хӗвел пӑхать-ҫке. Ҫитет ӗнтӗ кун чухлӗ ҫумӑр ҫунипе.

— Тӗксӗм пулӑн унта, Владимир Миронӑч,— мӑкӑртатса илчӗ механизатор.— Ӗнер каҫалапа «авангардсен» кукурузне кайса куртӑм. Эх, ҫав Судакова хурӑн хулӑпа ачаш ҫӗртен пӗрер туртса ҫапасчӗ!..

— Мӗн пулнӑ вара!

— Хӑрушла унта!— тракторист пӗррех аллине сулчӗ те хӑй ӗнер каҫалапа мӗн курнине, тарӑха-тарӑха, каласа кӑтартрӗ.

«Авангард» колхоз — «Правда» колхозӑн кӑнтӑр енчи кӳрши. Унта икӗ Кӑканар, икӗ Карачура тата Ассакасси ялӗсем пӗрлешсе тӑраҫҫӗ. Судаков текенни вара — колхоз агрономӗ.

Кӳршӗсем кӳршӗсемех ӗнтӗ, пӗр-пӗрне пулӑшмалла. Тепӗр кӳршӗ-аршӑ аякри тӑвантан та паҳарах, теҫҫӗ. Кӑҫалхи ҫуркунне акӑ «авангардсем» тархасласах ыйтрӗҫ: «Эпир кукурузӑна тӑваткал тӗммӗн акма пӗлейместпӗр, вӗрентӗр-ха, кӑтартса парӑр», терӗҫ. Мӗнех вара, кӑтартса пама

Юлашки. Пуҫламӑшӗ 8-мӗш номерте.

Прозӑлла сӑвӑсем

Петр ЛЬВОВ

АННЕ

Анне!..

Саншӑн, маншӑн, кашниншӗн мар-и ку — чи хаклӑ, ытатлӑ сӑмах! Ун артакӗ, ытамӗ мар-и парать хӑват та ҫунат! Вӑл ыр суннине пула-ҫке тухатпӑр кун-ҫул уттине.

Анне!..

Ҫӗршыв-аннемӗр, теетпӗр эпир ҫуралнӑ, тӑван ҫӗршыва. Ун кӑкӑрӗ, ун анлӑ кӑкӑрӗ ҫинче-ҫке утатпӑр паттӑррӑн, кӑйкӑр кайӑклӑн вӗҫетпӗр. Юмаха чӑн туса, тухман ҫула-ҫке тухатпӑр, ҫӗнтеретпӗр ялан.

Анне!..

Ҫак кӗскен ҫеҫ илтӗнен вӗҫсӗр пысӑк сӑмах,— паян ун пӗлтерӗшӗ ӳсрӗ татах. Ҫӗре, Ҫӗр чӑмӑрне, каларӑмӑр: «Анне!» Гагарин, Титов, Николаев, Попович, ҫӑлтӑрсен тӗнчине хӑпарса, мӗн тери аван-мӗн эсӗ, Ҫӗр, Ҫӗр чӑмӑрӗ, терӗҫ, Ҫӗр-аннемӗр, терӗҫ вӗсем.

Ӗненетӗп, кӗҫ ситӗ ак вӑхӑт, пӗтӗм Галактикӑна тейӗпӗр: анне! Ма тесен, тӑван Ҫӗр — Ҫӗр аннемӗр синче пур тӑванран та тӑванни, унӑн ячӗ Аннемӗр Ҫӗршыв, Октябрь хумӗпе ҫуралнӑ, хӑватлӑ, советлӑ Ҫӗршыв!

ЫВӐЛӐМА

Ҫулу сан, хӑвна кура, пит вӑрӑм та йывӑр Ҫулталӑк ҫурӑрискер, эс пӳртре ҫитмен кӗтес те хӑвармастӑн: сӗтел айне кӗрсе тухатӑн, пукан ҫине хӑпарса анатӑн, кӑмака хыҫне кайса пӑхатӑн, чӳрече анине кармашатӑн. Укетӗн те тӑратӑн. Хушӑран «пупу!» тесе йӗретӗн. Анчах ытларах эс кулатӑн, ма тесессӗн тӗлӗнмелле чаплӑ, тӗлӗнмелле пысӑк ҫут тӗнче ҫине пӑхакан хӑвӑн ҫак таса куҫусемпе кашни тӗлте хаваллине, хаваслине куратӑн. Вара кулатӑн, кӑмӑла ҫӗклесе, чунтан хӗпӗртесе кулатӑн. Эп — кулнине юрататӑп.

Ҫулсем иртӗҫ. Эсӗ те, ывӑлӑм, ҫитӗнсе ҫитсе ҫын пулӑн. Ҫӳрес ҫулу пушшех вӑрӑмланӗ, пушшех те йывӑрланӗ. Укмелли те, такӑнмалли те пулӗ тен. Ун чух ӗнтӗ «пупу» тесе йӗмӗн. Шӑлна-и шатӑр ҫыртӑн е пӑхӑн куҫран вут сирпӗтсе, тен, урӑхларах,— калаймӑп халех. Анчах ан манччӗ: аҫу эс кулнине юратнӑ.

ӐСАТУ

Эпир ӑна иккӗн ӑсатса ятӑмӑр.

Ячӗ ун хитреччӗ... Анчах кирлех-ши ятне асӑнма? Куҫӗ мӗнлине каласан та ҫитӗ.

Шӑрӑхчӗ, тусан... Уй-хир урлӑ каҫса ӗшеннӗскерсем, пӑшӑхнӑскерсем, эпир ӑна куртӑмӑр. Тусанпа, тарпа йӳҫӗхсе хӗрелнӗ, хӗсӗннӗ куҫӑмӑрсемпе ун тӗпсӗр тулли ҫӑл пек куҫӗнчен пӑхрӑмӑр. Куҫ шуррийӗ тин ҫеҫ ӳкнӗ сулхӑнри юра аса илтерчӗ..

Хӗрарӑм пире пӗрер курка шыв ӑсса ӗҫтерчӗ. Лӑпкӑ та йӑвашскер, пӑхса тӑракана шухӑша яраканскер, вӑл пире килӗшрӗ.

Каҫхине, ӑнсӑртран тӗл пулсан, эпир унран ӑсатса яма ирӗк ыйтрӑмӑр. Вӑл хирӗҫлемерӗ. Анчах килӗ тӗлне ҫитермерӗ.

— Юрӗ, кунтан ӗнтӗ хамах та чиперех ҫитетӗп.

Тата... сырма урлӑ каҫмаллаччӗ. Ҫырмаран хӑпарсан, шӗшкӗлӗх. Ун витӗр тухмалла.

— Капла пирӗн ҫурма ҫула ӑсатни ҫеҫ пулать-ҫке,— терӗмӗр эпир.

Хӗрарӑм:

— Мана чӗрӗк ҫултан кӗскерехе те ӑсатнӑ,— терӗ.— Ҫулӗ вара ун чух... Вӑл ҫула эпӗ халӗ те утса тухайман-ха.

Ӑнлантарса тӑмарӗ — кайрӗ.

Унтанпа самаях хӗлпе ҫу ылмашӑнчӗ ӗнтӗ. Ҫав тӗпсӗр тулли ҫӑл пек куслӑ лӑпкӑ хӗрарӑма час-часах аса илетӗп. Вара ман:

— Ун тӗллӗн килнӗ евӗр ӑсату пурнӑҫ никама та, никама та ан сунтӑрччӗ,— теессӗм килет.

Агроном акă хăмла хушшинче. Ытти тыр-пул пекех, хăмла та кунта лайăх ӳсет, колхоза çулсерен пысăк тупăш кӳрет.

пулать. Тимофей Трофимов ку ĕçе кăмăлласах килĕшрĕ. Хăйне хăй вăл шанать. Ара каларăмăрçке-ха, унччен вĕсем, хăйсен колхозĕнчи механизаторсем, «симĕс тăваткал» ăсталăхне вĕренме ятарласа Патăръел районĕнчи «Гвардеец» колхоза, Василиса Павловна Кузнецова патне, кайса килнĕ.

Тимофей Трофимов пули-пулми калаçма юратмасть. Сăмах панă— ĕçне тума васканă. Çапла вăл кӳршĕсене 38 гектар кукурузă тăваткал тĕммĕн акса парать. Хăв аллупа тунă ака — ют ана çинче те паха. Тимофей Трофимăч кӳршĕсем патне, хăй акнă кукурузă пуссине, пĕр хутчен кăна мар кайса пăхнă ĕнтĕ. Пырать, пĕшкĕнет, сăнать. Ытти çĕрти пекех, кӳршĕсен кукурузи те малтан шăтаймасăр асапланчĕ. Тăпран çиелти сийĕ çумăрпа пĕлевленсех ларнă. Тимофей Трофимăч тăпрана шĕвĕр пӳрнипе чавса пăхма хăтланать. Çук, механизаторăн пӳрни тимĕр пек çирĕп пулин те, витерейместь. Вара вăл пĕр шĕвĕр патак тупать.

— Ай-уй!— тет вăл, шăтаймасăр хĕн куракан ӳсен-тăрана чунтанах хĕрхенсе.— Мĕскĕн, сывлăшаллах туртăнать.

Чăн та, кукурузă калчи, пĕлевленнĕ тăпрана шăтарса тухаймасăр, хут купăс пĕрми пек, çĕр айĕнчех картлăн-картлăн пĕрмечĕленсе ларнă.

Ку çуркуннех пулчĕ-ха. Ун чухне «Авангардра» та, «Правдăри» пекех, пирченнĕ тăпрана кăпкалатма йывăç сӳресем кĕртсе ячĕç. Халь вара... Тимофей Трофимов унта ĕнер каçалапа татах тепре кайса килчĕ. Икĕ инке ана пуçĕнче чăлха пуçĕсем çыхса ларăççĕ — кукурузăна кураксенчен хураллаççĕ имĕш. Анчах ăçта унта кукурузĕ! Ăна йăлтах анра çарăкпа йыт пырши, йăран куракĕпе сĕтлĕ пиçен пусса илнĕ. Курак мар, «Авангард» колхоз агрономĕ Судаков хăй микроскоппа шырасан та хăвăртах тупаяс çук.

— Мăшкăл вĕт-ха, мăшкăл,— чунтанах тарăхать Тимофей Трофимов.— Вĕсене акса пани çитмест, кăпкалатса парасса та кĕтеççĕ пулас. Эх, кăпкалатнă пулăттăм хăшне -пĕрне ак çакăнпа!— механизатор кувалдă пек чышкине чăмăртать.

Тепле тарăхсан та, Тимофей Трофимов ытлашши шавламасăр, вăраххăн калаçать. Шалта вара хăйĕн çунмаллипех çунать пулас. Хăйне хăй тытма пĕлни çеç унăн шалти çулăмне тулалла вăркăнса тухма чăрмантарса тăрать. «Двигатель внутреннего сгорания,— тет вăл кун пек чухне, хăйĕнчен хăй тăрăхласа.— Дизель».

Çук, дизель мар çав, кунта этем чунĕ çунать. Тимофей Трофимов — колхозри чи лайăх механизаторсенчен пĕри. Коммунист. Çамрăк пулин те, çирĕп коммунист. Хĕллехи вăхăтра вăл тăрăшсах каçхи вăтам шкула вĕренме çӳрет, кăçал акă 9-мĕш класа куçрĕ. Ку сахал пек туйăнать ăна. Вăл тата Çĕрпӳри ял хуçалăх техникумĕнче заочнă вĕренет. Тимофей Трофимовран унăн çывăх юлташĕ Владимир Быков механизатор та юласшăн мар. Вĕсем иккĕшĕ те агроном пулма ĕмĕтленеççĕ. Анчах кунта Тимофей Трофимова пĕр агроном пулас ĕмĕт кăна мар-ха, темĕнле татах та пысăкрах шухăш илĕртет. Вăл — механизатор, тен, яланах механизатор пулса юлĕ, çакăнпа пĕрлех вăл çутçанталăк вăрттăнлăхĕсене, хăй акса тăвакан тыр-пулсен асамлă пурнăçне — вĕсем мĕнле ĕрченине, мĕнле сывланине, мĕнле ӳснине тĕпĕ-йĕрĕпе тĕпчесе пĕлесшĕн. Çавăнпа вăл пĕр ĕçе те сивĕ алăпа тумасть, пурнăç çине пулă куçĕпе пăхмасть.

Куратăр, авă ăна кӳршĕсен çум куракĕ айне пулнă кукурузи те канăç памасть.

— Ха, ял кулли,— тет Тимофей Трофимов йĕкĕлтенĕ сасăпа.— Çав инкесене ана пуçĕнче чăлха пуçĕ çыхса ларнăшăн ĕç кунĕсем те çырса параççĕ-ха. Пĕлсех тăр. Ĕç кунĕ ӳсет, кукурузă ӳсмест.

Ăста механизатор, канăçсăр этем, агронома ĕçре куллен пулăшать. Июнь уйăхĕн 20-мĕшĕнче Тимофей Трофимов агроном патне чупса пычĕ те:

— Владимир Миронович, куку-

Тракторист Владимир Петров слесарь ĕçне те пултарать.

Хастар механизатор Тимофей Трофимов.

АСАМАТ КĔПЕРĔ

Тус та, юлташ та мар, палланăскер кăначчĕ вăл маншăн.

Астăватăп, пĕр çурхи кун унпа хулара çӳрерĕмĕр. Ăшă, хĕвел йăл илетчĕ. Çынсем, хĕллехи тумĕсене хывса çакса, çӳхе пальто, капăр плащ тăхăннă. Пирĕн умранах урам урлă пĕр ушкăн хĕр шавласа-кулса каçрĕ. Пĕри тепринчен чипер. Тумĕсене пăхсан, хĕрлĕ, сарă, симĕс...

— Кур-ха,— терĕ ман юлташ,— чăн-чăн асамат кĕперĕ! Пур çичĕ тĕс те пур. Хăшне суйлас, хăшне савас çав...

Ун вырăнĕнче тепĕр çын пулнă пулсан, калас сăмахăм чĕлхе çине килетчĕ-и тен. Анчах ăна хирĕç нимĕн чĕнме те аптăрарăм. Вăл, урçа халлĕнех хĕрĕхе çывхарса вăхăтсăр кукшаланнăскер, çăмăл та йывăр пурăнатчĕ. Тăтăш хĕр улăштаратчĕ, хĕр суйлатчĕ — урăхра ячĕ-шывĕ палăрмарĕ. Кайран хăй те суйланчăка тăрса юлчĕ.

Эпĕ пĕрне юратрăм, ма тесессĕн пурнăçа юрататтăм, ма тесессĕн пурнăçа юрататăп. Пурнăçăн, асамат кĕперĕнни пек, çичĕ тĕс кăна мар. Çакна ăнланмана вăл вăхăтсăр кукшалантарать.

„ПРИБОЙ"

Кĕсъесене хыпашласа пăхрăм та, пушă пирус пачки çеç тупăнчĕ. Вара, урам урлă каçса, пирус-шăрпăк киоскĕ умне пырса чарăнтăм.

Черетре тăват-пилĕк çын. Ман умра çап-çамрăк хĕр тăратчĕ. Пĕчĕк хура çухаллă йӳнĕрех кăвак пальто тăхăннă. Лапкам-лапкам нӳр юр çăватчĕ. Пуçне çыхнă çăм тутри хĕрĕн çав юр хăех шурă та черчен. Сăн-питĕнче те ун черченлĕх, çамрăклăх — хăй хитрелĕхĕнчен, хăй чиперлĕхĕнчен именмелле хĕрле çамрăклăх... Утмăлтурат çеçки пек кăвак куçĕсем шухăшлăн пăхаççĕ, чуна çемçетсе ăша хускатакан вăтанчăклăх та пур вĕсенче.

Витринăра — «Беломор», «Лайнер», «Север», тĕрлĕрен сигарет пачкисем. Черет çитсен, хĕр киоск чӳречи умнех ӳпĕнчĕ.

— «Прибой» пур-ши сирĕн?

Ку пирус çук-мĕн киоскра. Вăл тек ыйтса-калаçса тăмарĕ, хĕрлĕ улма пек хĕрелсе кайнăскер, ним илмесĕрех пăрăнса утрĕ. «Север» мĕнрен япăхчĕ-ши? Хакĕ те ун «Прибой» хакех темелле...

Анчах хĕр, арçын хĕрарăм вак-тĕвекне пĕлмен евĕрех, пируссене пĕлмест курăнать. Кам çăварĕнче курнă-ши, кам валли туянасшăнччĕ-ши вăл «Прибой»? Куна киоскри сутăç та, эпĕ те чухлаймарăмăр. Сутăç, ватăрах кăна ырă сăн-питлĕ хĕрарăм, мана куçран пăхрĕ те, çапла çав вăл тенĕн, темле вăйсăррăн кулса илчĕ.

Лапка-лапка шур юр çаплах çăватчĕ.

Ç И Л

Çӳçĕмпе выляса, паян ир çил калаçрĕ манпала.

— Эпех вăл, эпех вăл,— пăшăлтатрĕ хăлхаран,— пуш хирте, хăйăр çĕклесе, кутсăр-пуçсăр çавăртараканни те, сĕм вăрманта ĕмĕрхи кĕреш юмансене кăкласа йăвантараканни те эпех... Паян, ак, сан çӳçӳпе вылятăп, питӳнтен ачашлатăп, ыран, тен, тинĕсе çитсе, хум кăларса хум хăвалăп. Эп вăйлă, эп хаяр. Эпех сипетлĕ те йăваш. Эп çитмен çĕре çитетĕп, эп пурне те пултаратăп.

Тавлашмарăм çилпеле.

— Пултаратăн,— терĕм пĕр сăмах,— анчах эс суккăр.

Çиленмерĕ. Ăвăс çулçисем хушшине кайса вылярĕ те каллех мана килсе лăпкарĕ. Эх, суккăр çеç мар, чунсăр та иккен вăл! Çавăнпа этем кирек хăш çанталăкра та унран пин хут вăй-хаваллăрах.

Х Ӳ Р Е Ш К Е

Эпĕ, Атăл хĕрринче тăрса, пăр кайнине сăнарăм. Мăнаçлă та чаплă, аслă та хăватлă юхăм...

Пăрĕсем тĕрлĕрен: вак-тĕвекки те, пысăкки-вăтамми те пур, хăшĕ шурă—юрлă, хăшĕ хура, вараланчăк, хăшĕ симĕссĕн-кăваккăн йăлтăртатать. Кашнин хăйĕн вăйĕ, кашнин хăйĕн çулĕ — кашни пĕр пĕтĕм аслă юхăма пĕрлешет.

Акă, шăп варрипе Атăл ывăсĕ текен капмар пăр юхса иртрĕ. Йый-ушкăн юхăмĕпе пĕр килĕшӳллĕн, пĕр кĕвĕллĕн çул тытнăскер, вăл çав аслă юхăмра чаплăн, халлăн курăнать. Анчах, ав, ун хыçĕнче ниме тăман, хапайсăр, тĕссĕр пăр пăлтăр-палтăр çаврăнкаласа пырать. Ни карка, ни каска. Вăл пĕр пĕтĕм пысăк юхăма курмасть, вăл çав юхăмра хăй вăйĕпе, хăй çулĕпе ишеймест.

Унашкаллисем валли кĕске те вирлĕ сăмах тупăнать: хӳрешке!

Бульдозерист Геннадий Скворцов.

рузăна проволочник тапăннă,— терĕ.— Халех мĕн те пулин тумалла.

Агроном калчасене хăй те куллен сăнаса тăратчĕ-ха. Анчах асăрхаса илеймен иккен. Механизатор куçĕ çивĕчрех пулчĕ. Вĕсем акă уя иккĕн тухса пăхаççĕ. Проволочник текенни — тымар хурчĕ. Вăл тутăхнă пралук татăкĕ евĕрлех. Пике-патшашăн хăрушă тăшман. Вăл тÿрех тымарăн ÿсмелли тĕввине кăшлама тытăнать.

Тĕрĕс каларĕ механизатор, вăхăтра сигнал пачĕ. Тин шăтса тухнă кукурузăна тымар хурчĕ тапăнмаллипех тапăннă. Çав усал тăшмана халех пĕтермелле. Анчах мĕнле майпа! Акиччен вăрлăха гексахлоранпа тусанлантарса сипленĕ-ха. Хăвăрт шăтайман пирки гексахлоран тусанне çумăр шывĕсем çуса янă иккен. Халĕ наркăмăша тăпра çине сиелтен сапас, нимĕн усси те пулас çук — тымар хурчĕ тăпра ăшĕнче, шăпах тымар кăкĕнче «ĕçлет». Унта нимĕнле механизмпа та çитеймĕн.

Алăпа! Алăпа кăна тума пулать ку ĕçе. (Мĕн тăвăн, халлĕхе унашкал механизмсем çук). Колхоз правленийĕ мĕн пур ял-йыша ура çине тăратать. Вăйпитти колхозниксемпе пĕрле ватти-вĕтти, шкул ачисем — пурте хире тухаççĕ. Вĕсем кашни тăваткал тĕме, кашни тымар кăкĕ патне, тăпрана чавса, гексахлоран сапаççĕ. Кукурузă пурĕ 142 гектар, пĕтĕмпе миçе пин туна унта! Кашни гектар пуçне — 10-шар килограм гексахлоран. Хирте чăннипех вăйлă çапăçу пулса иртет. Колхоз ĕçченĕсем çĕнтереççĕ, вĕсем уй-хир пикепатшине хăрушă инкекрен çăлса хăвараççĕ.

Кунта каллех, çула майăн тенĕ пек, кÿршĕсем патне çитсе курма тивет. Хальхинче эпир кăнтăралла мар, çурçĕр-хĕвеланăç еннелле кайса пăхăпăр. Акă, Пуямас вăрманĕ çумĕнче «Динамо» колхозăн кукурузă пусси сарăлса выртать. Анчах мĕн пулнă-ха кунта! Пусси сарăлса выртать те усси курăнсах каймасть. Сарăха-сарăха ларнă калчасене пĕрин хыççăн теприне кăларса пăхатпăр, хайхи куратпăр: леш тутăх пралук татăкĕ пек тымар хурчĕ калчан ÿсмелли тĕввине кăшла-кăшла шăтарнă иккен. Агроном вăхăтра асăрхайман.

Чим, камччĕ-ха çав «Динамо» колхозăн агрономĕ! Ара, кунта колхоз председателĕ Николай Михайлович Московкин хăй агроном-çке. Вăл Чăваш ял хуçалăх институтĕнчен пирĕн Владимир Мироновичпа пĕрлех вĕренсе тухнă. Никам та ăна ярăх агроном, ярăх председатель тесе калаймĕ. Колхозĕ те районта малтисен ретĕнче шутланать. Çапах та... хăвăрах куратăр: «Динамо» колхозĕн хирĕнче кукурузă япăх.

— Владимир Миронăч,— терĕ Трофимов тракторист, хир çулĕпе малалла утнă май,— эсĕ пĕлтĕрсене кукурузă мĕнле ÿснине сăнама рейкă лартаканччĕ. Кăçал тем...

— Кăçал-и! Хăвах пĕлетĕн кăçал мĕнлине,— агроном урăх нимĕн те каламарĕ.

Çапла, иртнĕ çулсенче уй-хир пике-патши мĕнле ÿснине сăнама сантиметрсем картса палăртнă рейкă лартаканччĕ. Кулчен тухатуха пăхма та кăмăллăччĕ. Чечен пике-патша талăкне 10—12 сантиметр таран ÿсекенччĕ. 1958 çулта вара Михаил Иванăчăн тăваттăмĕш бригадинчи кукурузă талăкне 28 сантиметр таран ÿсрĕ. Ку вăл виçĕ талăк хушши çапла пулса пычĕ. Çав пусăри кашни гектартан вара ун чухне силослăх кукурузă 1265-шер центнер тухрĕ.

Шăпах силос хывма тытăннă кунсенче колхоза республикăри ял хуçалăх министрĕн ун чухнехи заместителĕ Рафаил Афанасьевич Осанов агроном килнĕччĕ. Вăл пике-патша çумне тăрса пăхать те хайхи, лешĕ, пике-патши, унран икĕ хут çÿллĕрех иккен. Питĕ каçăрăлса пăхнипе агрономăн улăм шлепки те хыçалалла хывăнса ÿкет. Виçĕ метр çурă!— акă пике-патша пĕвĕ.

Çав çулхине колхоз пурĕ 5 пин тоннă силос хывнăччĕ. Шупашкарпа ун чухнехи Ишлей районĕсем иккĕшĕ пĕрле те çавăн чухлĕ силос хывайман иккен. Колхоз агрономне кун çинчен кайрантарах Рафаил Афанасьевич хăех каласа кăтартнăччĕ.

Кăçал вара агроном кукурузă пуссине рейкă лартма именчĕ. Вăл хăйĕн амăшĕ тахçан калана сăмаха аса илчĕ. Ача чухне эпир пурте хăвăртрах ситĕнме ăшталанатпăр. Хамăр мĕнле ÿссе пынине алăк янаххи çине е кăмака юпи çине çĕçĕпе карта-карта хурса палăртатпăр. Атте-анне ятлать пире: ун пек картсан, ÿсме пăрахатăр, тет.

Ку, паллах, килти ятапалана пăсасран асăрхаттарса калана сăмахха. Кунта темĕнле тĕшмĕш тавраш та çук. Апла пулин те, агроном кăçал кукурузă пуссине рейкă лартма хăймарĕ. Тен, малашне...

Утă уйăхĕн пуçламăшĕнче çумăрсем пĕр хушă чарăнчĕç. Сантаăк чăн-чăн çуллахи пек ăшăтса ячĕ. Агроном Чармак пĕвинче ир-ир шыва кĕме тытăнчĕ. Акă паян та мĕн иртенех хĕвел хăйĕн ăшă аллипе çурăмран лăпкать. Пĕтĕм ÿсен-тăрана сасартăках чун кĕчĕ тейĕн. Хавас хĕвеле хирĕç пĕтĕм уй-хир талккишĕпе ешĕл хум чĕшăл-чăшăлах çĕкленнĕн туйăнать.

Уй-хир пике-патши те юсанать, чиперленет. Лайăхах ÿссе çитĕнетха вăл. Ăна ĕнтĕ «патша» чысĕпех чысланă, сăйланă, артакланă, ачашланă.

— Кала-ха, кала, тата мĕн ситмест сана!— терĕ агроном, чылай çÿллĕ тĕмĕ патĕнче чарăнса тăрса.— Ăш хыптармăш!..

Тимофей Трофимович кулса ячĕ. Тĕлĕнмелле çав: агроном кукурузă тĕмĕпе чĕрĕ çынпа сăмахланă пекех сăмахлать.

Çак самантра Владимир Миронович сасартăк каллех тем асăрхарĕ пулас.

— Хамах айван пултăм çав,— терĕ вăл.— Хут татăкне ĕненсе пăрахса, йăнăш туса хутăм. Акă, сăнасарах пăх-ха, Тимофей Трофимович.

— Сăнатăп-ха, нимех те курмастăп,— вăраххăн хуравларĕ тракторист.

— Тăваткал тĕмре пĕр кукурузă туни ларнине кур та, унтан икшерĕн те виçшерĕн лараканнисене асăрха,— терĕ агроном.— Систĕн-и!

— Чим-ха, ара, ку питĕ тĕлĕнмелле япала-çке!— хыпăнса ÿкрĕ тракторист.

Агроном вара çутçанталăкăн тепĕр мыскарине ăнлантарма тытăнчĕ. Халиччен кукурузăна тĕшĕ тума кашни тĕме 2—3 пĕрчĕ, силос тума 4—5 пĕрчĕ акаканччĕ. Ял хуçалăх министерствин инструкцине пăхăнса, кăçал сайрарах акнă. Çанталăк япăххине пула вăрлăхĕ те тĕрĕс-текелех шăтмарĕ. Тепĕр тесен, инструкци тени вăл — пĕтĕмĕшле кăтарту-çке-ха. Ăна пурнăçа кĕртнĕ чухне чи малтан вырăнти майсене — тăпра мĕнлине, çанталăк мĕнлине — шута илмелле. Кунта шаблон пулма пултараймасть. Анчах, пĕлĕ тăркачах, çак чăнлăха маннă иккен. Чылай тĕмсенче авă пĕрер туна çеç ÿсет.

Вăл кăна та мар-ха, кашни тĕмре пĕрер тунан ларакан калчасем икшер те виçшер тунан лараканнисенчен япăхрах ÿсеççĕ.

— Мĕншĕн!— агроном механизатор куçĕнчен тилмĕрсех пăхать.

— Вăт çакна калама пултараймастăп вара, Владимир Миронович,— тем айăпа кĕнĕ пек, куçне тартать механизатор.— Кун çинчен эпир вĕренмен-ха.

— Ку вăл — ботаникă,— кулса илет агроном.— Ăна эпир ялти шкултах вĕренетпĕр. Чĕрĕ ÿсентăран хăйĕн тунипе çулçинчен пĕрмаях ăшă кăларса тăрать. Вăл пурнать, ĕçлет, ÿсет. Ĕçлекен чĕрĕ организмран ялан ăшă тухать. Кăçал çанталăк сивĕ тăчĕ-и! Сивĕ. Хайхи тăваткал тĕмри пĕччен калча шăнать-и! Шăнать. Иккĕн е виççĕн пулсан, вĕсем пĕр-пĕрне хÿтĕлеççĕ, вĕсенчен тухса тăракан ăшă тÿрех сывлăша вĕçсе каймасть. Пĕрин ăшши теприн çулçине сĕртĕнет. Çапла вĕсем пĕрпĕрне тăтăшах ăшăтса тăраççĕ. Кукурузă — ачаш та черченкĕ ÿсентăран. Вăл сиввине те, ăшшине те питĕ хăвăрт, питĕ çивĕч туять. Акă, Тимофей Трофимăч, хăвах куратăн: пĕччен калчасем икшерĕн-виçшерĕн лараканнисенчен çуррине яхăн лутрарах, имшертерех. Пирĕншĕн малашне ку — урок. Пĕччен чух этемĕн кăна мар, ÿсен-тăранăн та пурнăç япăх.

— Эсĕ ĕнтĕ, Владимир Миронăч, мана чăн-чăн лекци вуласа патăн,— терĕ механизатор кулкаласа.— Ара, тĕп-тĕрĕсех эсĕ каланă пек пулса тухать.

— Маларах шухăшламастпăр çав,— пăшăрханнăн хушса хучĕ агроном.— Инструкцисене вулама пĕлместпĕр. Хай каларĕш, Упа çырми урлă каçсан тин пире ăс кĕрет.

4. ЧУНПА ĔÇЛЕСЕН...

Механизаторпа паянхи кирлĕ ĕçсем пирки каласса татăлнă хыççăн агроном ытти бригадăсене çитме васкарĕ. Сăмах май каласах хăварăпăр: пирĕн Владимир Миронович колхозра агроном кăна мар çав. Халăх ĕçĕшĕн вăл мĕн çамрăкранах чунтан тăрăшма вĕреннĕ. «Правда» колхоза килнĕ çулхинех ăна комсомол организацийĕн секретарьне суйланă та, вăл вара ялти çамрăксене пилĕк çул хушши хĕрÿ ĕçре ертсе пынă,— вĕсене вăйлă тыр-пулшăн, йышлă та пысăк тупăшлă выльăхчĕрлĕхшĕн кĕрешме хавхалантарнă.

1960 çулта Владимир Миронович парти ретне кĕнĕ. Халь акă вăл колхозри парторганизаци секретарĕ, колхоз председателĕн заместителĕ. Унăн уй-хир тĕрĕх çÿренипех ĕç тухмасть. Ку тĕлĕшпе Никита Сергеевич Хрущев хăйĕн тăван Калиновкă ялĕнчи колхозниксемпе каланă чухне питĕ тĕрĕс каларĕ:

— Агроном хирте чупса çÿрекен çын мар, ĕçе йĕркелекенни пулма тивĕç,— терĕ.— Хирте ăна такам та чупса çÿреме пултарать, ку вăл йывăр ĕçех мар.

«Правда» колхозра 37 коммунист, 68 комсомолец. Вĕсем таста унта-кунта çăмăл ĕçсенче тăрнаккайланмаççĕ, кантурсенче хут çырса лармаççĕ, нумайăшĕ тĕп производствăра ĕçлеççĕ — суха тăваççĕ, выльăх-чĕрлĕх пăхаççĕ, сад ĕрчетеççĕ. Вĕсем, Тимофей Трофимовпа Владимир Быков пек, лайăх трактористсем, комбайнерсем, шоферсем, вăйлă кантăр ăстисем, кукурузă ăстисем, пăрса ăстисем, сахăр кăшманĕ акса тăвакан ăстасем, уй-хир бригадирĕсем, ялти учительсем.

Çултан-çул илемленет Ехремкасси урамĕ.

Коммунистсемпе комсомолецсем мĕн пур колхозниксене ĕçре паха тĕслĕх кăтартса пыраççĕ. Вĕсенчен пĕрин пирки те ялта никам усал сăмах калаймĕ. Колхозри партбюропа правлени коммунистсемпе комсомолецсен пысăк вăйне яланах кирлĕ ĕçе мобилизацилеме пĕлеççĕ.

Çапла, пирĕн Миронов юлташ — колхоз агрономĕ, парти организаци секретарĕ, анчах вăл икĕ ĕçе пĕр-пĕринчен уйăрмасть, çав вăхăтрах, вĕсен расналăхне кура, вăл икĕ ĕçне те пĕр-пĕринпе тачăн пĕтĕçтерсе пырать. Тĕрĕсрех каласан, агроном парторганизаци секретарьне пулăшать, парторганизаци секретарĕ — агронома. Кунта питĕ ăнăçлă çыхăну.

Пĕр-пĕр çĕнĕ ĕç пуçарас пулсан, Владимир Миронович хăйĕнчен аслăрах та опытлăрах çынсемпе канашласа пăхма юратать. Час-часах çапла вăл, ватă коммунистпа Петр Федорович Быковпа тĕл пулса, нумайччен халапланса ларать. Петр Федорович халĕ пенсие тухнă, анчах вăл колхозри пĕр ĕçе те хутшăнмасăр юлмасть. Тата унăн «пурнăç кутамкки» пуян. Пĕр вăтăр икĕ çул ĕлĕкрех вăл хресчен пурнăçне çĕнĕлле йĕркелессишĕн, ял-йыша пĕрлешуллĕ хуçалăха пĕтĕçтерессишĕн, унтан тăван колхоза тĕреклетессишĕн нумай вăй хурса ĕçленĕ.

Качалавпа Юманлăх, Ехремкассипе Куракăш çыннисем ватă коммуниста пĕр ĕçшĕн вара уйрăмах хытă тав тăваççĕ. Пысăк ĕç, ырă ĕç, малашнехи ăрусем те пархатарлăн асăнса пурăнмалли ĕç!

...Чăваш ялĕсене мĕн авалтанах садсем илем кÿнĕ. Çуркунне, юр çунă пек, пĕтĕм тавралăх шапшурă чечекре. Кĕркунне çĕклемçĕклем пан улми. Сахал-и юрă хывнă улма-йывăç авăнни çинчен, сар хĕр пичĕ пек ытарайми хĕрлĕ улмисем çинчен!

Анчах 1940—41 çулсенчи шартлама сивĕсене пула садсем йăлтах пĕтрĕç. Йывăр вăрçă вăхăтĕнче çĕнĕрен сад ĕрчетме майĕ те, вăйĕ те пулман. Акă вăрçă пĕтрĕ, халăх каллех тăнăç ĕçе тытăнчĕ. Пĕррехинче Качалав ялĕнчи колхозниксем хăйсен пухăвне пухăнаççĕ те, унта ватă коммунист Петр Федорович Быков сад ĕрчетесси çинчен сăмах пуçарать. Ара, Васçли варĕпе Вăрăм вар хушшинчи сăртлăхра тем лаптăкăш çĕр пушах выртать. Мĕншĕн ăна харама ямалла!

— И-и,— теççĕ хăйхи хăш-пĕр иккĕленчĕксем,— пушă çĕр çинчен калаçни пушă сăмах вылятни çеç! Унта сад мар, путек çыртмалăх курăк та ÿсмест.

Петр Федорович хăй сăмахĕнчен чакмасть. Вăл, пĕр вĕрилenмесĕр, малалла ăнлантарма пикенет.

— Халăх сурать — кÿлĕ пулать, тенĕ ваттисем. Пĕтĕм ĕçе хам çине илетĕп. Пулăшăр кăна. Чунпа ĕçлесен, чула та чун кĕрет.

Унтанпа 15 çул иртрĕ. Халь акă 24 гектар çинче тĕлĕнмелле вăйлă сад ешерсе ларать. Ĕлĕк курăк та ÿсмен Тăм çучĕ текен сăртлăхра, «тăм çамкара»— паян ырă кĕтес. Сывăх çулсенчех çак сад татах сарăлмалла — Чарман варĕ патнех çитмелле.

Сад-пахча колхоза çулсерен пысăк тупăш парать. Ку вăл районти, пĕтĕм республикăри колхозсемшĕн те питĕ паха тĕслĕх. Кун çинчен пурне те каласа кăтартмалла. Акă мĕншĕн ĕнтĕ агроном опытлă сад ăсти патне час-часах кĕрсе тухать, унран «сад историне» тĕпчесе пĕлет. Халĕ Петр Федорович пенсие куçнă май, сад ĕçне Виктор Львович Шумилов ертсе пырать. Агроном ун патне те часчасах çитет, хăй те сад ăстинчен ăс илет, ăна та кирлĕ канашсем парать.

Нумаях пулмасть Владимир Миронов агрономăн «Ял илемĕ» ятлă кĕнеке пичетленсе тухрĕ. Кунта колхоз агрономĕ вулакансене Качалав ялĕнчи сад ăстисен паха ĕç опычĕпе паллаштарать.

Сăмах май çакна каласа хăварăпăр: унччен кăшт маларах кăнаха çак колхозăн ĕçĕсем çинчен тата виçĕ кĕнеке тухнăччĕ. Вĕсен ячĕсене те кăтартма хавас: «Сахăр кăшманĕ — паха вылькăх апачĕ», «Пысăк тухăçлă кантăр туса илесси», «Гектартан 30 центнер кукурузă тĕшши». Ку кĕнекесенчен малтанхи иккĕшне агроном хăйсен колхоз председателĕпе Сергей Александрович Шлябинпа пĕрле çырнă.

Пархатарлă тĕслĕх. Колхоз агрономĕ кулленхи «вак-тĕвек» ĕçре «сапаланса» каймасть, вăл, агрономи наукин çĕнĕ сĕнĕвĕсене пурнăça кĕртсе пырса, хăй те çĕнĕрен çĕнĕ, хăюллă сăнавсем туса, çав сăнавсене, кулленхи пурнăç кÿрекен тĕслĕхсене ăслăлăх енĕпе пĕтĕçтерме пĕлет. Пĕтĕçтерни кăна та мар-ха, хăйĕн шухăшĕсене, хăйсен колхозĕн опытне халăха каласа кăтартма тăрăшать.

Агроном колхоз председателĕпе канашласа пăхмасăр пĕр кун та иртмест. Сергей Александрович Шлябин хăй те пысăк опытлă çын. Вăл ĕнтĕ «Правда» колхоза вун тăватă çул ытла ертсе пырать. Çав хушăра вăл республикăри ял хуçалăх шкулне вĕренсе пĕтернĕ. Вăл ĕçре пиçĕхнĕ агроном. Унпа канаш тума та ырă.

Анчах ĕç тени яланах пĕр пек тикĕс пымасть. Хăш чухне тавлашмалли те, сăмах вĕççĕн «тытăçса» илмелли те пулать. Çĕр ĕçĕнче, калăпăр, ĕмĕртен хăнăхса пынă йăла-йĕркесем пур. Вĕсенчен пĕрисем паян кун та усăллă, теприсем вара ĕçе чăрмантарма та пултараççĕ. Унашкал йăла-йĕркене хăйхи пăсма тивет.

Пĕлтĕр авă, çанталăка пула, çур аки вăраха тăсăлчĕ. Уйрăмах çĕр улми лартас ĕç кая юлчĕ. Мĕн тумалла!

Халиччен кĕрхи çĕртме лайăххах туса хăварнă пулин те, çуркунне тепĕр хут сухаламасăр çĕр улми лартман. Такамшăн та паллă: çурхи суха тăпрана çав тери хытă типĕтет. Çитменнине ĕç-пуç ахаль те вăраха кайнă-ха. Кая юлсан, каю шăтать, теççĕ.

Агроном кунта хăюллă шухăш тытать: çĕре тепĕр хут сухаласа типĕтес мар, культиваторпа кăпкалатас та тÿрех çĕр улми лартас. Колхозниксем ку сĕнĕве ырласах каймаççĕ, çапах та агроном хушнине итлеççĕ — ĕçе тытăнаççĕ. Шăпах çав кунхине тата колхоза районти ял хуçалăх инспекцийĕн пуçлăхĕ пулнă Никифор Федотович Федотов агроном пырса çитет. Пăхать те куçне-пуçне чарсах пăрахать.

— Чим, Владимир Миронович,— çуйхаша пуçлать вăл,— мĕн тăватăн эсĕ! Ăçта курнă эс культиватор хыççăн çĕр улми лартнине! Агроном-и эс, агроном мар-и!

Ун чухне, сăнамалăх тенĕ пек, тăпрана культиваторпа çеç кăпкалатса, çĕр улми пурĕ 25 гектар лартса пăхаççĕ, ытти 66 гектарне, яланхи пекех, плугпа сухаласа лартаççĕ. Çапах та, ĕçе хăвартлатас тесе, агроном тепĕр «мыскара» шухăшласа кăларать. Халиччен çĕр улмине суха пуçпе е лаша туртакан плугпа чĕртерсе лартнă. Суха кассине çĕр улми вăрлăхĕ пăрахма çынсем хире тем чул нумай тухсан та, ĕç хăвăртах пулаймасть.

Агроном çĕр улмине окучниксемпе чĕртерсе лартма сĕнÿ парать. Окучникĕн çичĕ касă, халĕ ĕнтĕ кунта ĕçлекен хĕрсемпе инкесен пуçа çĕклеме те вăхăт çук: вăрлăха хăвăртрах пăрахса ĕлкĕр! Мĕншĕн тесен окучник чĕртернĕ касăсене хыççăнах тÿртĕн выртарнă йывăç çÿресемпе витсе килеççĕ. Кунта хăйне евĕр комплекс. Васкамалла, васкамалла!

Çапла, ĕç чиперех пуçланса кайнă пекчĕ. Таçтан инкесем хушшинчен çинçе те витĕмлĕ сасă илтĕнсе каять:

— Ара, ял кулли мар-и ку! Ял кулли! Мăшкăл. Эпир ĕмĕртен çĕр улми çисе пурăннă та, халь ак...

Агроном ку витĕмлĕ сасса тÿрех уйăрса илет. Варвара Абанькова сасси. Ялта ăна Вава аппа тесе чĕнеççĕ. Питĕ çивĕч кинемей. Пĕр ĕçрен те юлмасть вăл, пур кукăр-макăра та туххăмрах асăрхать, мĕн те пулин тĕрĕс маррине сиссен, никама та сывлăш çавăрма памасть—çунтарать кăна!

Анчах хальхинче Вава аппа агронома тустарни вырăнлах пулмарĕ. Кĕркунне хиртен çĕр улми йăтăнмаллипех йăтăнса килчĕ. Леш хăйхи культиватор хыççăн лартни гектартан 1078-шар пăт тухнă, мĕн пур лаптăкĕнчен вара, вăтам шутпа, кашни гектартан 1030-шар пăт пухса илнĕ.

Вава аппа хăех агроном патне пычĕ те:

— Улатимĕр Мирончă, каçар ĕнтĕ мана, ват супнăна,— терĕ.— Эпир авалхилле вĕреннĕ мар-и...

...Аслă уйпа иртнĕ чухне пуçа тем тĕрлĕ шухăш та пыра-пыра кĕрет, куç умне тем тĕрлĕ сăнлăх та туха-туха тăрать.

Çав кунхине колхозниксем Упа çырми çаранĕнчен утă турттарса капана хыватчĕç. Владимир Миронович аякранах асăрхарĕ: пĕр капанне чалăш купаласа лартнă. Вăл унта çитсе курмасăр тÿсеймерĕ. Тата каçхи сывлăмпа хытах нÿрелнĕ утă та типсех çитеймен иккен. Ăна аппипех капана хывма çук. Паян хĕвеллĕ кун. Утă пĕрер сехетренех типшĕрет. Унччен çак чалăш капанне тепĕр хут пăсса хывмалла.

— Хăварах шухăшлăр,— тет агроном, сассине пĕр хăпартмасăр,— чалăш-чĕлĕш çĕре яланах шыв каять. Çумăрĕ кăçал ытлашшипех.

Вăл утă капанĕсем патĕнчен хăпма ĕлкĕреймерĕ, кунта кулăшла мыскара пулса иртрĕ.

Пĕр колхозник, ялта хăйне пурте хисеплесе Михаил Трифăнăч тесе чĕнекенскер, Упа çырминчен утă турттарса пычĕ. Лавĕ хăйĕн лав темелĕх те çук, пуслăхне те лăпăш-лапăш çеç турткаласа çыхнă. Çакна утă капанĕсем патĕнче тăракансем пурте асăрхарĕç, анчах никамах та çăвар уçса шарламарĕ. Михал Трифăнăч хăйхи пуслăха салтрĕ те утă лавне мекĕрлене-мекĕрлене тÿнтерме хăтланать. Кунта тăваттăмĕш бригадăн конюхĕ Вениамин Быков тÿсеймерĕ.

— Ха, эхлетет! Ха, эхлетет!— терĕ вăл йĕкĕлтесе.— Епле йывăр тиенĕ, тÿнтерейместь пулать. Колхоза кĕриччен эсĕ ун пек çеç тиенĕ-ши!

Ку сăмахсем Михал Трифăнăчăн чĕринех пырса тиврĕç пулас.

— Колхоза кĕриччен эпĕ утине те курман,— кăшкăрса ячĕ вăл хирĕç.— Тата... тата эс те ун чухне сут тĕнчере пулман...

Тăваттăмĕш бригадăн бригадирĕ М. И. Иванов кантăр пуссинче.

Агроном Муçça мучипе час-часах канаш тытать.

— Юрĕ, тавлаш,— терĕ Вениамин,— анчах ку лава эпĕ çур лав шутне çеç кĕртетĕп. Ытла та эс, вĕли-шели ĕçлесех ĕç кунĕ илесшĕн!..

Вениамин Быковпа Михал Трифăнăч пĕр-пĕринпе çывăх тăвансемех. Анчах эртел ĕçĕнче тӳрĕ чĕреллĕ комсомолецшăн пĕлĕш-тăван çук иккен. Çак «тытăçу» агронома питĕ кăмăла кайрĕ. «Халăх пурлăхне упрама, тĕрĕслĕхе тытма хальхи çынсем мĕн çамрăкранах хăнăхаççĕ»,— терĕ вăл хăй ăсĕн, анлă хирпе малалла утнă май.

5. ВĂТĂР ТА ПĔР ВАР ХУШШИНЧЕ

Ĕçпе кăна мар, хăш чухне пĕрпĕр çынпа ытахальтен тенĕ пек халапланса ларма та чун туртать. Ытахальтен... Эпĕ çак сăмаха çырса хутăм та хамран хамах иментĕм. Çук çав, пирĕн Владимир Миронович акă 86 çулхи Муççа мучи патне ĕç çукран кĕре-кĕре лармасть. Ытти ватăрах çынсем патне те вăл ытахальтен туртăнмасть. Вăхăт-вăхăт унăн кăкăрне темĕнле тунсăх кăмăл-туйăм тулса килет. Аслисен ăслă сăмахĕ, ашшĕ сăмахĕ — акă мĕн кирлĕ пек туйăнать ăна.

Владимир Миронович ачаллах ашшĕсĕр тăрса юлнă. Вĕсен тăван килне тӳсме çук йывăр хурлăх çитсе кĕнĕ куна вăл паянхи пекех астăвать.

...Хаяр вăрçă вăхăчĕ. Вĕсен ашшĕ, Мирон Харитонович, фронта тухса каять. Килте амăшĕ икĕ пĕчĕк ачапа пĕччен тăрса юлать. Чăн асли, Володь — 9 çулта, ун хыççăнхи, Роза ятлă хĕрача — 2 çулта, виççĕмĕшĕ вара — Серкуш ятли, ашшĕ кайсан ултă уйăхран çуралать. Ĕмĕр манми асаплă вăхăт. Вĕсем, ашшĕ хӳтĕлĕхĕсĕр тăрса юлнă ачасем, çăкăрне те лайăххăн çисе кураймаççĕ. Хĕлле — çĕр улми, çăва тухсан — сертепе вĕлтрен яшки.

Амăшĕ, ялти пек каласан — Таччи аппа, аслă ывăлне çине тăрсах хут вĕрентме тăрăшать. Володь тăван Хурăнсур ялĕнчи пуçламăш шкул хыççăн Çĕрпелти 7 çул вĕренмелли шкула кайса кĕрет. Класран класа чиперех куççа пырать вăл, акă 7-мĕш клас пĕтерсе, экзамен та тытать. Шăпах çав кун, киле таврăннă чухне, ăна Çĕрпел ял Совет председателĕ Матвей Кузьмич усă кантăкран чĕнсе илет:

— Ачам,— тет вăл, питĕ асăрханса.

Анчах ача чĕри кăртах сикет.

— Ачам,— тет татах Матвей Кузьмич,— кунта хут килнĕ...

Пĕчĕкçĕ Володь пĕчĕкçĕ хут татăкне илет те, пуçне чиксе, ним шарламасăрах, тăван ялне тухса чупать, малтан кукамăшĕ патне кĕрет. Кунта вăл, пĕтĕм чунĕнчен татăлса, ĕсĕклесе йĕрсе ярать, кукамăшĕ çумне пăчăртанать.

Килне çитсен... Эх, çав анне ӳхлесе макăрнине ĕмĕр илтес марччĕ! Володьăн ĕнтĕ куççулĕ типет, вăл, йывăр хуйхи-суйхине епле те пулин пусарас тесе, шăлне çыртса лартать. Нимĕн те чĕнмест. Ытла хытă кулянипе унăн хыçалти шăлĕсем кăпăлтах катăлакатăла ӳкеççĕ. Ача шăлĕсем...

«Эпĕ килте чăн асли,— хăй ăссĕн шухăшлать 13 çулхи Володь,— халь ĕнтĕ пĕтĕм кил шухăшĕ, пурнăçра мĕн пур йывăрри ман хулçурăм çине ӳкет. Тӳсмелле. Епле те пулин малалла вĕренсе, çын пулмалла, аннене, йăмăкпа шăллăма пулăшмалла. Хăçан та пулин пирĕн кантăкран та хĕвел çути кĕрĕ-ха!..»

Вăл, çак ĕмĕтпе Вăрнарти зоотехникăпа ветеринари техникумне вĕренме кайса кĕрет. Унпа пĕрле унăн шкулти юлташĕ — Георгий Михайлов. Анчах йывăр пурнăçа пула чирлесе ӳкет те ултă уйăхранах вĕренме пăрахать. Мĕн тумалла ĕнтĕ! Вăл почтальон сумкине те çакса пăхать, Уравăшран Хурăнсура хаçат-журнал, çыру-хыпар çӳретет. Ĕçĕ йывăрах мар, çынсем те кашни килтех хавас кĕтсе илеççĕ. Çапах та çунса тăракан вĕри чĕреллĕ ачан çак ĕçпех çырлахмалла-ши! Шăпах чун пăлханнă вăхăтра Володьăна кукашшĕпе пĕр тăванĕн ывăлĕ, ветеринари врачĕ, Данил Миронович тĕл пулать.

— Эсĕ, Володь, пуштă сумкине шкул ачи сумкипе улăштар-ха,— тет вăл.— Вĕренме кай, пулăшăпăр.

Çапла Володь Уравăш вăтам шкулне вĕренме кĕрет. Питĕ лайăх вĕренсе тухать унтан. Вăл физикăпа химие тата математикăна уйрăмах юратса вĕреннине кура, шкул директорĕ Александр Филиппович Филиппов ăна Мускаври энергетикă институтне вĕренме кайма сĕнет. Пĕтĕм çĕршывĕпе чапа тухнă институт! Инженер пулас ĕмĕт те питĕ илĕртӳллĕ. Инженер-энергетик. Хальхи вăхăтра уйрăмах кирлĕ специальноç. Нумай шухăшлать Володь. Çапах та хресчен ачин чи малтан тыр-пул ӳстерме вĕренмелле. Ĕлĕкхилле мар, асаттесен йăли-йĕркипе мар, çĕнĕлле, çĕр ĕç науки кăтартнă майсемпе.

Акă вăл халь агроном. Ăна ĕнтĕ пурте Владимир Миронăч тесе чĕнеççĕ. Чыс та хисеп. Çапах та вăхăт-вăхăт чĕрене тем çитмест...

Качалаври чи ватă та чи хисеплĕ çынпа, Моисей Архипович Архиповпа, ялти пек каласан — Муççа мучипе, Владимир Миронович «Правда» колхоза килнĕ çул малтанхи кунсенчех тĕл пулнăччĕ.

— Эс ĕнтĕ, ывăлăм, нумай вĕреннĕ çын-ха,— терĕ ун чухне Муççа мучи, çамрăк агронома тĕппчемелĕх сăмах хускатса.— Калаймăн-ши, мĕншĕн пирĕн çăлсем, çырмасем типсе пыраççĕ!

— Хамăртан килет,— пат татса хăюллăн явапларĕ агроном.— Ак тытăнатпăр та çăл куçĕсем çĕнĕрен палкаса тапма, çырмасенчи шывсем шăнкăр-шăнкăр юрласа юхма пуçлаççĕ. Курсах тăр, мучи!

— Ай-яй, ывăлăм, ытла та çивĕч сан чĕлхӳ,— пуçне çеç сулкаласа илчĕ Муççа мучи.— Курăпăр ара, курăпăр... Унччен хамăн леш тĕнчене ăсанас марччĕ-ха.

Агрономăн малтанхи сăмахне мучи шанмасăртарах йышăнчĕ пулин те, вĕсем иккĕшĕ, çамрăккипе ватти, пĕр-пĕринпе тĕл пулса халапланма пăрахмарĕç. Çамрăк агроном Муççа мучирен ял халăхĕн иртнĕ кун-çулĕ çинчен пайтах тĕпчесе пĕлчĕ, сахал мар ăс илчĕ.

Качалавпа Юманлăх, Ехремкассипе Куракăш ялĕсем вăтăр та пĕр вар хушшинче вырнаçса лараççĕ. Çĕртме варĕ, Чармак варĕ, Шуршик варĕ, Усăп çаранĕ, Малти çырма, Чакан çырми, Эрешĕм çырми... Пурин ятне çырса та пĕтерес çук. Пĕр Пăшнар çырмине кăна 10—12 тип вар юпленсе кĕрет. Çырма тесе ĕлĕк-авал шыв юхаканнисене каланă. Типписене чăвашсем яланах вар тенĕ. Анчах «çырма» тенисен халĕ ячĕсем çеç тăрса юлнă, вĕсен тĕпĕсем типетипе ларнă.

Мĕншĕн! Агроном çакна çине тăрсах тĕпчеме тытăнать. Чи малтан ку таврари вăрмансене питĕ киревсĕр пĕтерсе пынă иккен. Ĕлĕк Юманлăх хапхинчен пуçласа таçта çити сарăлса выртнă Пуямас вăрманĕ те халь авă саплăк пек çеç тăрса юлнă. Юманлăх ялĕ çывăхĕнче, йăмрасемсĕр пуçне, пĕр юман та курăймăн.

Тата!.. Тата вăрçăччен типĕ варсемпе çырмасенче пĕвесем пĕвеленĕ. Муççа мучи каланă тăрăх, ял халăхĕ çырма-çатрасенче ĕлĕк те пĕвесем тума ӳркенмен. Акă Качалав варринчи Пысăк пĕве текеннине 1907 çултах пĕвеленĕ иккен. Вăрçă вăхăтĕнче вара ку ĕçе япăхтарса янă, чылай пĕвесем татăла-татăла кайнă. Пĕр Пысăк пĕве тени çеç çирĕп сыхланса юлнă.

Шывсăр пурнăç çук. Çĕнĕрен, татах та анлăнрах тытăнмалла ку пысăк ĕçе. Халăх ăнланать, халăх ĕçе пуçăнать. Акă хăйхи кăçал пĕр çырмара, килес çул тепринче çĕнĕрен çĕнĕ пĕвесем ӳсе-ӳсе лараççĕ, вĕсенчи шыв тĕкĕр пек çуталса выртать. Халь ĕнтĕ вăтăр та пĕр варта вăтăр икĕ пĕве. Пĕвесенчи шыв тăпрана сăрхăнать, çапла тăпра та ытларах сĕткенленет.

Кăçал колхоз бульдозер туянчĕ. Текех çырма-çатрана кĕреçепе алтса, тăприне наçилккасемпе йăтса пĕвелесси çук. Бульдозер хăех темиçе çĕр çыншăн та 50—60 лашашăн ĕçлет.

Агроном пĕррехинче каллех Муççа мучи сăмахне аса илчĕ. Ара, Качалав варринчи Пысăк пĕве пĕр татăлмасăр 55 çул хушши тулса выртать-çке-ха. Ун тĕпĕнче мĕн хулăнăш юшкăн! Уй-хир валли им-çам. Çук, юшкăн çеç мар вăл, тыр-пул, чăн-чăн ылттăн! Агроном çĕннипе кăçал Пысăк пĕвене колхозниксем татса ячĕç. Кăшт типсен, унти юшкăна уя турттараççĕ.

Акă хăйхи уй-хире типĕтекен çырма-çатрасем, этем тăрăшнипе, этем вăй хунипе, уй-хире ырă сĕткен паракан çăл куçĕсем пулса тăраççĕ.

— Пуç ĕçлет, ачам, санăн!— терĕ нумаях пулмасть шурă сухаллă Муççа мучи, агронома тĕл пулсан.— Хам куçăмпах куратăп.

— Ырă сăмахшăн тав-ха та, Моисей Архипович,— сăпайлăн хуравларĕ агроном,— анчах эпир мĕн тума кирлин чĕрĕкне те туман-ха. Çăл куçĕсем тата вăйлăрах тапмалла.

6. ТИСЛĔК ТĂКСАН, ТИКĔС ШĂТАТЬ

«Правда» колхоз — Элĕк районĕнчи сăнавлă-кăтартуллă тĕп хуçалăх. Унăн ĕçĕнчи паха тĕслĕхсемпе паллашма, Ехремкассипе Куракăш, Юманлăхпа Качалав ĕçченĕсенчен вĕренме, ăс илме ытти колхозсенчен кунта çынсем час-часах экскурсие килсе çӳреççĕ. Пĕчченшерĕн те, ушкăнăн-ушкăнăн та.

Партин Центральнăй Комитечĕн мартри Пленумĕ хыççăн вара çак малта пыракан колхозăн опытне сарас ĕç сисĕнмеллех вăйланчĕ. Элĕк районĕ Вăрнар территорипллĕ-производствăллă управленине кĕрет. Çĕнĕ управлени «Правда» колхозра час-часах семинарсем туса ирттерет. Кунта ĕнтĕ çынсем пĕр Элĕк районĕнчен кăна мар, кӳршĕ районсенчен те килсе çӳреççĕ. Управленири çынсем çак колхозăн пурнăçне хăйсем те лайăх пĕлсе тăраççĕ. Сăмахран, çĕнĕ управление ĕçлеме куçиччен Николай Ильич Судеркин — «Правда» колхозăн аслă агрономĕ, Геннадий Степанович Степанов — агроном, Владимир Кириллович Кириллов — механизаци инженерĕ пулнă. Чăн та, вĕсем кайнăранпа сăнавлă-кăтартуллă хуçалăхра специалистсем сахалланчĕç, Владимир Миронович хулпуççийĕ çине ĕç ытларах тиенчĕ. Анчах управление куçнă юлташсем «Правда» колхозран татăлмаççĕ, вĕсем унăн опытне ытти районсемпе колхозсене сараççĕ.

Вăрнар управленийĕн пуçлăхĕ Туганов, обком парторгĕ Иванов, аслă агроном Ишмуратов юлташсем те, хăйсен «орбитисемпе» çӳренĕ май, ку колхоза кĕмесĕр иртсе каймаççĕ. Апрель уйăхĕнче кукурузăна тăваткал тĕммĕн акас ыйтупа семинар ирттернĕ чухне вĕсем кунта виççĕшĕ пĕрлех пулчĕç, семинара килнĕ çынсене усăллă канашсем пачĕç. Анчах управлени картине кĕрекен районсенче кая юлнă колхозсем чылай, ертсе пыракан юлташсенчи малтан çав колхозсенче «чаваланма» тивет.

Кая юлнисене малтисен шайне çити çĕклемелле. Ку вăл — паянхи чи пысăк ĕç. Чăн та, мĕн пирки çултан-çул кая юлса пыраççĕха хăш-пĕр колхозсем! Çĕрĕсем те вĕсен, пĕтĕмĕшпе илсен, малтисеннипе пĕр пекрех, çутçанталăкĕ те пĕрешкел, хĕвелĕ те пĕр пекех çутатать. Анчах пĕр пек çĕре пур çĕрте те пĕр пек пăхмаççĕ, артакламаççĕ, ачашламаççĕ, çутçанталăк кӳрекен ырлăхсемпе, аслă хĕвел ăшшипе пĕр пек усă курмаççĕ; пĕр-пĕр ĕç ăнăçмасан, айăпа тӳрех «усал çанталăк» çине йăвантараççĕ. Пĕр сăмахпа, çĕнĕ çĕр ĕç культуришĕн тăрăшмаççĕ, çаплах кивĕлле, яла-пăла ĕçлеççĕ. Хирте мĕн тумаллине вĕсем пурне те тăваççĕ-ха: сухалаççĕ, акаççĕ, выраççĕ, çапаççĕ. Анчах ячĕшĕн тенĕ пек кăна. «Мĕн акатăн — çавă шăтать»,— ку сăмах вырăнлă. Çапах та кун çумне тата çакна хушмалла: «Акнине ырă пăхатăн — аванах тырă пухатăн; çĕртен мăшкăлатăн — выçăпа хашкăлатăн».

Пирĕн халăх ĕмĕртен çĕр ĕçĕпе пурăннă. Ваттисен ака-суха çинчен калакан сăмах-юмахне вĕçĕмсĕр çырса кайма пулать. Анчах вĕсене пурнăçра, ĕçре асра тытни кирлĕ.

«Тислĕк тăксан, тикĕс шăтать»,— тенĕ ваттисем. Пĕррехинче «Правда» колхозра шăпах çак темăпа семинар пулса иртрĕ. Семинара малтан пуçласа вĕçне çитиех колхоз агрономĕ Владимир Миронович хăй ертсе пычĕ, аякран килнĕ çынсене хăйсен «тислĕк хуçалăхĕпе» паллаштарчĕ. Çапла, кавычкăсăрах калăпăр,— тислĕк хуçалăхĕ, чăн-чăн наукă никĕсĕ çине хывнă пысăк хуçалăх.

Семинара килнĕ çынсене агроном пĕр фермă патĕнчен теприн патне ертсе çӳрет. Вăл ăнлантарса панă хушăра ушкăнри çынсенчен пĕри хыттăнах:

— Вăт ку чăн-чăн крепоç!— тесе хучĕ.

Пурте сасă еннелле çаврăнса пăхрĕç. Леш çынни кăшт именчĕ пулас, çапах та хăйĕн шухăшне каласах кăтартрĕ.

— Ĕлĕк-авал хуласем тавра тăпрас купаласа çӳллĕ валсем тунă,— терĕ вăл.— Ара, истори вуланă пуль!!. Унашкал крепоç юлашкийĕсем хăш-пĕр хула çывăхĕнче халь те сыхланса юлнă. Кусем акă — сирĕн крепоçсем.

Çынсем ун сăмахне тӳрех ăнланчĕç те кулса ячĕç.

Çапла, фермăсем çывăхĕнчи тислĕк куписем крепоç тума хывнă валсем пекех курăнаççĕ. Анчах вĕсем халăхăн тăнăç та лăпкă пур-

наçне хӳтĕлеме купаланă «крепоçсем», мир «крепоçĕсем».

Агроном хавасланса ăнлантарать:

— Çĕре çемçетмелли чи лайăх япала — тислĕк,— тет вăл. — Унта ӳсен-тăрана кирлĕ пур çимĕç те çителĕклĕ. Тислĕкпе пĕрлех эпир тăпрана минераллă им-çам нумай хыватпăр. Ку вăл хăйне евĕр комплекс. Çапах та тислĕке нимĕнпе те улăштарма çук. Вăл — тăпра сиплĕхĕ.

Агрономăн сăмахне чăн та темĕнле кăсăк калав пекех итлетĕн.

«Правда» колхоз çĕрĕсем çинче торф кăлармалли вырăнсем çук. Çавăнпа тислĕк ытларах пухса хатĕрлес тесе, кунта пĕр çупçапа та сая ямаççĕ. Каларăмăр-çке-ха, кашни ферма çывăхĕнчех тислĕкпе унăн шĕвекне пухмалли вырăнсем пур.

— Хуçалăхра тислĕк мĕн чухлĕ пухăнасси,— тет агроном, — выльăхсене мĕнле апат мĕн чухлĕ çитерниччен, вĕсен айне мĕн сарса панинчен килет. Калăпăр, ĕне айне нимĕн те сарса памастăн, ĕни хăй те çулталăкне 3—4 тоннăран ытла тислĕк параймасть. Ай сарăмĕ вырăнне эпир пăчкă кĕрпипе усă куратпăр, кивĕ улăм е вĕтетнĕ улăм саратпăр, кун пек чухне кашни ĕне айĕнчен çулталăкне 9—10 тоннăран кая мар тислĕк пухса илетпĕр.

Тислĕке усрама пĕлни кирлĕ. Кун пек каласан, хăшĕ-пĕрисем час-часах тăрăхласа кулма пăхаççĕ: «Ха, тупнă хаклă пуçа! Усрама пĕлмелле иккен!» Çапла, ытларан та типтерлĕрех усрама пĕлмелле.

«Правда» колхозра тислĕк купине пысăк тăваççĕ — 500 тоннăран пуçласа пĕр пин тоннăна çити. Купаланă чухне тислĕке кашни çур метртан тăпрапа витсе пыраççĕ. Кунсăр пуçне тислĕк çине сийĕн-сийĕн фосфорит çăнăхĕ, тислĕк шĕвекĕ тата кали тăварĕ сапаççĕ. Тислĕк лайăх пусăрăнтăр тесе, гусеницăллă тракторпа тĕшĕреççĕ. Купаласа çитерсен, çиелтен вара каллех тăпрапа витеççĕ. Кун пек чухне тăпри хăй те, тислĕк шĕвекĕпе шӳсе, паха им-çам пулса тăрать. Çуркунне хывнă тислĕк кĕрхи çĕртме тунă тĕле лайăхах пулса çитет.

Хăйĕн калавне татмасăрах агроном семинара килнĕ çынсене Пуямас вăрманĕ еннелле ертсе каять. Кунта хăнасемшĕн тепĕр паха япала пур иккен.

Юлашки çулсенче «Правда» колхоз ĕçченĕсем тислĕкпе тăпра компосчĕ тума вĕренсе çитрĕç. Пĕлтĕр çак тутлăхлă им-çама икĕ гектар çинче хатĕрлесе, унпала çĕр гектар ытла çĕре çемçетнĕччĕ. Кăçал тислĕкпе тăпра компостне, Пуямас вăрманĕ çумĕнчи çереме пăсса, пилĕк гектар çинче хатĕрлеççĕ. Çеремĕн усси ытларах, çеремре хăйĕнче те тутлăхлă çимĕç питĕ нумай. Тислĕкпе хутшăнсан вара кунта тĕлĕнмелле тулăх им-çам пулать.

Çак пысăк ĕçе кăçал Юрий Ильин ертсе пыракан 3-мĕш бригада пуçăнчĕ.

Компост хывмалли вырăна бригада хĕл кунĕсенче пин лав тислĕк кăларса купаларĕ.

Çуркунне трактористсем ку вырăна виçĕ касăллă плугпа 22—24 сантиметр тарăнăш сухаласа пăрахрĕç, унтан çерем тăрăхĕсене дискăллă лущильникпа виçĕ хутчен урлă кастара-кастара тухрĕç. Кун хыççăн тислĕке 15 сантиметр хулăнăш пĕр тикĕс сарса, çиелтен гектар пуçне 20-шер тоннă извеç çăнăхĕ, 5-шер тоннă кайăк-кĕшĕк тислĕкĕ, 3-шер тоннă фекали тата 5-шер тоннă тислĕк шĕвекĕ сапнă. Çак им-çам хутăшне икĕ хутчен катокпа пусăрăнтарнă. Вара çийĕнчех 15—16 сантиметр тарăнăш сухаланă.

Компост пахалăхĕ ăна кирлĕ пек тирпейлесе пăхса тăнинчен килет. Тăпрана тăтăшах нӳрĕ те кăпка тытмалла. Ун пек çĕрте усăллă микроорганизмсем лайăх ĕрчеççĕ. Кăçал компоста икĕ хутчен культиваторпа, пилĕк хутчен лущильникпа кăпкалатнă. Кăпкалатас умĕн кашни хутĕнчех гектар пуçне пилĕкшер тоннă тислĕк шĕвекĕ сапнă.

Июль пуçламăшĕнче компост пулса çитрĕ. Вара Геннадий Скворцов механизатор хăйĕн хăватлă бульдозерĕпе тухрĕ те «Пуямас ылттăнне» купан-купан пухса купаларĕ.

— Акă вăл Улăп тăпри!— тет агроном.

Семинара килнĕ çынсем компоста ывçăпа ывçăлаççĕ, шăршласа пăхаççĕ — ырă шăршă, пулас тырă шăрши...

Чакан çырминчен пуçласа Эрешĕм çырмине çити пĕр тикĕс çĕр сарăлса выртать. Пурĕ 150 гектар. Халиччен вăл инçетри пусă вырăнĕнче шутланнă. Кунта тислĕк питĕ сахал лекнĕ. Кăçал çак пусса талккишĕпех паха компостпа çемçетеççĕ, кĕрхи çĕртме туса хăвараççĕ, килес çуркунне вара кунта уй-хир пике-патши хăйĕн çуллĕ «тронне» йышăнать.

Сисетĕп, манăн хăш-пĕр поэт-тусăмсем, çак очерка вуланă май, вăхăт-вăхăт сăмсисене пăра-пăра илеççĕ: тислĕк шăрши кĕрет имĕш. Вĕсем, ара, чечек шăршине çеç кăмăллаççĕ, ир-ир шурă кулачă çине усламçу сĕрсе çиме юратаççĕ. Анчах таврарине хăйсем тислĕк ăманĕнчен ытлах мар кураççĕ. Паллă-çке-ха, тислĕк ăманĕ тислĕк купи урлă пăхаймасть, пăхас пулсан та нимĕн кураймĕччĕ. Çавнашкал унăн тавра курăмĕ. Пирĕн ака-суха юрринче вара маларах каланă сăмахсем чăннипех вырăнлă:

Тислĕк тăксан, тикĕс шăтать!

7. ВИÇĔ ПАТТĂР

Çанталăк тепле япăх пулчĕ пулин те, хирти тырăсем питĕ капкал, питĕ тикĕс ӳссе çитĕнчĕç. Ыраш шăркана ларнă вăхăтра тăтăшлатса çумăр çунă пирки çеç пучахсем кăштах сикчĕллĕ пулчĕç. Çурхи тулă вара кăкăр таран кашласа ӳсрĕ, шăкăрр! пĕр тикĕс ларакан пучахĕсем çине пăхма та çук — куç алчăрать.

Тислĕк тăкса çемçетнĕ çĕр ăшшине те ытларах тытать-мĕн. Мамăк тӳшек пек çĕр çинче пике-патша та чиперех пĕве ларчĕ. Уйрăмах вăйлă ӳсрĕç пăрçапа сахăр кăшманĕ. Нимĕç пăрçипе вырăс пăрçи те вĕсенчен кая юлмарĕç. Кантăр пĕлтĕрхинчен те йăрăсрах çитĕнчĕ. Йăлтах хитре, йăлтах аван — чун савăнать.

Парти Центральнăй Комитечĕн март уйăхĕнчи Пленумĕ ял хуçалăхĕ умне лартнă задачăна «Правда» колхоз ĕçченĕсем çирĕп асра тытаççĕ: Тăван çĕршыв валли тыр-пул, аш-какай, сĕт-çу тата ытти çимĕçсем халăх куллен ыйтнинчен ытларах туса памалла. Ку задачăна, паллах, çĕр ĕç культурине малалла ӳстерсе пырсан, çĕрĕн кашни гектарĕпе пĕлсе усă курсан кăна татса пама пулать. Çĕр мĕн пама пултарнине пĕтĕмпех ил, хăйне те мĕн кирлине йăлтах пар.

Эпир халиччен сăнаса пытăмăр: кунта колхоз ĕçченĕсем çĕре хисеплеççĕ, таравaт пăхаççĕ. Каллех тĕслĕхсемпе çирĕплетсе калама пулать. Юлашки пилĕк çул хушшинче вăтамран кашни гектар çине 8-шар тоннă ытла тислĕк хывнă. Кукурузă е кантăр акас умĕн тислĕке кашни гектар пуçне 40—50-шар тоннă таран хываççĕ, пăрçапа сахăр кăшманне акас умĕн — 20—30-шар тоннă.

Епле тырă ан пултăр-ха ĕнтĕ çакăн пек çемçе çĕр çинче! Анне-мĕр-çĕр хăйне артакласа пăхнăшăн пархатарлăн тав тăвать. Колхоз юлашки пилĕк çул хушшинче кашни гектартан вăтам шутпа 14-шар центнер ытла тĕш тырă пухса кĕртнĕ.

Пĕлтĕр вара кукурузă тĕшши гектартан 30-шар центнер, силослăх кукурузă — 1.128-шар центнер, сахăр кăшманĕ — 482-шер центнер пухса илнĕ.

Иртнĕ çулла хывса хăварнă кукурузă силосĕ кăçалхи август уйăхĕччен çитрĕ. Выльăхсем юрла-юрла çиекен паха силос!

Курăк тени колхозăн пусă çаврăнăшĕнче халиччен те ытлашши пысăк вырăнах йышăнман. Çапах та мартри Пленум хыççăн колхоз правленийĕ пусă çаврăнăшне тепĕр хут пăхса тухрĕ, агроном пĕтĕм «технологи карттине» çĕнĕрен тĕрĕслесе тӳрлетрĕ. Халĕ ĕнтĕ пусă çаврăнăшĕнче ырашпа çурхи тулă, пăрçапа нимĕç пăрçи, тĕшĕлĕх тата силослăх кукурузă, сахăр кăшманĕпе çĕр улми тĕп вырăн йышăнаççĕ. Кăçал акă «торсдаг» пăрçана хăйне кăна 303 гектар акнă. Пăрçа валли ытлашши çĕр кирлĕ мар, унăн вырăнĕ — çĕртме пусси. Колхоз ăна хăвăрт пухса илчĕ те çав лаптăка килес çул валли çийĕнчех ыраш акса хăварчĕ.

Кунти çĕрсем питĕ çырма-çатраллă терĕмĕр. Тăпрари тутлăхлă япаласене ним юлмиччен çумăр е юр шывĕсем юхтарса кайма пултараççĕ. Çавăнпа колхозниксем типĕ варсенче тăрăшсах пĕвесем пĕвелеççĕ те ĕнтĕ. Çавăнпа варсемпе çырма хĕррисене курăк акма тивет. Ку тĕлĕшпе уйрăмах люцернă усăллă. Унăн тымарĕ тарăна каять, азот нумай пухать, тăпрана пуянлатать, çав вăхăтрах ăна юхса каясран та сыхлать. Утинчен витаминлă çăнăх авăртма пулать. Пăрусемпе сысна çурисем валли—калама çук сиплĕ апат. Ытти выльăх-чĕрлĕхе те вăл самаях тивĕçет.

Люцернă хирти пусă çаврăнăшне хутшăнмасть, пăсмасть. Сухалама вăхăт çитсен, люцернă пулнă вырăнта халĕ тислĕкпе тăпра компосчĕ тăваççĕ. Каллех питĕ усăллă.

Уй-хирте тыр-пул çулсерен ăнса пулнă май, колхозăн выльăх-чĕрлĕхĕ те çултан-çул йышланса, унăн тупăшĕ те пысăкланса пырать. Çак йывăр та пысăк ĕçе виçĕ паттăр çĕклерĕ тесен пĕрре те йăнăш пулмасть. Виçĕ паттăр — кукурузă, пăрçа, сахăр кăшманĕ! Ака-суха юрринче çак виçĕ паттăрăн сасси уйрăмах уççăн илтĕнет.

Çав паттăрсем пулăшнипех ĕнтĕ колхоз 1961 çулта патшалăха планпа пăхнинчен сĕтпе аш-какай икĕ хут, çăмарта виçĕ хут ытларах сутнă.

Кăçал тата пысăкрах утăм тумалла. Тĕш-тырăсем лайăх пулчĕç. Виçĕ паттăр та чăлах ӳсмерĕç. Анчах... Тыр-пул лайăх та çанталăк япăх.

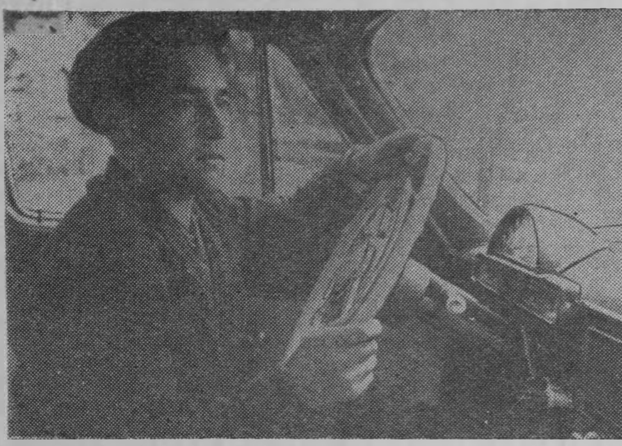

Александр Михайлов шофер тытса пыракан çăмăл машинă çула тухма яланах хатĕр.

Ĕнтĕ комбайнерсем Егор Ефимовпа Егор Логинов, Петр Тимофеевпа Валерьян Львов, Вениамин Васильевпа Геннадий Львов хăйсен агрегачĕсене «аслă çапăçăва» тухас умĕнхи пек хатĕрлесе лартнăччĕ. Пĕр пĕчĕк гайкă юлмиччен тӳрлетнĕ, тĕрĕсленĕ.

Хастар механизаторсенчен пĕри, Геннадий Львов, целинара та ĕçлесе курнă. Кун çинчен вăл хăйĕн тусĕсене тăтăшах кала-кала кăтартатчĕ.

Кунĕсем те малтан хĕвеллĕ пулчĕç. Анчах хир карапĕсем лайăххăн ĕçе тухма ĕлкĕреймерĕç, пуç çине «çĕрĕк тӳпе» ишĕлсе анчĕ. Çумăр хыççăн çумăр. Хăш чухне талăкĕ-талăкĕпех çăвать. Йĕпе çине сапа. Çĕрле вăйлă çилтăвăл çĕкленет, хайхи чылай пусăри тырра çĕр çумне çапса хурать.

«Турă парать те, шуйттан илет» тенĕ сасăсем илтĕне пуçларĕç ял халăхĕ хушшинче.

Анчах коммунистсемшĕн турă та, шуйттан та çук. Вĕсем нимĕнле çанталăка та пăхăнмаççĕ, хăйсем пăхăнтараççĕ.

Колхоз председателĕпе агроном нумай кас çывăраймарĕç, куç хупмасăр шухăшларĕç. Лайăх пулнă тыр-пула çăлса хăвармалла. Уйрăмах пăрçана пĕтме памалла мар. Пур майсемпе те усă курмалла: машинăпа та ĕçлемелле, çавапа та çулмалла, çурлапа та вырмалла.

Кăткăс ĕç сарăпсăрах пулмарĕ. Çапах та Ехремкассипе Куракăш, Юманлăхпа Качалав ĕçченĕсем тыр-пула хирте юхăнса юлма памарĕç.

Чи хĕрӳ самантра тĕнче уçăлăхĕнчен тĕлĕнмелле хыпар илтĕнсе кайрĕ: чăваш халăхĕн паттăр ывăлĕпе Андриян Николаевпа Украинă халăхĕн паттăр ывăлĕ Павел Попович, иккĕшĕ пĕрле, сумма-çуммăн вĕçсе, çăлтăрсем патне малтан малалла çул хываççĕ. Пĕр талăк... иккĕ... виççĕ... тăваттăмĕш талăк илтĕнсе тăрать космосран чăваш ачин хăюллă сасси, пĕтĕм тĕнчипе кĕрлесе каять.

— Çӳл тӳпери паттăрсенчен юлар мар!— терĕç çĕр çинчи хастарсем.

Тепле йывăр пулчĕ пулин те, колхоз ĕçченĕсем çутçанталăкран çĕнтерсе илнĕ ырлăх-пурлăха çутçанталăка каялла памарĕç, хăйсен аллинех илчĕç.

Пĕррехинче Владимир Миронович колхоз председательне тĕл пулчĕ те:

— Сергей Александрович, — терĕ,— епле-ши, пирĕн малашнехи ĕç-пуç пирки канашласа пăхмалла мар-ши!

Сăмах мĕн ҫинчен пынине председатель тӳрех ăнланчĕ.

— Хам та ҫавнах шутлатăп-ха,— терĕ вăл.— Паян кирлĕ ҫынсене пухăтăр.

Акă председателĕн пысăк пӳлĕмĕнче хастаррисенчен хастаррисем лараҫҫĕ. Вĕсен хушшинче — иккĕмĕш комплекслă бригадăн бригадирĕ, сахăр кăшманĕн ăсти Станислав Захарович Давыдов, колхоз председателĕн техникăпа ĕҫлекен заместителĕ Онуфрий Демидович Демидов, комсомол организаци секретарĕ Владимир Давыдов, зоотехник Анна Павловна Сорокина, сысна фермипе кайăк-кĕшĕк фермин пуҫлăхĕ Харитон Павлович Сорокин, механизаторсем Тимофей Трофимовпа Владимир Быков тата ытти паллă ҫынсем — ĕне сăвакансемпе сысна пăхакансем, сурăх пăхакансемпе кайăк-кĕшĕк пăхакансем.

Сергей Александрович уй-хир ĕҫĕсем мĕнле иртсе пыни ҫинчен кĕскен каласа кăтартрĕ, халĕхе самант та лăпланма май ҫукки ҫинчен асăрхаттарчĕ, унтан вăл хăйĕн заместительне Владимир Мироновича сăмах пачĕ.

Колхоз агрономĕ, вăлах парторганизаци секретарĕ Миронов юлташ нумай калаҫса тăмарĕ.

— Пирĕн халĕ малтан йышăннă обязательствăсене тепĕр хут пăхса тухма май пур,— терĕ вăл.— Партипе правительствăн ял хуҫалăх ĕҫченĕсене чĕнсе каланипе хавхаланса, эпир патшалăха аш-какай памалли ҫулталăкри плана июнĕн 10-мĕшĕ тĕлнех тултартăмăр. Сĕт те ытлашшипех тулса пырать. Пирĕн малтанхи пысăк пусăма ҫĕнтерсе илме лайăх майсем пур — аш-какай эпир сухалакан ҫĕрĕн кашни ҫĕр гектарĕнчен 75 центнер, ытти ҫĕрсен кашни ҫĕр гектарĕнчен вара 16 центнер илес ҫулах илме пултаратпăр. Май пур япалана мĕншĕн темиҫе ҫула тăсас!

Унтан агроном хăйĕн сăмахне витĕмлĕ цифрăсемпе ҫирĕплетсе пачĕ. Чи пысăк шанчăк параканнисем кунта виҫĕ паттăр: кукурузă, пăрса, сахăр кăшманĕ. Вĕсем паян колхоз аллинче. Выльăх-чĕрлĕх валли апат ҫителĕклĕ пулать.

...Ҫанталăк кĕр еннелле сулăнчĕ. Кăҫалхи ҫу ҫăмăл пулмарĕ. Анчах чĕре ҫунни те, тар тăкни те ахаль сая каймарĕ. Ҫĕрле, правленирен килнелле таврăннă май, колхоз агрономĕ Владимир Миронович хăй сисмесĕрех чăвашсен авалхи ака-суха юррине аса илчĕ:

Алран кайми аки-сухи,
Алран кайми аки-сухи;
Асран кайми ати-анн,
Асран кайми ати-анн...

Пĕр савăнчĕ унăн чĕри, пĕр хурланчĕ... Кăҫалхи йĕпе-сапаллă ҫанталăкра мĕн пултарнă таран пурне те туса ĕлкĕрнĕ пек ĕнтĕ, ҫапах та чун-чĕре лăпкă мар. «Чăн-чăн ака-суха юррине хăватлăрах та илемлĕрех юрламалла,— канăҫсăр шухăшлать агроном.— Ан тив пирĕн сасă та ҫăлтăрсем патне ҫиттĕр».

Тĕрĕс шухăшлать агроном.

Мускав, августăн 18-мĕшĕ. 1962 ҫул. А. Николаевпа П. Попович космонавтсене Внуково аэродромĕнче чаплăн кĕтсе илни. (ТАСС фотохроники).

КОСМОНАВТ—4

Ирĕк парăрччĕ пире тархасшăн...

Главнăй конструктор хыҫалалла ҫаврăнса пăхать.

Ун ҫине Павăлăн кăвак куҫĕсем пĕр хускалмасăр тинкереҫҫĕ. Кунта, командăй пунктра, ҫак хĕрӳ самантра, сăмахсем те, сăн-пит те сивлек чухне, украинла темле юрланă еврĕлĕрех илтĕнекен сăмахсенчен чуна ăшă пулса каять.

Главнăй конструктор кулса илет те аллипе сулса командă парать. Ҫапла, «Восток-2» ҫĕр тавра улттăмĕш хут ҫаврăннă вăхăтра космосра ҫав ҫемҫе сасă кăмăллăн илтĕнсе каять:

— Гера! Пурте сана телейлĕ вĕҫев сунаҫҫĕ. Пĕтĕмпех питĕ лайăх пултăр. Ҫĕр ҫине ăнăҫлă таврăнасса кĕтетпĕр!

Космос сĕмлĕхĕнчен вĕсем ҫавăнтах ответне илтеҫҫĕ:

— Сире ăнлантăм. Тавтапуҫ, Пашă. Салам кала юлташсене. Тавтапуҫ, туссем!

Каҫхине украинă ялĕпе иртсе пынă чухне унта та кунта юрă янăрать. Апла пулин те, пĕр хорĕ те — пĕчĕк-и вăл, пысăк-и — пĕри тепĕрне нихçан та кансĕрлемест. Юрласса епле юрлаҫҫĕха тата! Чĕререн шăранса тухакан кĕвĕ ҫывăшра нумайччен чӳхенсе-чĕтренсе тăрать, пĕр самантлăха лăпланнă пек пулса, каллех хăватлăн — юхан шыв, вăрмансемпе улăхсем, пĕтĕм Украинă ҫĕрĕ ҫийĕн янравлăн ҫĕкленсе юхать.

Ҫакăнта, Украинă ҫĕрĕ ҫинче, вăл 1930 ҫулхи октябрĕн 5-мĕшĕнче ҫуралнă. Унăн ашшĕ-амăшĕсем халĕ те ҫав Узин ялĕпчех (халĕ вăл хула пулса тăнă ĕнтĕ) пурăнаҫҫĕ.

Ашшĕ сахăр завочĕн кăмакисене хутать, амăшĕ кил таврашĕнчи ĕҫсемпе тăрмашать.

Павăл хăй ачалăхне лайăх астăвать-ха...

Канмалли куна хирĕҫ Поповичсен килĕнче ҫуллахи вăхăтра садра, хĕлле пӳртре хаваслă юрăсем шăраннă. Роман Порфирьевичăн сасси лайăх, уҫă. Ашшĕпе пĕрле Аня инкĕшĕ те юрлать. Нумай та вăхăт иртмест — аслисен дуэтне Павел тенорĕ хутшăнма пуслать.

Ҫав асран кайми июнь каҫĕ те ҫутҫанталăк сăпка юррипе кăмăллăн тĕлĕрнĕ пек пулнă, килйыш ҫывăрма кая юлса выртнă. Ирхине вара урамра арăш-пирĕш чуна ыраттарса каласни илтĕнсе каять. Хĕрарăмсем макăраҫҫĕ. Калитке алăкĕсем сиксе-сиксех усăла-усăла хупăнаҫҫĕ. Роман Порфирьевич пӳртрен тухать те кӳршине кăшкăрса чĕнет. Ашшĕ уҫнă алăкран пӳрте темĕнле сивĕ сывлăш палкаса юхса кĕрет. Самантрах кăмăл хуҫăлнипе лăштăр кайнă Роман Порфирьевич каялла таврăнать. Ҫурăмĕпе алăк янахĕ ҫумне тĕршĕнет. Амăшĕн куҫĕнчи чĕмсĕр ыйтăва хирĕҫ шăппăн пăшăлтатать:

— Мамо, вăрçă тухнă.

..Фронт Хĕвелтухăҫ еннелле куҫса пынă май Узин ялĕ кĕҫех тăшман тылĕнче юлать. Таҫта лере хаяр ҫапăҫусем пыраҫҫĕ. Ҫар заданине пурнăçласа таврăнакан пирĕн пĕр штурмовика тăшмансем персе ӳкереҫҫĕ. Самолет хăйĕн тытăнкине ҫухатать, вĕрене йывăҫсисен аллейи ҫинелле тирĕннĕ пек пулса больницă ҫурчĕпе юнашар пырса ӳкет. Пĕтĕм халăх пуҫтарăнса тулать унта. Лутăрканса пĕтнĕ штурмовик стена ҫывăхĕнче килпетсĕр купа пек йăтăнса выртать, ванса пĕтнĕ сунаттисем ҫинче — ҫăлтăрсем. Ҫак ҫăлтăрсене ачасен кăкăрĕсем ҫинче, флагштоксем, пилоткăсемпе совет самолечĕсем ҫинче курма хăнăхнă ҫынсене ку чăтма ҫук хытă хурлантарать.

Летчиксен виллине тĕрĕслесе пăхнă хыҫҫăн, гитлеровецсем, вырăс сăмахĕсене хуҫкаласа, самолет патне никамăн та пыма юраманни ҫинчен калаҫҫĕ, гитлеровецсенчен пĕри аякран пăхса тăракан ҫынсене пистолечĕпе юнаса кăтартать.

Нимĕҫсем Узинран тухса кайнă хыҫҫăн Роман Порфирьевичпа пĕрле темиҫе ҫын каллех самолет патне пырса тăраҫҫĕ

— Вĕсене хăть этемлерех тирпейлесе пытарасчĕ,— тет вăл йĕри-тавра пухăннă ҫынсене.

— Тивмелле мар пулĕ. Фашистсем пурне те пере-пере вĕлерĕç тата. Хура тăшман мĕнле юнаса калаçнине илтрĕр вĕт-ха,— илтĕнет иккĕленерех пĕр хĕрарăм сасси.

Роман Порфирьевич ун еннелле ҫаврăнса пăхмасăрах ҫивĕччĕн касса татать:

— Кунта пире калаçса тăма лайăх. Юрать, хамăр сывă та килте пурăнатпăр; вĕсен амăшĕсемпе ачисем аякра...

— Кала мĕн тумаллине, Роман... Эпир сана пулăшăпăр.

Самолет хӳрине хиркелесе аранах фюзеляжа ватса уҫаҫҫĕ те унтан стрелок-радист ӳтне асăрхануллăн илсе тухаҫҫĕ. Стрелока пытарнă хыҫҫăн пилот кабинине хăйпатма хăтланаҫҫĕ. Анчах металл ҫирĕп, хăйпанмасть. Роман Порфирьевич вара пысăк рычак илсе пырать.

— Аяккарах пăрăнăр,— тет вăл ҫынсене. Унтан рычака меллĕн чиксе хурса пĕтĕм тăлпăвĕпе ун ҫине выртать.

Дюраль листисем шăтăртатса илеççĕ... Унтан сывлăшра взрыв янăраса каять. Ҫывăхри ҫуртсен кантăкĕсем чанкăртатса ванаççĕ. Павло килхушшине чупса тухать те хапхаран урамалла тинкерсе пăхать. Больницă ҫывăхĕнчен хуп-хура тĕтĕм йăсăрланса хăпарать. Сасартăк илтĕнсе каять:

— Мамо, мамо!

— Атте!— кăшкăрса ярать те Павло, унта ҫисĕм пек хăвăрт вирхĕнсе чупса пырать. Самолет айккинчи ҫӳллĕ курăк ҫинче ашшĕ саркаланса выртать.

Хатăра вĕри, пăчă. Шăнасем сĕрлеҫҫĕ. Пĕртен-пĕр типĕ ҫу кăна — пĕтĕм эмелĕ те ҫавă ҫеç. Ашшĕн пичĕ-куҫĕ йăлтах кĕсенленсе пĕтнĕ. Пăхма хăрамалла. Кашăкпа апат ҫитерни е тата чейникрен вĕретнĕ шыв ĕҫтерни чухне Павло аран кăна унăн ҫăварне уйăрса илет.

Роман Порфирьевич пĕтĕм асапа чăтăмлăн тӳссе ирттерет. Арăмĕ ун патĕнчен уйрăлма та пĕлмест, ҫав вăхăтрах ачисене те пăхать. Килти ĕҫсем пурте пекех вун пĕр ҫулхи Павло ҫинче тиенеҫҫĕ,— пирĕн ҫарсем тепĕр хут ҫаврăнса ҫитсе Узин ялне ирĕке кăларичченех ун хыҫҫăн вара ялти шкул ҫĕнĕрен ĕçлеме пуҫличченех вăл пĕрехмай хуҫалăхра ĕçлет...

Кĕçех вăл ремесленнăй училищĕрен вĕренсе тухса пиллĕкмĕш разрядлă столяр специальноҫне илет, ҫав вăхăтрах ҫамрăксен каçхи шкулĕнче ҫиччĕмĕш клас пĕтерет. Пур предметсемпе те — отличнă паллă. Халĕ унăн завода ĕҫлеме кайма та юранă ĕнтĕ. Анчах ҫамрăксен кĕререн татах малалла вĕренес килет...

Магнитогорск хулинче, Урал шывĕн сулахай ҫыранĕ хĕрринче, пысăк кăна ҫурт ларать. Унăн пĕр алăкĕ ҫинче — табличкă: «Индустриальнăй техникум. Ĕç резервисен министерстви». Иртен-ҫӳрен ҫынсемшĕн ҫак сăмахсен пĕлтерĕшĕ, тен, пысăках та мар пулĕ, министерствăшăн вăл — хăйĕн аллинчи ҫĕршер вĕрентӳ заведенийĕсенчен пĕри, унтан вĕренсе тухнă пиншер ҫамрăксемшĕн — хăйсен вĕренĕвĕпе ĕҫĕн пĕр сыпăкĕ. Павăлшăн вара — пĕтĕм пурнăҫ. Ан тив тăвăта ҫул кăна пултăр, анчах ҫав ҫулсем пурнăҫа ылттăн ҫулсем пулса кĕрсе юлĕҫ!

Павло тăрăшса лайăх вĕренать, кирек мĕнле общественнăй ĕҫсене те ҫине тăрса тунă. Хăй кирек ăҫта та усăллă ĕç туни ăна чĕререн савăнтарнă. Пурнăҫ ҫав тери нумай енлĕ те пуян пулнине унччен лайăххăн пĕлмесех те кайманччĕ-ха вăл.

— Шутласа пăхăр-ха хăвăрах. Павăл йывăр атлетикăпа интересленет, агитаторта ĕçлет, ăнах

техникумри комсомол комитечӗн ревизи комисси членне суйлаççӗ, ВЛКСМ хула комитечӗн штатра тăмаи инструкторӗ тăваççӗ.

Техникумăн пӗрремӗш курсӗнче вӗреннӗ çул Павăл пӗррехинче коридорта Таисия Федоровна Мухачевăпа тӗл пулса калаçать. Мухачева илемлӗ пултарулăх кружокне пите ăста ертсе пынине пӗлет-çке-ха Павăл. Вăл студентсен хорне çӗнӗ юрăсем вӗрентнӗ вăхăтра клас алăкӗ патне пырса хăй те пӗрре кăна мар килентсе итлесе тăнă. Хăйӗн те çавăн пек чухне класа кӗресси килнӗ, анчах епле-ха пур ӗçе те тума çитетӗн?

— Павăл, мана сирӗн сасă лайăх тесе каласа пачӗç. Малашне пирӗнпе пӗрле юрлама май тупаймăр-ши?

— Ахаль те ӗçӗ мăй таранах, Таисия Федоровна!

— Пӗлетӗп. Анчах та вăхăта тӗрӗс йӗркелеме пӗлсен, юрлани сире нимӗнле йывăрлăх та кӳместь. Сирӗншӗн вăл канни çеç.

Павăл кӗçех вара юрлама пуçлать. Вăхăт иртнӗçем техникум çумӗнчи хор пӗтӗм хулипе чапа тухать, вăл юрланисене пурте килӗштерсе итлеççӗ. Павăл солист пулать, кунсăр пуçне вăна хор старостин ӗçӗсене хушаççӗ.

Студентсен пурнăçӗ вӗресе çеç тăрать. Анчах та çамрăксен вăй хавшамасть, вӗсем хӗрӳленсех çӗнӗрен çӗнӗ ӗçсене тытăнаççӗ.

Пӗррехинче комсомолецсен пухăвӗ вӗçленес умӗн, летчика сăмах параççӗ.

— Эпӗ сире агитаци тăвас шутпа каламастăп, ачасем. Сывлăша хăй тӗллӗн çӗкленсе курнă çын туйăмӗсем пирки каласа пама питӗ йывăр. Эпӗ хам летчик, çавăнпа та хăш-пӗр япаласене хитрелетсе те калăп. Анчах, ман шутăмпа, кашни çамрăк çыннăн çав туйăма хăй çинче тӗрӗслесе пăхни кирлӗ. Эпӗ шухăшланă тăрăх, сывлăшра вӗçсе курман çын çур ӗмӗрне ахаль сая ярать...

Тепӗр кунне комсомол комитечӗ пӗлтерӳ кăларса çакать: «Кам аэроклуба çӳреме кăмăл тăвать?» Çапла вара хăйсен ирӗкӗпе çыраннă çынсен списокӗнче кӗçех Павăл хушамачӗ те курăнса тăма пуçлать.

Ку ӗç вун икӗ çул каялла пулса иртнӗ. Пăхма имшертерехххӗн курăнакан «УТ-2» самолет, кашни тӗмеске çинче сиккеленсе илсе, вӗçмелли площадкăна шăвăнса тухать. Стартер летчик сигналне кӗтет: «Вӗçеве хатӗр!» Анчах пилот кабининчен нимӗнле сигнал та çук-ха.

— Мӗн кӗтсе тăратăн, Попович? — ыйтать Матюшин инструктор.

— Эпӗ хатӗр, инструктор юлташ.

— Апла пулсан, пӗлтерӗр стартера.

Çавăн хыççăн пилот кабини тӗлӗнче алă курăнса каять. Çапла пӗрремӗш хут вăл хăйӗн вӗçсе килни çинчен пӗлтерсе хурать.

Самолетсем çӗннисемпе, лайăххраххисемпе улшăнаççӗ. Матюшин вырăнне Кузнецов инструктор вӗçеве ертсе пыма пуçлать. Ку хутӗнче те ӗç ăнăçлă каять. Кузнецов чăннипех те пултаруллă педагог иккен. Çапах та, мӗншӗн вӗçев ӗçӗ «ăнăçса» пымасть-ха?

Павăл пурнăçра та, техникумра та, аэроклубра та «май килеймерӗ» тесе каланине илтсе курман. Ача чухнехи мӗн пур юлташӗсем çын ретне кӗчӗç. Гриша Мищенко—Павăлпа пӗр курсра вӗреннӗ тусӗ — юрист пулса тăчӗ, Володя Кривша — Совет Çарӗн офицерӗ, Толя Семеновский — шофер, Леша Компанеец, Павăла ремесленнăй училищӗне кайма хӗтӗртнӗ тусӗ Киеври консерваторирен заочнă вӗренсе тухрӗ те паллă юрăçă пулса тăчӗ.

1951 çулхи çуркунне Павăл аэроклубран вӗренсе тухать техникум паракан специальноç тăрăх та дипломлă ӗçе лайăх хӳтӗлет.

Экзаменсен комиссийӗн консультанчӗ, çав вăхăтра Магнитогорск хулин главнăй архитекторӗ пулнăскер, Павăл хушаматне хирӗç «отлично» тесе çырса хурать те калать:

— Çуртсен фасадне кунтан лайăх та перекетлӗ тăвасси йывăр япала. Сирӗн пӗлӳпе пултарулăх пысăк.

Вăл ир пуçласа каçчен тенӗ пекех хула тăрăх çӳрет. ФЗУ шкулӗнче пулать, юлташӗсем патне кӗрсе тухать, сывпуллашать. Ыран унăн Новосибирск хулине, çар службине тухса каймалла-çке-ха.

Купене пӗрле вӗреннӗ икӗ юлташӗпе кӗрсе лараççӗ. Пурин те укçисем пӗтсе çитнӗ иккен. Çавна кура пуç-çук апат-çимӗçе пӗрле пайласа çиме калаçса татăлаççӗ. Сасартăках купене проводник кӗрсе тăрать:

— Кунта кам Попович?

— Эпӗ. Акă ман билет.

— Билетсене кайран тӗрӗслен. Эсӗ тух-ха унта, хăвна ăсатма килнисемпе шавлакаласа ил,— тет те проводник хаваслăн куçне хӗстерсе кулать.

Перрон çинче, вакун картлашкисем çывăхӗнче, çурма ункă евӗрлӗн 4-мӗш номерлӗ ФЗУ шкулӗнчи çамрăксем тăраççӗ. Кунта Мухачева хорӗнчи каччăсемпе хӗрсем пурте пекех килнӗ. Таисия Федоровна хăй те пур иккен. Ремесленниксенчен нумайăшӗ ӗçре тăхăнмалли комбинезонсемпех—ахăртнех, практикăран тӳрех ыйтса пынă пулас. Павăл вакун картлашки çине анса тăрать.

— Эпир сана юрласа ăсатма килтӗмӗр.

— Имесе ан тăр, юлашки хут пӗтӗм хора юрлаттăр эппин,— тет Таисия Федоровна. Хор вăйлă та пӗр тикӗс сасăпа юрласа ярать. Вăл, вокзалри шăв-шава хупласа хурса, Урал илемӗпе пуянлăхӗ çинчен калакан юрра шăрантарать.

Юрă вӗçленет. Пӗр самантлăха пурте шыв сыпнă пек шăпăрт тăраççӗ. Павăл йӗри-тавралла пăхса илет. Пурте итлеççӗ иккен — вакунсен проводникӗсем те, пассажирсем те, чугун çул çинче ӗçлекен рабочисем те. Шăплăха пăравус кăшкăртнă сасă çурса каять. Унтан хыттăн алă çупни илтӗнет. Хӗрсем вакун патнелле ыткăнса пыраççӗ. Павăлăн аллисем те çитмеççӗ — пакетсем, печени енчӗкӗсем, тӗрлӗрен тутлă çимӗçсем...

— Пӗтӗмпех ăçта чикем кусене эпӗ? Тавтапуç! Тăхтăр-ха. Конфетсем кирлӗ марччӗ! Хăвăра ытларах кирлӗ пулать, эпӗ вӗсене çиместӗп вӗт-ха...—ӳкӗтлет Павăл.

Поезд тапранса каять.

— Тепре куриччен! Тепре куриччен эппин, тăван Магнитогорск.

Авиацире, вӗçев чаçӗсенче хăйне евӗр йăласем, хăйсен çыраннан саккунӗсем пур. Вӗçев ӗçӗ капăйчăксене, хăравçăсене, мăнаç кăмăллисене юратмасть;

П. Р. Попович летчик-космонавт космоса вӗçес умӗн тренировкăра. (ТАСС фотохроники.)

çирӗп туслăх — акă мӗн кунта тӗп саккун. Чăн та, çарти кирек мӗнле специальноç та çавнах ыйтать, анчах авиацире вара ку темле ытларах палăрса тăрать. Вӗçев площадкинчен самолет тӳпенелле вӗçсе улăхать те, летчик пӗтӗмпех кăткăс вăйсен ытамне лекет. Пилотăн çирӗплӗхӗсӗр пуçне нумайăшӗ техник машинăна мӗнле хатӗрлесе çитернинчен, парашюта епле майласа пуçтарнинчен, хăвăн тусу вӗçеве тӗп-тӗрӗс йӗркелесе пынинчен килет.

Павăл çӗнӗ пурнăçа хăвăрт хăнăхса çитет. Çарти пурнăçа вӗçев ӗçӗсен мӗн пур уйрăмлăхӗсем ăна кăмăла каяççӗ, çитменнине тата юрă та кунта пысăк хисепре.

1952 çулта Совет Çарӗ кунӗ курсантсем аэроклуба концерт кăтартма пыраççӗ. Павăл хăйӗн тусӗпе украинă юррисене юрласа парать. Уйрăмах «Дивлюсь я на небо» юрă лайăхрах тухать. Вӗсене тепре юрласа пама ыйтса залра чăрăна пӗлмесӗр алă çупаççӗ. Концерт хыççăн клубра ташă пуçланать. Аэроклуб начальникӗ Павăла залра тытать.

— Лайăх юрлатăр эсир.

Павăл ăна вăтанчăклăн тав тăвать.

— Мӗншӗн ташламастăр тата? Тăхтăр-ха пӗр самантлăха...— Летчик кӗрнеклӗ пӳ-силлӗ хӗре чӗнсе илет. Хулпуççийӗсем çинче — хулăн хура çивӗтсем. Каçăртарах сăмсаллăскер. Куçӗсем пысăк, хитре.

— Акă сире партнерша. Паллашăр, пирӗн летчицă-спортсменкă Маша Васильева. Лайăх летчицă. Ташлăр,— тет те начальник хăй пăрăнса тăрать.

...Нумай пулать-и-ха вӗсем паллашни? Çур сехет-и, сехет-и?

Çук, пулма пултараймасть. Курăр-ха, епле вӗсем чӗререн калаçаççӗ. Ташă пӗтет. Кусем кăшт аяккарах кайса тăраççӗ те шăппăн калаçкаласа илеççӗ. Çук, вӗсем пӗр-пӗрне лайăх пӗлеççӗ, курманни кăна нумай пулать. Павăлăн асаплă вăрçă çулӗсенче хăйсем мӗнле пурăнни, хăй епле вӗренни, вӗçме пуçлани çинчен каласа парас килет. Хӗрӗн те пӗлтермелли нумай: хăй, Великие Луки çывăхӗнчи лесоруб хӗрӗ, кунта Новосибирска мӗнле килсе лекни çинчен, фабрикăра ӗçлени, летчицă-спортсменкă пулса тăни çинчен...

...Кӗçех машинă тапранса каять. Павăл хăйӗн юлташӗсемпе чаçе таврăнать. Анчах халӗ вӗсем нумайăшне уйрăлмаççӗ ӗнтӗ. Вăл Маша патне çырусем çӳретӗ. Хӗр те çырсах тăрӗ. Анчах хут çине пурин çинчен те çырма çук вӗт-ха, вӗсем каллех тӗл пулӗç, тӗл пулаççех...

Пӗррехинче вара, ирхине ирех, Павăл Маша Васильева ашшӗсем патне пырса çитет. Сăмах май каласан, çак вăхăт тӗлне хӗр унăн Марина пулса тăма та ӗлкӗрет.

...Кунти пӗчӗкçӗ кăна ЗАГСра, паллах, çамрăксем мăшăрланни çинчен пысăк хулари чухлех çырма пултараймаççӗ. Çапах та секретарь, çамрăк сăн-питлӗ хӗр, хăйӗн ӗçне столицăри коллегисенчен начар мар пӗлет.

— Заявлени çырса парăр. Çыртăр та-и? Хăвăрăн професси кăтартма манса каймарăр-и? Летчик-истребитель, тетӗр? Тата... летчик-инструктор? — Кунашкалли ун практикинче пӗрремӗш хут пулнă-ха.

— Тепӗр эрнерен килӗр,—хăвăхнă сăмахсене сисмен çӗртенех персе ярать хӗр, çамрăк мăшăр çинчен куç илмесӗр.

— Ун пек тума пултараймастпăр эпир. Халех çырăр. Маăн тепӗр ик-виçӗ кунтан каймалла пулать. Çемьене ан аркатса ярăр ӗнтӗ.

Шухăша кайнипе çамрăк хӗрӗн çамки те пӗркеленет. Мӗн тумалла-ши? Анчах ЗАГСра ӗçлекен çынна арпаштарса яма пит çăмăлах мар иккен.

— Эсир мана тӗп-тӗрӗссипе калăр эппин: иксӗр пӗр-пӗрне юрататăр-и?—хӗр вара Машăпа Павăл çине пăлханчăклăн та ултавсăр куçӗсемпе сăнаса пăхать: ултала-ха ăна? Павăлпа Маша, пӗр харăс тенӗ пекех, чӗререн каласа хураççӗ: «Çав тери юрататпăр!»

1956 çул пиххан та асран каяс çук: апрель уйăхӗнче Павăла Коммунистсен партийӗн членӗн кандидатне илеççӗ, пӗр илемлӗ кунхине тата Павăл çуралса ӳснӗ, унăн аслашшӗсем мӗн ӗлӗкрен пурăннă çӗр çинче,

Узин яленче, çěнě çын çуралать. Ăна Наталья ятлă хураççě. Наталья Павловна Попович.

Кандидатра çÿремелли вăхăт хăвăрт иртсе пырать. Акă кěçех ěнтě Павăл клубри пысăках мар залра хăйěн тусě-юлташěсене хирěç пăхса тăрать. Пÿлěмре çав тери шăп: алла çыхмалли сехет çÿрени те уççăн илтěнсе тăрать. Халě унăн сăмах калас пулать. Кителěн сулахай кěсйинче — маларах çырса хатěрленě хут татки пур. Залра ларакан юлташěсем чăтăмсăррăн кěтеççě. Павăл палăрмаллах хумханать. Мěнрен пуçламалла-ха? Сасартăках вара вăл, китель кěсйинчи хут листи çинчен манса, техникум çинчен, ашшěне çурт лартма пулăшни çинчен, Маринăпа хăйěн пурнăçри тус-юлташěсем çинчен каласа пама пуçлать. Ăна никам та пÿлекен çук.

Сасăлаççě.

«Пěр сасăллăн»,— тет председатель. Мěн пулса иртнине Павăл тăруках тавçăрса та илеймест, унтан вара — пěр хут кăна мар ěнтě — шухăшласа çÿрет: «Вěсем ман юлташăмсем пулни — манăн телейěм. Халě эпě Коммунистсен партийěн членě, вěсем те çаплах. Мěн тери лайăх вěсем — тăвансем, пěр шухăш-ěмěтлě çынсем, пěр аслă союзăн членěсем пур тата вěсем нумай чухне!»

Ахăртнех çав вăхăтра Попович çемйине çав тери телейлě пулма пěр япала кăна чарса тăнă пулě.

Маринă ниçта та хăйěн специальноçěпе ěçе вырнаçаймасть. Çывăхра спорт аэродромě çук, çавна кура летчик-инструктор пуçне усать. Вăл вěçеве çÿрес килнипе тунсăхласа çитет.

Павăл кěске кăна рапорт çырса парать. Арăмě — летчик, спортсмен, унăн вěçес пулать.

Тепěр темиçе кунтан ăна штаба чěнсе илеççě.

— Сире Мускав çывăхěнче тăракан пěр чаçе куçма сěнеççě,— тет штаб начальникě.

— Арăм унта хăй валли ěç тупма пултарě-ши?

Штаб начальникě Павăл çине тěлěнсе пăхса илет.

— Эпě тепěр хут калатăп: Мускав çывăхěнче,— сăмахсене татса калать вăл.— Эсир ыйтнине шута илни сирěншěн паллă мар-и вара. Анчах ěç кунта кăна мар. Эпě вăл чаçе пěлетěп. Унта чи лайăх летчиксене пуçтарнă. Нумай çынсем унта лекме ěмěтленеççě! Эсир ав... арăм, тетěр. Мěнле унта арăм.

Анчах Павăл калаçма юратакан начштаб сăмахěсем пирки шухăша кайса тăмасть.

Командăнăй пунктăн чăлт шурă çурчě умěнче — часовой. Вăл, документсене тěрěслесе, кěтме хушать.

— Генерал хирте...— часовой сăмахěсене çÿлелле çиçěм пек хăвăрт хăпарса пыракан реактивлă истребитель шавě хупласа хурать. Павăл, хăйне такам тухатнă евěр, истребителěн хăватлă вěçевне вырăнтан хускалмасăр пăхса тăрать. Машинăна этем алли тытса пынине ěненме те йывăр. Летчик хăйěн ěçне çав тери меллěн, чăннипех те ăста тăвать, уншăн çак тěнчере çěр те, çÿллěшěн чикки те пачах çук тейěн...

— Часовой çакна хăнăхса çитнě пулас.

— Швецов капитан ěçлет...

Кěçех çурт умне çăмăл машинă пырса чарăнать те, унтан генерал тухать.

— Эсир ман пата-и? Атьăр.

Павăл малтанах звенопа пěрле вěçет, унтан — эскадрильйăпа. Пěччен те сахал мар вěçет вăл. Майěпен опыт пуянлансах пырать, ăсталăх ÿснěçем ÿсет. Кам пěлет, тен, штаб умěнче тăракан çав часовоях, çěнěрен килнě тепěр çамрăк летчик сасăран та хăвăрт вěçекен истребитель çине тěлěнсе пăхнине кура, Павăл пирки те лăпкăн кăна пěрре мар каланă пулě: «Попович вěçет...»

Пěррехинче Павăла çар чаçěн штабне чěнтереççě.

Генерал кабинетěнче — аслă офицерсем. Врачсем те нумайăн пухăннă.

— Çěнě техникă çинче вěçес килет-и сирěн?

— Çěнě самолетсем çинче-и? Хавасланса.

— Космоса вěçмелле...

— Мěнпе вара?

— Спутниксемпе...

— Шухăшласа пăхма ирěк парăр. Ответне хăçан пěлтермелле пулать?

— Ан васкăр. Ыран та, виçмине те килме пултаратăр.

Штабран шлагбаум патне çитме виç çěр утăм, каялла каллех — виç çěр. Ав лери клумбă патнелле утас пулсан — 210 утăм. Пуçра пěр шухăш: спутник — фантази мар, анчах спутниксем çинче вěçесси мěнле-ха? Этем вěçмели спутник туса кăларасса миçе çул кěтмелле пулě?

Клумбă патěнчен штаба çитме хальхинче темшěн 210 утăм мар, пěтěмпе те 180 кăна тухать.

— Кěме юрать-и?

— Кěрěр.

— Хăçан хатěрленмелле? Эпě хатěр.

— Ан васкăр. Малтан медицина комиссийěнче пулатăр. Пур енчен те çирěп сывлăхлă пулни кирлě. Эпир сире чěнтерěпěр. Кěтěр.

— Юрать: кěтмелле!

Павăлăн космонавтсен отрядне чи малтан пырса çитме телей тиврě. Тěрěссипе каласан, отрячě пулман та-ха ун чухне. Командир Евгений Анатольевич хушнипе, Павăл отряда пыракан Юрий Гагарина, Андриян Николаева, Герман Титова тата ыттиссене те кěтсе илет, хваттерсене вырнаçма пулăшать, вěсен малтанхи ыйтăвěсем çине ответсем парать. Отвечěсем, паллах, çамрăксене çырлахтарма пултарайман — Павăл ун чухне хăй те питě сахал пěлнě...

Вěренме, ěçлеме, çěнě профессие алла илме вěсем пěрле тытăнаççě, пěр-пěрне яланах туслăн пулăшса пыраççě. Вěсенчен кашниех йывăрăша çухатнине хăйне евěр хăнăхаççě, кашниех шăплăха, ытларах йывăрăша, термокамерăна хăйне евěр чăтса ирттереççě. Ăсталăх, харпăр хăйне шанса тăрасси хăвăрт килмест, космонавтсен шкулě хăй те майěпен кăна çуралатьха. Анчах халě вăл пур ěнтě. Халě унта вěренекенсенчен кашниех, çулталăк, икě çул каярахри пекех, çăлтăрсем патне вěçме хатěр тăраççě. Анчах халě вěсен аллинче теорилле пěлÿсěр пуçне Юрий Гагаринпа Герман Титовăн практикăлла опычě пур.

Çав опыта пуянлатма Андриянпа Павăлăн та черет килсе çитрě.

Каçхи апат çинě хыççăн, Павăл профилакторий паркěн аллейи тăрăх пăртак уçăлкаласа çÿрерě те хăйěн пÿлěмне кěчě. Минтерсене çÿлерех çěклентерсе вырăн çине выртрě, сехет çине пăхса илчě. Çывăрма ир-ха, тата тепěр сехет кěтмелле. Шăп палăртнă сехетре выртса тăрас пулать. Тěнче уçлăхне хăпарасси нумай вăхăт юлман ěнтě.

Павăл тăрса ларчě. Пиçě, вăйлă тата çирěп шăмшак итлет. Хăрах аллипе вăл йывăр юман пукана çěклет те асăрханарах кравать ури патне лартать. Урисене пукан çине хурса каллех пěтěм кěлеткипе тăсăлса выртать. Çаплах, тренировкăсем хăйсем ěçне тунă ěнтě.

Космонавтсен отрядěнче малтан пурăнса ирттернě кунсем, малтанхи тренировкăсем, хăйěн чăтăмлăхне тěрěслесе пăхнă пирвайхи кунсем аса килеççě. Павăл кулса илет: «Тěлěнтермěш çын эпě, епле-ха чи малтан парашютпа сикес умěн иккěленсе тăнă эпě». Халě пурте ăна кулăшла пек туйăнса каять.

Парашютпа юлашки вăхăтра сикнě самантсене аса илнипе каллех вăл хăйне çăмăллăн туйма пуçлать, самантлăха ăна, аллисене сарса пăрахса, ирěклěн çěрелле сикнě пек туйăнса каять. Унтан Наташкă çинчен шухăшлама тытăнать: «Халě вăл, çывăрма выртас килменнипе, амăшěпе вăрçать пулě...»

Куçне уçса сехет çине пăхать.

— Павăл килчě-и? — илтěнет коридорта Андриян сасси.

— Канать вăл,— лăпкăн хуравлать дежурнăй врач.

— Эпě те канма каятăп эппин,— тет Андриян.

— Телейлě каç пултăр...

Павăл вырăн çинчен тăрса хăвăрт саланать те каллех выртать. Çывăрас вăхăт çитесси темиçе минут кăна юлнă. Вăл ыранхи куна епле иртересси çинчен шухăшлать. Тренировкă хыççăн — киле. Наташăпа пěрле уçăлса çÿрес, юлташсем патне кěрсе тухас... Ыран...

Унтан вăл, командă панине итленě пекех, хăвăрт тěлěрсе каять.

ЮРИЙ ДОКУЧАЕВ,
АПН спецкорě.

П. Р. Попович ашшěпе амăшě (Федосья Касьяновăпа Роман Порфирьевич) хушшинче.

ИКСĔЛМИ ХАСТАРЛĂХ

Чăваш халăхěн юмахри пек паттăр ентешě Василий Иванович Чапаев çамрăк Совет республикин хаяр тăшманěсене асар-писеррěн аркатнă самантрах ирěке тухнă Совет этемě ÿлěмрен тěнче тÿпине çěкленессе, çывăхри планетăсем патне çитессе ěмěтленнě. Çакăн çинчен вăл час-часах хăйěн тусěсемпе калаçнă. Легендарлă паттăра çывăх пěлнě çынсемпе унăн тăванěсем каласа панă тăрăх, эпě «Капан çумěнче» ятлă повеç сыпăкě çырнăччě. Унта халăх паттăрěн шанчăклă юлташě — Петька Исаев порученец: «Василь Иваныч, эсир Марс планети ăçтине пěлетěр-и?» тесе ыйтнине хирěç Василий Иванович çапла хуравланă: «Карттă çине пăхма хăрушă. Пур енчен те беляксемпе интервентсем хупăрланă. Совет влаçě аллинче — пурě те тăхăр кěпěрне çеç!.. Эх, хăвăртрах çапса аркатасчě тăшмана! Акă мěн çинчен ěмěтленетěп, Петька! Эпир пурсăмăр та çăлтăрсем çинчен шухăшлама тытăнсан, шуррисемпе кам çапăçě? Чапаев пěр-пěччен-и? Çук, малтан тăшмана аркатас пулать. Çăлтăрсем пиртен тармěç,— вăхăт килсен, унта та çитěпěр!..»

Çапла ěнтě тěнче буржуйěсем юн тăкса ирěке тухнă çěршыва тискеррěн тулланă чух чи малтан шурă çарсене — ěлěкхи пурнăçа каялла тавăрма пикенекенсене — çěмěрсе тăкмалла пулнă.

Çăлтăрсем!.. «Чи аякри планетăсем те, тăвансем, аякра мар» тесе юрлаççě юрăра. Çакăн пек шухăшлать халь кашни Совет çынни те.

Паянхи куна этем çăлтăрсем патне çитеймен-ха. Анчах ку ěç пурнăçланасси космос хěвертлăхěпе кунсерен çывхарса килет.

Иртнě çулхи апрель уйăхěнче Совет çěршывěн пěрремěш космонавчě Юрий Алексеевич Гагарин тěнче уçлăхне вěçсе хăпарчě пулсан, çур çул та иртмерě — тÿпене Герман Степанович Титов çěкленчě пулсан, кăçалхи август уйăхěн 11-мěшěнче виççěмěш космонавт — Атăл хăватне илсе ÿснě, мухтавлă Коммунистсен партийě çитěнтернě чăваш ачи, пирěнпе пěр чěлхепе калаçакан ентешěмěр Андриян Григорьевич Николаев тěнче уçлăхне сикěм турě. Ун хыççăн талăк иртнě-иртмен тăванла Украинăн маттур ачи Павел Романович Попович тапса сикрě.

Космос пилочěсем, Совет космонавчěсен эскадри, çăлтăрсем хушшинчи çула кěскетрěç, Уйăх инçěшне çывăхлатрěç. Икě хут хаклă тăван çěр çине — тěнче уçлăхěн çыранне — ăнăçлăн анса ларакан икě паттăра тěнче халăхě пуç тайса саламларě.

Чапаев пек чун-чěреллě, Чапаев пек харсăр чăваш ачи Андриян космос карапěпе чăваш ятне çěр çинчен çěклесе хăпаричче Шупашкара килсе вилěмсěр начдив палăкě умěнче сăн ÿкерттерсе кайрě. Пěлме çук, тен, вăл граждан вăрçинче чапа тухнă легендарлă паттăрăн çутă ěмěтне-сăнарне асра тытрě пулě. Анчах эпир кунта символла пěрешкеллěх пуррине куратпăр: Пирěн легендарлă Чапай тăшман сехрине хăпартакан атакăсемпе çěр çинче тěлěнтерне, тепěр аслă ентешěмěр Николаев космонавт тěнче тÿпинче тěлěнтерчě.

Совет халăхěн паттăрлăхě чăннипех те — иксěлми!

Валентин БУРНАЕВСКИЙ.

17 КУН ЛАМАРПА ПĔРЛЕ

Хăй Лалю, ашшĕ Марин. Икĕ ята кĕскетсе çыпăçтарнă та Л а м а р тунă. Пирĕн Ивник меслечĕпе. Адресĕ вăрăм мар: «Болгарие, Ламара» тесен — çыру таçтан та çитет. Ăна пĕлмен пăлхар çук. Унăн сăввисенче халăх кун-çулĕ, шухăш-кăмăлĕ, сасси-чĕвви. Ахаль мар вăл икĕ тапхăр Димитров премине илме тивĕçлĕ пулнă.

1898 çулхи январĕн 1-мĕшĕнче çуралнăскер, кăçал вăл иккĕмĕш хут Совет Союзне килсе кайрĕ. 17 кун хушши манăн унпа пĕрле пулмалла пулчĕ. Пултаруллă художнике куллен-кун сăнама тӳрĕ килни — пысăк телей. Хăйне евĕрлĕ шкул: поэзи шкулĕ çеç мар, пурнăç шкулĕ те.

Çын тени — кашни пĕрре. Ватă çын — тăватă çын. Шап-шурă çӳçлĕ, хуп-хура куçхаршиллĕ поэт илемлĕ те вăйпитти этем-ха. Мускавра «Метрополь» фотографийĕнче эпир тĕл пулнă кунах сăн ӳкерттертĕмĕр. Укерекенĕ Ламара ытараймасăр пĕччен çине ӳкерсе илме ирĕк ыйтрĕ. Вара çур сехет хушши чăн-чăн художник пек хавхаланса «фокус» шырарĕ фотограф. Кайран вăл мана вăрттăн каларĕ:

— Ыйтăр-ха, тархасшăн, эпир ун сăнне витринăна кăларса лартсан, вăл хирĕç пулмĕ-ши?— терĕ.

Ламар йăл кулчĕ те... хирĕçлемерĕ. Халь тин ăна нимĕнле рекламă та кирлĕ мар. Пушă шăв-шава, каçăрăлса-хăлаçланса хывăх вĕçтерсе çӳрекенсене вăл тӳсме пултараймасть: поэт пасарти çĕлĕк çавăракан мар. Анчах çынна ырă тăвасси — унăн пĕрремĕш заповечĕ: ӳкерччĕрех эппин!

Паллах, этем сăн-питне нумай сăнанă фотограф Ламара çиелти илемĕшĕн çеç мар ӳкерчĕ пулĕ. Калама çук нумай енлĕ, тулли шухăш-ĕмĕтлĕ, таса чун-чĕреллĕ, ырă кăмăллă сăнар курчĕ пулас вăл. Ку апла иккенне Болгарири кĕске курнăçусенчех туйса илнĕччĕ эпĕ. Кăçал вăл çĕнĕрен тĕрĕсленчĕ.

Курни-илтни пайтах. Вăл тĕлĕшпе кун-çула ӳпкелемелли çук манăн. Хăçан та пулин (ĕлкĕрейсен!) çырса хăварасчĕ çав çынсем çинчен. Халлĕхе сăмахăм Ламарăн сăввисене куçарса пичетленĕ майăн çеç.

Поэт эп унпа тĕл пулнă кунсенче каççерен тенĕ пекех пĕрер сăвă çырчĕ. Унсăрăн вăл çĕр каçма пултараймасть иккен! Поэзи — репортаж мар. Эп хам яланах ун пек васкавлă çыраймастăп. Анчах вăхăт кĕтмест. Паян тумалли ĕçе ырана ан хăвар! Çак кĕске сăвăсемсĕр пуçне Ламар хăй курни-илтнине, хускалнă шухăшĕсене хăй валли уйрăм çыра-çыра пычĕ. Вĕсем малашнехи ярăмлăх е кĕнекелĕх палăртнă темăсем пулĕ. Пĕлме çук: тен, хăшĕ-пĕри кĕсъе кĕнекинчех юлма пултарĕ. Хăвна ху ирĕксĕрлеме кирлĕ мар. Тапса тăракан шухăш-ĕмĕт çăлкуçне питĕрсе лартма — мел те, меслет те çук.

Поэтăн сăввисем пирки. Вулакан курать: ку — пулса çитнĕ пĕр пĕчĕк ярăм. Ламар — самана сывлăшĕпе сывлакан художник, пурнăçри пулăмсене истори калăпĕпе виçекен тĕпчевçĕ, чăн-чăн интернационалист. Вăл халăхсен тăван çĕршыв туйăмне ăнланса, вĕсен пĕтĕм кун-çулне хисепе илсе, ĕлĕкхи ютшăнăва пытармасăр, хальхи ӳссех пыракан «пĕр çăлтăра ĕненнине» мухтаса çырать.

«Горький» ятлă сăвăра вулакана ăнлантарса памалли пĕр йĕрке пур. «Горькипеле Лука хули» тет вăл ĕлĕкхи Чулхулана. Мĕншĕн? Ламар хăйĕн çăмăл мар, тикĕс мар ĕмĕрĕнче артист та пулса курнă. Вăл М. Горький çырнă «Пурнăç тĕпĕнче» ятлă драмăри Лука рольне вылянă иккен. Çавăнпа Горькипе Лука ун асне уйрăлми вырнаçнă.

Ламар — Шупашкара, Чăваш Çĕршывне килсе кăмăл тунă виççĕмĕш пăлхар. Хамăра кура, хамăр пĕлнĕ пек, хамăр йăлапа хăнамăра чыс тăвайрăмăр пулсан, вăл пире хăйĕн сăввисене пăлхарла тухичченех парса хăварни — калама çук пысăк чыс.

Пирте пăлхар чĕлхине вĕренекенсен йышĕ ӳссех пырать. Маншăн пулсан, çак сăвăсене пăлхарларан тӳрех куçарни — пысăк савăнăç, мал ĕмĕт. Туслăхăмăрăн малашнехи сарлака сакки ячĕпе чăваш халăхĕн хисеплĕ тусне, чăвашла каласан — чăмăр та хĕрлĕ чĕреллĕ сăвăçа манăн чунтан-вартан тав тăвас килет:

Тавтапуç сана, Ламар!
Эс асран каймалла мар.

Петĕр Хусанкай

Шупашкар, 1. 8. 1962.

ЛАМАР

МУСКАВ

1

Мускав пуçтарчĕ пĕтĕм тĕнчене
Этемĕн ĕмĕрхи ĕмĕчĕпе:
Çын тек ан пĕлтĕр вăрçă мĕскерне,
Ыр куртăр хăйĕн мирлĕ ĕçĕпе.

Мускав вăл — ярăм-ярăм çут шăрçа,
Вăл — туй чечекĕ, пуç кăшăлĕ пек.
Этем асапĕ чарĕ-ха вăрçа,
Ун кинжалне шăратĕ вĕрипе.

2

Мускав çиçет хăватлă ăспала:
Пур çĕр çинчи шыв-шур шарканăнах,
Хăй халăхĕ çинчен кала-кала,
Тĕсрен чĕлхе янрать, тĕсрен сăмах.

Мускав вăл тĕрлĕ халăх чунĕпе
Ялтăртатать чăн ылттăн шăрçалла,
Пур халăха та ăмăртkайăк пек
Чĕнет вăл çӳлелле те малалла.

КОНГРЕС КЕРМЕНĔ

Искусствă илемне мухтарăм эпĕ:
Сăмах ăстисене, юрăççене,
Вутпа сывлан картинă-таврашне;
Салтаксенеччĕ сăввăмсен хисепĕ...

Пĕр чаплă ĕç çинчен каласси юлнă:
Мăнаçлă Кремлĕн ырă çĕрĕнче
Хăпарнă ак бетон та кĕленче
Поэмă — çырнă сăвăран хăюллă.

Çын шухăш-кăмăлĕ мĕнле çĕкленчĕ
Çын аллинчи кварцпа та тимĕрпе!
Историре чуна ак çакăн пек
Çĕклен поэмă пулнине пĕлменччĕ.

КĂВАКАРЧĂНСЕМ

Пурăнап Останкинăна çывăх,
Кайăксем юрлаççĕ ирĕн-каçăн.
Ирсерен мана сунаççĕ сывлăх
Кантăк умĕн икĕ кăвакарчăн.

Эп, чаршав сирсе, куллен вĕсемшĕн
Шурă çăкăр тĕпретсе паратăп.
Хушăран, тем ан çаклаттăр тенĕн,
Шикленсе пăхаççĕ, асăрхатăп.

Тăранаççĕ те вĕçсе каяççĕ.
Çурт тăррисемпе ĕнтĕ хĕвелĕн
Урисем утăмлама пуçлаççĕ,
Хула-йыш пуплет тĕрлĕ чĕлхелĕн.

Савнă мăшăр, икĕ кăвакарчăн!
Тĕл пулса мана хаваслантартăр.
Чунăма çапла таврăнсанччĕ
Юрату те яшлăх... таврăнсамăр!

Мускав çийĕн вĕçĕр çӳлĕ-çӳлĕ,
Сирĕлтĕр тĕтре, çунат çапсассăн.
Халь пур халăхсем те,— сисрĕр пулĕ,—
Эсир паттăр вĕçнине курасшăн!

Мускав, 9. 7. 1962.

АТĂЛ

Йăх-несĕлсем пĕрне-пĕри пĕтернĕ
Вăрçса та харкашса мĕн авалтан.
Çын куçнă шыв-шурпа, çыранпалан,
Çеçен хире пăха-пăха тинкернĕ.

Çĕр чăмăрĕ этем валли ăнтарнă
Лăс курăк та çырла, тулли пучах.
Хĕлле çилсем çĕклеттермен пуçа,
Сукмаксене тăман шăлса пытарнă.

Пăлхар аслашшĕсем çак Атăл урлă
Касса сиктернĕ йышлă урхамах,
Хула туса хăварнă,— тет юмах,—
Пăлхар хули, ун ячĕ Болгрăд пулнă.

Ун пек хула кунта та пулнă, теççĕ,
Вăл тĕлĕкри пек тĕрленет асра.
Чăваш юрри ун тӳсĕмне усрать,
Пинçуллăх кĕввисем халь илтĕнеççĕ...

Легендă пĕлтерет: чăваш — пăлхар вăл,
Эпир пĕр халăх пулнă ĕлĕкрен;
Хаваслăх, хурлăх, юрă — пĕр тĕпрен.
Салам сана, Тăван Çĕршывăм — Атăл!

Шупашкар, 16. 7. 62.

ХУСАН

1

Эп авалхи Хусанпала çӳретĕп,
Ман шухăш — халăхсен шăпи тавра:
Мĕнле хăватлă вăрçă-харçăра
Упраннă-ши йăхсем çав тапхăр?— тетĕп.

Хусан таса, илемлĕ сăн-сăпатлă,
Пашне-таврашĕ тирнĕ сенкере;
Асамлă Атăл çутă тĕкĕрĕ
Ăна шур пĕлĕт таранах хăпартнă.

Хусан — сăпка: вăл ĕлĕкрен сиктернĕ
Тутар хаваслăхне те хурлăхне;
Тăван çĕрсемшĕн çапăçнă чухне
Вут-кăвартан вăл халăхне хӳтленĕ.

2

Ку чух Хусан ак Куйбышевран тапнă
Шыва пăхса хавасланса ларать.
Пристанĕнче тем чухлĕ ким-карап,
Крансем çут çăлтăрсем патне кармашнă...

Юлташăмсем, Хусан çинче çап-çуттăн
Çунан тӳпе савăнтарать мана:
Тутар ытти халăхсемпе танах
Пĕр çăлтăра ĕненнине эп куртăм.

Çав çăлтăр шав ӳсет. Ӳсме кам чарĕ?
Ун çутинчен пăлхар çынни паян
Пĕрех шевле илесшĕн: унпалан
Чи ăшă сăввине вăл шăрантарĕ!

Хусан, 17. 7. 62.

АТĂЛПА

Салам, капитан —
Çирĕм пиллĕкмĕш шурă
«Ракетă» хуçи!
Эс пире аната
Атăлпа антарма кăмăл турăн,
Пите, кăкăра вĕрчĕ çил.
Эп ирĕксĕрех аса илтĕм
Тахçан авалах пулнине:
Хумсен шавĕнче уççăн илтрĕм
Хăюллă Çтаппан юррине.
Хĕн килнĕ ялан чухăна,
Вăл урăм та сурăм пăлханнă,
Кунта ĕлĕкрен-мĕн ăна
Пĕр Атăл кăна шанчăк панă.
Пуç хунă пиншерĕн, пĕр танлăх
Ширанă хастар хура халăх...
Салам, капитанăм! «Ракетă»
Çитерчĕ пире Хусана.
Пăлхар çĕрне çиттĕр поэтăн
Сăвви, тав туса халь сана!
Салам, капитанăм!

Шупашкар, 19. 7. 62.

* * *

Çырансем, çырансем... Вĕçленмесĕр
Ешĕл-симĕс вăрман тăсăлать.
Хĕвеланăç шыва ылттăнлать,
Тӳлек шыв ялкăшать çулăм евĕр.

Пăрахут шурă кайăк манерлĕ
Шав ишет тăвалла, шав шăвать,
Шурă кăкăрĕпе вăл шыва
Хумхатать. Анчĕ Атăл хĕвелĕ.

Максим Горький! Эс пурăннă чаплă
Хулана çул тытать пĕр пăлхар,
Хусанкай хурăнташ — юнашар,
Ик тăванăн сăмах пĕр канашлă.

Сан яту халь пире хавхалатрĕ:
Сан таса кăмăлна юратса,
Çĕнелен хулуна мухтаса
Чăвашла, пăлхарла юрă янрĕ!

Шупашкар—Горький.
«Октябрь революцийĕ» пăрахут, 20.7.62

ГОРЬКИЙ

Горькипеле Лука хули,
Ик мăн шыва ыталаса,
Вут-хĕмлĕ аллине тăсса,
Умра тăрать ак куç тулли!

Крансем, «ракетăсем» çине
Пăхса тăратăн, Пешков Алексей,
Курсам мухтавлă кремĕл-кермене,
Унран ватти кунта халь Атăл çеç.

Курсамччĕ: Пурăнăç текен ула кĕсре
Моторлă тихасем хăмласа пачĕ,
Хальхи бурлак çав тихана утланчĕ,
Тĕреклĕн ярса тытрĕ чĕлпĕре!

Сан Чулхулун хăватлă, ирĕк чунĕ
Бензин пăчлăхĕнче ку чух;
Анчах тӳпе сенкер, çыранĕ ешĕл, кунĕ.
Çавсемпеле сывлать хавассăн чун!

Мускав, 23. 7. 62.

(Юлашшине хупласшăн 3-мĕш страницăнче вулăр).

ПАЛЮК—ЗАВОД ÇЫННИ

Калав

Иван
ГРИГОРЬЕВ

В. Агреев ӳкерчӗкӗ.

Эпӗ иртнӗ канмалли кун пляжра Калымовпа тӗл пултӑм. Шыва кӗрсе тухсан, хӑйӑр çине хӗртӗнме выртрӑмӑр, калаçу тӳрех çыхӑнса кайрӗ. Эсир Калымов камне пӗлместӗр пулӗ-ха? Паллах, хулари кашни çын хушаматне ӑçтан пӗлсе çитӗн?

Вӑл — Калымов — эпӗ астӑвассах таксипе ӗçлет. Сӑнран Калымов мӑран çын пек курӑнать, юлташӗпе калаçнӑ чухне те сӑмахне шӑл витӗр аран-аран сӑрхӑнтарса кӑларать е яланах çиллессӗн пӑхать. Екки кайсан çеç сӑмах çаптарма ӳркенмест, хӑй пурнӑçӗнчи шофер мыскарисене каласа култарать. Пассажирсемпе те тӳрккес вӑл. Ахӑртнех, таксипе ларса пыракан çынни май, кашнине кура кӑмӑлӗ улшӑнать пулинех? Такси шоферне улталакан йӗксӗксем тупӑнкаланине эпӗ илткеленӗччӗ, хӑйсем те хӑш-пӗр чухне вак-тӗвеке питех тавӑрса пама тӑрӑшманнине те куркаланӑччӗ. Калымов вара ку тӗлӗшпе такамран та ирттеретчӗ. Хам вара, унпа ӑçта та пулин кайсан, кашнинчех «прицеплӑх» тыттаркаласа хӑвараттӑм та, манпа вӑл шутсӑрах кӑмӑллӑччӗ. Пӗррехинче Калымов ӳсӗрпе самаях мухтанса кӑтартнӑччӗ, пӗр сменӑ хушшинче арӑмӗ валли платье туянмалӑх «пайта» туни çинчен хавхалансах хыпарланӑччӗ.

Такси шоферӗ Антони ятлӑччӗ, анчах юлташӗсем те, паллакан çынсем те ӑна Калымов тесе кӑна чӗнетчӗç. Чӑн-чӑн хушаматне те эпӗ кайрантарах тин пӗлтӗм. Калымов тенине вӑл хӑнӑхнӑччӗ пулмалла, çавӑнпах-и, тен, Антони уншӑн пачах кӳренместчӗ, темле усаллӑн çеç тӑрӑхласа кулатчӗ. Калым тӑвасси уншӑн вӑраха кайнӑ чир евӗрлӗччӗ. Ютран килнӗ пассажирсене Антони юриех хула тӑрӑх ытлашши чуптаратчӗ, ытларах укçа илме яланах май тупатчӗ. Счетчик çинче унӑн кирек хӑçан та хӗвелпе тӗссӗрленнӗ кивӗрех картусӗ çакӑнса пыратчӗ. Пӗр сӑмахпа каласан, Калымов çак хушамата чӑннипех тӳрре кӑларатчӗ. Юлташӗсем ӑна усçӑнах юратмастчӗç, хӑй те йыша питех туртӑнмастчӗ.

Хальхинче Антони Калымов манпа ытти чухнехи пек мар ӑшӑ кӑмӑллӑ пулчӗ, вашават каласрӗ, куçран та тӳрремӗн, шанчӑклӑн, темле çӗнӗрен çуралнӑ пекрех е айӑпран хӑтӑлнӑ çын майлӑрах пӑхрӗ; тӳрккеслӗхӗ таçта кайса кӗнӗ хӑйӗн.

— Паллама çук сана,— терӗм эпӗ, Калымовран тӗлӗнмеллипех тӗлӗнсе.— Эсӗ паян чӑпӑл тунӑ ача майлӑ.

— Паллама çук тетӗн-и, чх-хик?— иксу илнӗ пек кулса ячӗ Антони.— Пурнӑçра, ачамккӑ, тем те пулать, яланах Етӗрне çулӗпе пыраймӑн, тепӗр чухне Шашкаралла та пӑрӑнма лекет. Тӗрӗссипе каласан, эпӗ ку таранччен Шашкар таврашӗнче буксовать тунӑ, халь вара... чх-хик, Мускав çулӗ çине тухрӑм... Мана Калымов тетӗр-и? Çук, ачамккӑ, Калымова манма тивӗç. Калымов çук халь, чх-хик, эпӗ Антони Павлович Колесов, пӗрремӗш класлӑ шофер, комударник пулас çын. Калымов пӑчланчӗ, ячӗ те çухалчӗ, çӗнӗ çын çуралчӗ.

Антони кулли уçӑмлӑ пулчӗ. Сӑнӗ те чи тӳрӗ кӑмӑллӑ çыннӑнни майлӑ кӑмӑллӑн çуталчӗ.

— Ӗненместӗр-и?— вӑл, чӗрине хыпашланӑ пек хура çӑмпа витӗннӗ анлӑ кӑкӑрне тачка пӳрнисемпе сӑтӑркаласа илчӗ.— Ӗненместӗр-и?— тепӗр хут ыйтрӗ Антони.— Паллах, пӗрре ӗçке ярӑннӑ çын пӗр кун хушшинче ӗçме пӑрахнине ӗненме çук, чх-хик. Эпӗ те çавӑн евӗр пулнӑ. Ху пӗлен, кун каçа калым тӑваймасан çӗрӗпе çывӑраймастӑмччӗ, калым маншӑн хронически чир пекчӗ, чӗрене пӗрмай йӗкӗлтесе тӑратчӗ. Халь вара, шалиш, эпӗ те сан пек, Палюк пек çын, чх-хик...

— Кам вӑл Палюк?— ыйтрӑм эпӗ.

— Ан васка, вӑрах каян — аякра пулан,— теççӗ пирӗн шоферсем,— çула май йӑлтах хыпарлӑп-ха, хам епле этем ретне тӑнине те пӗлӗн-ха...

Тепӗр хут шыва кӗрсе тухсан канма выртрӑмӑр, вара вӑл мана çапла хурав турӗ. Ӗнентӗм ӑна. Чӑнах та таса чунлӑ çынпа тӗл пулсан, кирек епле пӑсӑк çын та тарӑн шухӑша каять. Ун чӗрине хускатсан, вӑл хӑй пурнӑçӗ çине çӗнӗлле пӑхма пуçланине эпӗ унчченех пӗлеттӗм.

— Çул çӳрекенсем пирӗн кулленех йышланса пыраççӗ, чх-хик,— шухӑша кайнӑ майлӑрах пуçларӗ Калымов.— Кашнинех хӑйне май ӗç тупӑнать ӗнтӗ. Аслӑ çул çине тухсан çуран утакансене сайра тӗл пулатӑн, вӗсем те е ватӑсем, кӳршӗ яла хӑнана каякансем, е çамрӑксем, çу илемӗпе киленекенсем. Хальхи çынсем ытларах автобуспа е çӑмӑл таксипе çӳреме кӑмӑллаççӗ. Çамрӑксемшӗн такси чи килӗшекен транспорт. Ку пирӗншӗн ал çемми вара.

Пӗр кунхине, вӑл икӗ эрне каялла, шӑматкун пулчӗ, ман Етӗрне еннелле кайма лекрӗ. Пассажирӑмсенчен виççӗшӗ çулланнӑ çынсемччӗ ӗнтӗ, пӗри Мускавран Етӗрнери тӑванӗсем патне хӑнана килетчӗ, тепри ял çынниччӗ, сӑнран пӑхсан пысӑк ӗçре ӗçлессӗн туйӑнатчӗ, виççӗмӗшӗ кукша пуçлӑ, чӗмсӗр пенсионерччӗ, унпа тахçанах паллашнӑччӗ. Пӗр сӑмахпа каласан, пурте укçаллӑ çынсемччӗ, вӗсем таксишӗн укçа-тенкӗ хӗрхенменни пӑхсах курӑнатчӗ. Эпӗ пассажирсен кӑмӑлне куçран пӑхсах тавçӑрма тахçанах вӗренсе çитнӗ ӗнтӗ, хама май психолог, чх-хик... Енчен кашни пуса шута илекен çын пулсан, эпӗ унпа кайма килӗшместӗмччӗ, вӗсенчен калым таврашӗ пулмасса чӗре малтанах сисетчӗ. Паянхи тӑваттӑмӗш пассажир вара çирӗм иккӗ-çирӗм пиллӗксенчи çамрӑк пулчӗ. Унӑн самаях пысӑк чӑматанне багажнике хума лекрӗ. Тумланасса та таса тумланнӑ, çи-пуçне хаклӑ йышши пусмаран çӗлетнӗ. «Ку вара укçа-тенке тыткалама юратать, анчах шоферсем умӗнче те хытса тӑрас çук», савӑнса шухӑшларӑм хам. Паянхи пассажирсем пурте мана килӗшрӗç те, эпӗ пӗр сӑмахсӑрах, каçа хирӗç пулсан та, çула тухма шут тытрӑм, хӑш-пӗр чухнехи пек турткалашса тӑмарӑм. Çак çамрӑка уй-хир çулӗпе вунӑ çухрӑм ытла илсе каясси те мана хӑратмарӗ.

Çамрӑк пассажир таçтан аякран килет пуль тенӗччӗ, анчах вӑл Шупашкартах ӗçлет иккен. Вӑл машина ларнӑ-ларманах хавассӑн калаçма, хӑйне тахçанах çак çынсем çывӑх пулнӑ пекрех ирӗклӗн пакӑлтатма тытӑнчӗ.

— Пӗлетӗр-и, водитель юлташ, туяваскатӑп,— мана пирус сӗннӗ май хушса хучӗ çамрӑк çын.— Пиччем авланать, хӑвӑртрах çитесчӗ, эсир те, «тӗнчери лару-тӑрӑва» асра тытса, хӑвӑртлӑха шеллеместӗр ӗнтӗ, газне хушатӑр-и?

Çамрӑк çын усӑ кӑмӑллӑ пулни ун кашни хусканӑвӗнченех сисӗнчӗ. Кайран вӑл кӗтмен çӗртенех пиччӗшӗ пирки сӑмахлама тытӑнчӗ. Ун тӑван пиччӗшӗ ялти механизатор иккен, пӗлтӗр вӑл кукурус звенине ертсе пынӑ, гектартан тӑхӑр çӗр центнер кукурус тунипе çулçине хатӗрленӗ, çавӑншӑнах орден илме тивӗçлӗ пулнӑ. Ун пулас мӑшӑрӗ колхозра чапа тухнӑ чӑх-чӗп пӑхакан хӗр, иртнӗ çулта кашни чӑхран çӗр сакӑр вун çӑмарта пухса илнӗ, ӑна та медаль панӑ. Иккӗшӗ те ялта çук ятлӑ çынсем, туйне те халиччен пулман туй тӑваççӗ иккен. Вӑл, хайхи çамрӑк çын, пӗр эрне каяллах отпуска тухнӑ, çула пуçтарӑннӑ, анчах кайран чӑрмавсем сиксе тухнӑ, темле автоматла лини чарӑнса ларнӑ та, хӑй отпускра пулнине пӑхмасӑрах ӑна тӳрлетме заводра юлнӑ, ӗçе вӗçлемесӗр те пӑрахман. Автоматла линийӗ вара завода питӗ кирлӗ, механически цех ахаль те аран-аран план тултаркаласа пырать, çав линипе çамрӑк çын эрне ытла отпуск вӑхӑтне ирттернӗ.

— Уншӑнах ма пӑшӑрханас?— сӑмах хушрӑм эпӗ.— Ӗçленӗшӗн укçине тӳлеççӗ, отпуск вӑхӑтӗнче калым туни кансӗрлемест. Тата ӗçленӗшӗн тепрер эрне отпускне те тӑсса пама пултараççӗ.

— Калымӗ нумаях мар пуль-ха,— пуçне пӑркаларӗ пенсионер-пассажир.

— Ӗç укçара мар, автоматла лини вӑхӑтра хута кайни заводшӑн паха. Ну, мӗнле калас, автоматла лини механически цехшӑн сехет пружини майлӑ ӗнтӗ. Пружинӑ татӑлсан сехет ӗçлеймен пекех, механически те унсӑр пӗр кун та пурӑнаймасть,— çамрӑк çын куçӗсем, тарӑн та тӗм хураскерсем (эпӗ вӗсене куçкӗски çинче куртӑм), кӑмӑл туянӑ чухнехи пек йӑлтӑртатса илчӗç, кӑштах хӗсӗнчӗç, вӗсенче телей паллисем хӗмленсе çиçрӗç.— Эпӗ хам наладчик, пӗтӗм автоматла линисене тӗрӗслесе тӑратӑп, çавӑнпах ӗнтӗ, лини чарӑнсан, пӑрахса кайма пултараймарӑм. Паян туя çитес тесе çӗрӗпе çывӑрмарӑм, кунӗпе тенӗ пек цехран тухмарӑм. Мӗн тесен те, пичче туйӗ-çке-ха... Суять тетӗр-и? Çук, чӑнах калап, мухтанать тесе ан шутлӑр...

Пассажирсем ӑна пӗр пӳлмесӗр итлерӗç, уншӑн савӑннине те эпӗ туйрӑм. Чӑнах та, ун вырӑнӗнче пулсан хам та савӑнмалла: каччӑ çак эрнере, мӗн тесен те, хӗрӗх-аллӑ тенкине пӗр чӑрмавсӑрах хӑйпӑтса илнӗ ӗнтӗ. Кӗсъе тулли укçа пулсан, кам савӑнмӗ?

Пассажирсем пӗр вӑхӑт хӑйсем тӗллӗн калаçкаласа пычӗç, çамрӑк çынна мухтарӗç. Эпӗ вӗсен калаçӑвне кӑшт-кашт çеç итлекелерӗм. Руль тытса пынӑ чухне калаçӑва хутшӑнма юратмастӑп, ун пек чухне пӗтӗм шухӑш умри çул çине куçать. Халап-юмаха парӑнсан тимлӗхе çухатма пулать, вара авари,— ху пӗлен. Етӗрне çулӗ — аслӑ çул, кашни минутсерен машинсем хирӗç вӑшлатса-кӗмсӗртетсе иртеççӗ. Анчах çав кун вӑхӑт каçалана сулӑннӑччӗ те, хулана килекен машинсем сайра хутра çеç курӑнкаларӗç.

Кайран пассажирсем те йӑлӑхрӗç пулмалла, шӑпланчӗç. Çамрӑк çын та текех сӑмахламарӗ, сӑнӗ салхулланнӑ пек пулчӗ, тем аса илчӗ курӑнать. Тавралӑхӗ вара ман чуна шутсӑрах илӗртетчӗ. Çул хӗррипе ашкӑрса ӳсекен юмансемпе йӑрӑс пӳлӗ çамрӑк хӗр евӗр шурӑ хурӑнсем тӗнче хӗррине çити тӑсӑлнӑн туйӑнать. Утмӑл-çитмӗл километр хӑвӑртлӑхӗпе чупакан машин умӗнче вӗсем икӗ еннелле усӑлакан чаршав евӗр сирӗлсе пыраççӗ. Эпӗ вара ӑшӑмра вӑрманти кайӑк юррисене илтнӗ пек пулатӑп, вӑрмана кӗрсе чечек çыххи татса тухас патнех çитетӗп.

Ман пассажирсем те халь çак илемпе киленчӗç пулас.

— Мӗн, пине çитрӗ-им, чх-хик,— кулярах ыйтрӑм эпӗ, çумра ларакан каччӑ еннелле пуçа пӑрса.

— Мӗн пине çитни унта, ахальтенех шухӑша кайрӑм,— сӳннӗ пирус тӗпне усӑ кантӑкран вӑркӑнтарчӗ çамрӑк çын.— Эпӗ сире пӑхап-

пăхап та, эсир шутсăр ырă кăмăллă, таса чунлă, çын хуйхи-суйхине, нуши-пăшине чĕре патне хураканскер пулассăн туйăнатăр,— те тăрăхласа, те чăнласа каларĕ вăл, чухлаймарăм, анчах темшĕн чĕре, ырă мара сиснĕ лекрех, кăрт турĕ.— Халь эсир пĕтĕм чунăрпа руль умне çыпçăнса ларнă пек, пĕтĕм шухăш, пурнăç тĕллевĕ пассажирсемшĕн пулнă майлă. Ку тарана çитсе эсир никама та улталаса курман ĕнтĕ...

— Çапла, хăш-пĕр шоферсем калым тума юратаççĕ,— терĕ кукша пуçлă пенсионер.— Паян эпĕ пĕр пилĕк шофер патне пытăм, çавçав яла леçсе хăварăр-ха тетĕп, вĕсем хăнк та тумаççĕ, ял ятне асăнсанах пăрăнса тăраççĕ, калаçасшăн та мар. Эсир вара тӳрех килĕшрĕр. Чăнах та, хăш-пĕрисем уй-хир çулĕпе çӳреме шикленеççĕ. Пайталлă çул мар-çке-ха.

— Пĕрне хам та куртăм паян, тарăхнипе тем тăвас патне çитрĕм,— малалла каларĕ çамрăк çын, ун сасси хаяр илтĕнчĕ, вăл пĕр-пĕр судья майлă туйăнса кайрĕ, куçĕсем çиçĕмле йăлтăртатма пуçларĕç. Каччă ĕç пирки сăмах хускатассерен ун куçĕ улшăннине малтанах сисрĕм те, çак çамрăк ытла та чăкăлтăш çын пулассăн туйăнчĕ. Йĕкĕт малалла мĕн каласса кĕтсе хăлхасене чăнк тăратрăм.— Пĕр хĕрарăм, ачаллăскер, автобус шоферĕнчен лартса кайма тем пекех тархасласа ыйтрĕ. «Билет туян та, хăть çăва тĕпне кай», хуравларĕ лешĕ. «Кассăра билет юлман», йĕрсе ярас патне çитрĕ хĕрарăм. «Апла пулсан таксипе вĕçтер», чунсăррăн каласа хучĕ лешĕ. «Билет валли аран-аран тупкаларăм та, таксилĕх пуçри тутăра сутас-и ман?— хĕрарăм йăлт аптăраса çитрĕ.— Инçетрен килетĕп, юлашки укçама кăларса илчĕç, сан пекех чунсăрсем пур иккен çĕр çинче»...

— Эпĕ ăна укçа сĕнесшĕнччĕ, май килсен пĕр машинпах илсе каясшăнччĕ, çав хушăра, тавлашăва илтсе, пĕр çамрăк таксист пычĕ те леçсе хăварма пулчĕ. «Укçине киле çитсен тӳлĕн, тĕнче хĕсĕрех мар пулĕ-ха», терĕ вăл. «Ман машини аплах мар та-ха, майĕпен çитĕпĕр». Вăл хĕрарăм ачине асăрханса алла илчĕ, чăматанне йăтрĕ, хăй машини патне ертсе кайрĕ Тем пекех тав тăвас килсе кайрĕ ман çак ырă çынна.— Çамрăк çын самантлăха шăпланчĕ.— Сирĕн пек пархатарлă çынсем хушшинчи йĕксĕксем хирти çум курăк майлă, вĕсене, мăяна ана çинчен тасатнă пекех, пурнăçран пĕр хĕрхенмесĕр çумласа тăкмалла. Автобус шоферĕ çав хĕрарăма лартса кайнă пулсан, машини ванмĕччĕ ĕнтĕ, чиперех таврăнĕччĕ...

Етĕрне çулĕ паркет сарнă урай пек такăр пулин те, эпĕ машина ытлашши хăваламарăм. Мĕншĕнне халь калаймастăп ĕнтĕ, унччен эпĕ çил кăларса вĕçтереттĕмччĕ, спидометр йĕппи çĕр еннелле куçса пыратчĕ. Хам та пĕлместĕп, темшĕн ман çак çамрăкпа ытларах вăхăт пулас килчĕ. Вăл кăштах ман чуна çӳçентерчĕ пулин те чĕрене çемçетрĕ. Умри куçкĕские кăштах çавăртăм та йĕкĕте вăрттăн-вăрттăн сăнама тытăнтăм. Каччă куçĕсем тĕм хура, куç шăрçи те палăрмасть. Çӳçĕ вара, çуркуннехи тирек мамăкĕ евĕр, кăпăшка, çемçе, ăна вăл хыçалалла якатса туранă; пĕр пайăрки çеç çамки çине авăнса усăннă. Çакăн пек хура куçлă та тĕссĕр çӳçлĕ çынсем шухă пулаççĕ тенине илтнĕччĕ, çапах та çак йĕкĕт ырăнлă та вашават, сăпай, евĕклĕ, хăй виçине пĕлекенскер пулассăн туйăнчĕ. Пиншак лацканĕ çине, ВОИР значокĕпе юнашар, комсомол активисчĕн значокне çыпăçтарса хунă. Каçăр сăмса çунаттинчен икĕ еннелле те çинçе йĕр усăнать, вара йĕкĕт пĕрмай йăл кулать пе[illegible].

Сасартăк хĕвел пытанчĕ те пăт-пат çумăр ӳккелеме пуçларĕ. Машин кантăкĕ çинче чĕркĕмĕл евĕр тумламсем шăрçаланчĕç; кайран вĕсем пĕрлешсе кайрĕç, ăмансем пек кукăрмакăр авкаланчĕç, «дворник» щетки сирнипе икĕ еннелле такамран тарнă пек куса-куса анчĕç. Аслати-мĕн илтĕнмерĕ, çумăрĕ шарласах çума тытăнчĕ.

Тепрер çухрăмран эпир çул хĕрринче çăмăл машин тăнине куртăмăр. Эпĕ газ патăм, нăрт! тутарса сигналларăм, вăшт кăна кивĕ машинран пăрăнса иртсе кайрăм, педальсем çине пускаларăм, хăвăртлăха улăштартăм. Çав хушăра çамрăк çын мана хулпуççирен тĕртсе илчĕ.

— Тăхтăр-ха, водитель юлташ,— терĕ вăл, вара машин кустăрмисем чарăннă-чарăнман алăка уçрĕ те асфальт çине сиксе тухрĕ. Эпĕ йĕкĕт хăтланкăшне тӳрех ăнлантăм. Çаксем мана пачах килĕшмерĕç, çул çинче «курак шутлакан» шоферсемпе аппаланма юратмастăм эпĕ, ун пеккисенчен хăвăртрах, асăрхамăш пулса, тарса каяттăм.

— Мĕн, тăванăм, хĕртĕнетпĕр-и?— илтрĕм эпĕ каччă сассине. Вара эпĕ, ним тума çуккипе, хам та капот айĕнче чакаланакан шофер патне ирĕксĕртереххĕн пытăм.

— Зажигани çук,— кăмăлсăррăн хуравларĕ лешĕ, аллине шăлкаласа.— Тем пулчĕ, ним те ăнланмастăп. Пурте йĕркеллĕ пек, мотор чĕрĕлмест.

Эпĕ «зажиганисĕр» шофера палларăм, вăл тин çеçрех пирĕн гаражра ĕçлеме пуçланăччĕ, хăй çамрăкчĕ, Удалов хушаматлăччĕ, ĕçе вырнаçнă-вырнаçманах хăйне май йĕркесем тума хăтланатчĕ, час-часах механиксемпе тытăçкаласа илетчĕ.

— Инçе кайма тухнăччĕ-и, чх-хик?— ăшăмри савăнăçа аран-аран пытаркаласа ыйтрăм эпĕ.

— Ак, пĕр юлташа леçсе хăвармаллаччĕ те,— айăпа кĕнĕ пекрех каларĕ Удалов, хăй хĕрелсе кайрĕ, ман умра вăтанчĕ пулас.— Тен, эсир пулăшатăр мана? Тем тесен те, сирĕн ăсталăх пур ĕнтĕ, нумай çул «баранкă» умĕнче... Эх, çак кивĕ тăрантаспа çула тухиччен...

— Хам та васкатăп, ачамккă, ав тăвату «тигр» кĕтеççĕ, çумăр та вăйланса килет пулас, чх-хик,— пăрăнтăм унран.

Ман çамрăк пассажир çав вăхăтра кабинă алăкне уçрĕ, ун сăнĕ сасартăках çуталнă пек пулчĕ.

— Чимĕр-ха, эсир-и ку?— хавассăн кăшкăрса ячĕ каччă.— Паçăр ăçта кайса кĕтĕр эсир? Шырарăм-шырарăм, тупаймарăм. Хампа пĕрле лартса тухасшăнччĕ.

Хĕрарăм чĕнмерĕ, çывăракан ачине çеç чĕркенçи пулчĕ.

— Халь мĕнле-ха капла? Машини каймасть вĕт-ха.

— Тем амакĕ пулчĕ, çула тухнă чух пурте йĕркеллĕ пекчĕ, халь ав ниепле те мотор чĕрĕлмест,—аллине шанчăксăррăн сулчĕ Удалов.

Йĕкĕт шофер вырăнне вăр-вар кĕрсе ларчĕ, уççа пăрчĕ, стартер çине пусрĕ. Стартер нăрлатрĕ, анчах мотор чĕрĕлмерĕ. Кайран вăл алă уççипе çавăрма хăтланчĕ, капла та ĕç тухмарĕ. Эпĕ çаксене ним пулман пекех аякран пăхса тăтăм. «Руль умне лариччен машинă чĕрине чухлама пĕлес пулать,— Удалов пухура мана сăмах тĕртнишĕн юнăхса шухăшларăм эпĕ.— Вăт халь çул çинче çăвар карса лар ĕнтĕ, чх-хик...»

Удалов иртнĕ пухура мана калымщик тесе тиркешнĕччĕ, юлташлăх çук тесе хăртрĕ. Çул çинче пĕр-пĕр шоферпа инкек пулсан эпĕ нихçан та ăна пулăшмастăп, хам машина та питĕ йĕркесĕр тытатăп имĕш. Кунсăр пуçне тата счетчике калле çавăрса государствăна улталатăп иккен.

Калăр-ха хăвăрах, çапла пĕтĕм халăх умĕнче намăс кăтартнă хыççăн, эпĕ ăна епле пулăшăппа? Ан тив, хăй пĕлнĕ пек аппалантăр, маншăн пулсан, хăть çĕр каçипех çăлтăр шутлатăр...

Çапла шухăшларăм та çаврăнса утрăм.

Хĕрарăм аллинчи ача канăçсăрланса илчĕ, ахăртнех ют çын сассипе вăранчĕ пулĕ те макăрма тытăнчĕ, ман шухăшсене çурмаллах татрĕ. Ачи пĕчĕккĕ, пĕр çич-сакăр уйăхсенче кăна пулмалла. Каччă кĕсйинчен шоколад кăларса хĕрарăма тыттарчĕ.

— Ĕçсем питех мар, каплипе çитессе шанма çук,— йĕкĕт хĕрарăм çине хĕрхенӳллĕн пăхкаларĕ. Эпĕ аллăма султăм та хам машин патне васкарăм.

— Кайрăмăр, вăхăт кĕтмест, çитес пулать, сире туйра кĕтеççĕ, чх-хик.

— Чимĕр-ха,— хыпăнса ӳкнĕ пек пулчĕ каччă.— Атьăр, тухăр, сире хамăр машинпа лартса каятпăр,— илтрĕм эпĕ çамрăк çын сассине. Ку вара мана тӳрех вĕчĕрхентерме пуçларĕ. Вĕçкĕнленекенсене кăмăлламастăм эпĕ.

— Ман машинра вырăн çук,— хама хам алла илме хăтлантăм эпĕ. Кашни пули-пулми пассажир шофера вĕрентме хăтланнине чăтма пултараймастăп.— Атьăр, çамрăк çыннăм, ларăр, каçчен çитес пулать, ман ĕç кунĕ пĕтнĕ, сире хисеплесе кăна...

Йĕкĕт мана хултан тытса чарчĕ те хăйне хирĕç çавăрса тăратрĕ, тĕм хура куçĕсемпе шăтарас пекех пăхса илчĕ. Хăйĕн сăнĕ малтанхи пек лăпкă та йăваш пулчĕ, анчах унран хăпма çуккине тӳрех чĕре сисрĕ. «Сан пек маррисене куркаланă эпĕ, санран хăпăп-ха, чх-хик», ăшăмра куларах шухăшларăм çав хушăрах.

— Итлĕр-ха, водитель юлташ, каçарăр та-ха, сирĕн ятăра пĕлейместĕп эпĕ, паллашаймарăмăр, çаплипех сывпуллашма лекет,— ун сасси хурçă пек янкăр янрарĕ, клаксофон пекех туйăнса кайрĕ, чĕрене кăрт сиктерчĕ.

— Мĕн пулчĕ апла, чх-хик? Çак хĕрарăмшăн-и? Шофершăн-и?

— Пуриншĕн те... тен, сирĕншĕн те пулĕ... Хĕрарăмăн инçе каймалла, каçа хирĕç ачипе вăрман варринче тăратса хăвараймăпăр ĕнтĕ,— пăшăлтатса каларĕ çамрăк çын. Эпĕ унăн паçăрхи калаçăвне аса илтĕм.— Тăнлăр-ха, эсир ырă çын пулăр... Вăл инçетрен таврăнать, Çĕпĕртен, амăшĕ патне килет... Упăшки геолог ун... Тархасшăн ман вырăна лартса кайăр, укçине те эпĕ хамах тӳлĕп... Çук, кунта çитнишĕн çеç мар, хĕрарăма киле çитернĕшĕн те хамах тӳлетĕп... Ан пăшăрханăр. Тархасшăн, ыр кăмăллă пулсамăрччĕ. Эпĕ сире çав тери шанатăп.

Эпĕ йĕкĕте хирĕç тавăрса калама ĕлкĕреймерĕм, çамрăк çын хăй чăматанне багажникрен кăларчĕ те çул çине лартрĕ, çав хушăрах ачаллă хĕрарăма машинă патне çавăтса пычĕ.

— Пурте йĕркеллĕ пулать, ан пăшăрханăр,— мана лăплантарасшăн пулнă пек хулпуççирен çапса илчĕ вăл.

— Эсир туя ĕлкĕрейместĕр вĕт-ха, чх-хик,— уççăнах тăрăхласа кулас килчĕ ман.— Мĕнле-ха капла?

— Маншăн ма кулянас?— çамкине сăтăркаласа илчĕ каччă.— Çак юлташа та пулăшас пулать, куратăр пулĕ, шофер «загорает»? Эпĕ машин таврашне чухлакалатăп, çара кайиччен тракторист пулнă.

Эпĕ вунă çул ытла таксипе çӳретĕп пулин те кун пеккине пĕрремĕш хут тĕл пултăм. Пĕр пассажир те хăй каяс вырăнне теприне, палламан çынна, лартса янине курманччĕ. Çамрăк çын кĕсйинчен хут укçасем кăларчĕ, шутласа мана тыттарчĕ. Кунта киличчен тăваттăмĕш пайне илсен те ытлашшипех юлать. Самантлăха çеç пуçра телейлĕ шухăшсем вĕлтлетсе иртрĕç. «Вăт сана калым», терĕм эпĕ ăшăмра савăнса, анчах çакна каччă палăртмарăм. Счетчик шутланинчен укçа юлать, ку çулпа эпĕ сахал мар çӳренĕ, пĕлетĕп. «Акă сан валли, Калымов юлташ, киле çитсен «прицеплă икĕ тонкă пулать», шухăшларăм ăшра кулкаласа. Анчах çав самантрах шухăшăмсенчен хам вăтанса кайрăм, чĕре, темле йывăр суран кастарнă пек, сурса ыратса кайрĕ. Эпĕ яланхи йăлана пăсса (пассажирсенчен «прицеплăх» илме нихçан та турткаланса тăман, вĕсене уншăн спасибă та каламан), кирлĕ чухлĕ шутласа илтĕм те ыттине каялла çамрăк çынна сĕнтĕм. Каччă аллине çеç сулчĕ.

— Пултăрах, юлсан, тепрехинче тавăрса парăр,— терĕ те йĕкĕт, Удалов машини патне утрĕ.— Эпир пĕр хулари çынсем вĕт-ха, курнăçатпăр.

Эпĕ ирĕксĕртереххĕн мотора хута ятăм, йывăр туйăма çĕнтерсе çула хускалтăм. Самантлăха лăпланнă çумăр татах тепĕр хут килсе çапрĕ, хура пĕлĕтсем пĕтĕм тӳпене карса илчĕç. Çамрăк çын йывăр чăматанпа юсавсăр машин патĕнче тăрса юлчĕ.

Ман кăкăр кĕсйинче каччă укçи, анчах вăл вут пекех чĕреме çунтарчĕ. Кун та каçалана сулăнса пычĕ, пассажирсем мана васкатрĕç. Хам та шоссерен пăрăнса уй-хир çулĕнче пылчăка ларасран шиклентĕм. Маншăн паян канăçлă кун пулмарĕ. Халиччен нихçан та пассажирсемшĕн çапла пăшăрханманччĕ, чăрмав-мĕн тупăнсан, вĕсене çурма çултах антарса хăвараттăм та, счетчик кăтартнă тăрăх укçа илсе, пĕр шухăшсăр гаража таврăнаттăм, тепĕр кунне вара ĕнерхи ĕçсене пачах асран кăлараттăм. Хальхинче те хĕрарăма киле çитиччен ăсатас шухăшăм çукрахчĕ.

Чăнах та шоссерен пăрăнсан, пайтах терт курма лекрĕ вара. Вăйлă çумăр хыççăн çул йăпăлкаланса-пылчăкланса кайрĕ. Кайри кустăрмасем айĕнче пылчăк сăрăлчĕ, ман «Атăл» час-часах «хӳрине» пăркаларĕ, пысăк мар лупашкасенех кĕре-кĕре ларчĕ, урапасем пĕр вĕçĕмсĕр пушăлла çаврăнчĕç; хĕрарăм машинран туха-туха тĕртни те пулăшаймарĕ, хам та йăлт пылчăкпа вараланса пĕтрĕм. Эпĕ çак хĕрарăма çул хĕрринче, хирте тăратса хăварас патне çитрĕм, анчах çамрăк çынна аса илтĕм те чĕрене хытартăм, мана темле асамлă вăй çаплах малалла туртрĕ.

Çапла сехет ытла уй-хир çулĕпе асаплансан хĕрарăма яла çитертĕм-çитертĕмех. Вăл мана хăна тăвасшăнччĕ, кӳршĕрен укса илсе çулшăн тӳлесшĕнччĕ. Тепри пулсан пĕр сăмахсăрах илнĕ пулĕччĕ, анчах каллех каччă мана пӳрни-

Шăпчăксем сайăплă мар

(Çула май курнисем)

Герасим ХАРЛАМПЬЕВ

Паян мар, ĕнер те мар, кăçалхи июль уйăхĕн пуçламăшĕнче пулса иртрĕ ку. Хальхинче эпĕ Çĕмĕрле районне ятарласах ялсенче çӳресе курас ĕмĕт-шухăшпа пынине каласан, темшĕн-çке, çула май пулнă çынсем мана Вăрманкас еннелле кайма питех сĕнмерĕç, чи малтан Турхан ялне асăнчĕç, «Иван Григорьевич патне çитсе курăр», терĕç. Куна тавçăрса илтĕм: «Комбинат» колхоза кайса курсан çул çӳревçĕн кăмăлĕ хуçăлас çук. Ура çинче тахçанах çирĕп тăракан хуçалăх ку. Анчах манăн шухăшсем урăхларах-ха: пуринчен ытла çынсемпе калаçас килет. Çул çӳревçĕн кăмăлне килентерекенни вăл, паллах, çутçанталăк, илемлĕ те пуян çĕршыв, апла пулин те пирĕн вăхăтра çĕршыва илем кӳрекенĕ, ырлăхлă-пурлăхлă тăваканĕ вăл— çын, çав çынсене курас, вĕсен чунчĕринчи паянхи кăмăл-туйăм мĕнлине, вĕсен ĕмĕт-шухăшĕсене пĕлес килет. Ырă кăмăллă, тараватлă çынсене кашни ялтах тĕл пулатăн, çул çӳревçĕшĕн тесен, ку вара— чун уççи.

— Иван Григорьевича мĕн ачаранах пĕлетĕп-ха, ахаль те ун патне çак кунсенчех Александр Артемьев писатель килсе çитме пулсаччĕ, ĕçри çынна ытлашши чăрмантарас мар,— терĕм эпĕ çул çӳревçĕ тусăма. Сăмах май куна та каласа хăварам: ку хутне çул çӳреме манпа пĕрле Горький хулинчи медицинă институтĕнче вĕренекен студент Николай Александров та тухрĕ. «Медицинă науки вĕрентнипе хакласан, çул çӳрени — чи сиплĕ кану, сирĕнпе пĕрле пыма ирĕк парсамăр», терĕ вăл. Кану мĕнне çапла тĕрĕс ăнланнă çынпа епле килĕшмĕн-ха. Килĕшрĕм, туспа юнашар чух çул çӳреме тата хаваслăрах пулать терĕм.

Эпир, тусăмпа, хамăр та Çĕмĕрле енчисемех, Çĕмĕрлере темиçе хут та пулнă, хула урамĕсемпе урлă-пирлĕ пайтах çӳренĕ, çапах та, хули çав тери хăвăрт ӳссе пырать те, кашни килмессерен çĕннине мĕн те пулин куратпăр. Хула никĕсне хывнă комбинат патне çитетĕн-и е Çĕмĕрле ялĕ еннелле тухса çӳретĕн, пăхатăн та, шалтах тĕлĕнсе тăратăн: пĕрер-икшер çурт та мар, çĕнĕ урамсем ӳссе ларнă! Урамĕсем тата епле илемлĕ! Тӳп-тӳрĕ, тап-такăр, тем вăхăтра ешĕл садсем хушшине пытанма ĕлкĕрнĕ. Ĕçчен те çав Çĕмĕрле çыннисем, урăх мĕн калăн.

Хутарпа Çĕмĕрле хушшинчи çула çĕнĕрен тăваççĕ. Якатса, хытарса тухма ĕлкĕреймен çул кун сиктермесĕр çунă çумăрпа пула иртсе çӳреме çук çăрăлса выртать, çапах та эпир утма лапра пулассинчен хăраса тăмарăмăр, тӳрех вăрманалла ыткăнтăмăр. Илĕртет, хăй патне чĕнет кунти вăрман, çавнашкал асамлă вăй пур ку енчи вăрманăн: кунта мĕн ĕлĕк-авалтанпа пирĕн Аслă тăван çĕршывăн паттăрла вăй-хăвачĕн символĕ пулса, çĕршер çул ӳсекен юмансем лараççĕ, эпир çав юмансене курма, вĕсен умĕнче пуç тайма васкарăмăр.

Вăрмана кĕрсен каллех çумăр çума пуçларĕ. Вăйлă çунă вăхăтра кăштах йывăç хӳтлĕхĕнче тăтăмăр та, каç пуличчен Вăрманкаса çитес тесе, шĕпĕртетсе çăвакан çумăр айĕнчех утрăмăр. Çумăрĕ вара эпир вăрмантан тухса пынă чух тин чарăнса пирĕн ума асамат кĕперри карса хăварчĕ те, юлашки пĕлĕтсем таçта инçетелле кайрĕç, кунта хĕвел пăхрĕ, вăш-вăш ăшă çил вĕрчĕ...

Турханпа Вăрманкас уйĕсем вăрман хĕрринченех пуçланаççĕ. Акă вăл, пирĕн çĕршывăн тепĕр илемĕпе пуянлăхĕ! Йывăр пучахсем çумне тытăнса юлнă çумăр тумламĕсем кăвакăн-симĕсĕн йăлтăртатса, вăш-вăш çил вĕрнĕ чух кассăн-кассăн хумханса ларакан ыраш уйĕсем чăн тинĕс евĕр, кăçал уйрăмах ăнса ӳснĕ пăрçа пуссисем чечек тĕрĕллĕ кавир сарнă пек курăнаççĕ. Кун пек уйсенче çӳренĕрен çӳрес килет, çавăнпа-и тен, эпир, вун пилĕк çухрăм ытла утрăмăр пулин те ывăннине те, вăхăт мĕнле иртнине те туймарăмăр.

Эпир Вăрманкаса пырса кĕнĕ чух самаях каçхи сăн ӳкрĕ, кăшт тăхтасан хĕвел те анчĕ. Ĕçрен таврăннă çынсем каçхи апат çисе çывăрма выртас умĕн пĕри те тепри урама тухрĕç. Йăли çапла: ĕçсем паян мĕнле пулса пынине, ыран мĕн тумаллине пĕлмелле... Председательпе бригадирсем ĕç хушма кашнин килнех çитсе çӳреме ĕлкĕреймеççĕ.

Ял варринчи йăмрасем айне виççĕн-тăваттăн пухăнчĕç.

— Вăрманкас ĕçченĕсене сывлăх сунатпăр!—пырса калаçăва хутшăнтăмăр эпир те.

— Ĕçченсем тесе хисеплеме тивĕçлисемех мар-ха,— ытарлăн шӳтлерĕ пĕр хĕрарăмĕ. Çивĕч куçĕсене мĕнле вылятнинченех паларать, сăмах-юмах кастарма питех ӳркенсе тăраканни мар ку.

— Мĕншĕн хурлатăр вара эсир хăвăра? Уйсенче кăçал тырăсем сирĕн те Турхансеннинчен каях мар. Эсир те çĕнĕ клуб тунă акă, фермă çурчĕсем, складсем...— хуçине юрама ăста хăна евĕр сăпайларĕ ман тусăм.

— Турхансем çинчен ырă ят тухнă. Ырă ят çынна вăй хушать, хурлани — хавшатать. Пире ялан хурлаççĕ те, ĕçре ал çыхланакан пулчĕ,— терĕ тепĕр арçынĕ. Сăмахсене çирĕппĕн, витĕмлĕн калать ку çын. Çук, Вăрманкаса ырă ят хăй тĕллĕн, е ыттисем ĕçленипе пырса кĕрессе кĕтсе ларакан чăкăлтăш мар вăл. Ял чысĕшĕн, пĕрлешӳллĕ хуçалăхшăн чунĕ ыратнипе çавăн пек калаçать.

— ...Çапла,— терĕ сăмахне вĕçлесе çак çын,— халлĕхе кахаллисен шутĕнчех хисепленме тивет. Пурăна-киле пирĕн çинчен те урăхларах калаçма тытăнĕç-ха. Кăçал, акă, Яков Никифорович чылай тупăш илет. Çитес çулсем тата ытларах...

— Кам вăл? Ку ята эпĕ Çĕмĕрлерех илтрĕм. Çĕмĕрле çыннисем пасарта: «Паян Яков Никифорович килмен-ши? Çавăн çырлине туянасчĕ», тесе хыпкалансах шыраса çӳретчĕç,— пĕлес килчĕ ман тусăмăн.

— Вăрманкаса килсе çитсенех пире Татьяна Федоровна Афанасьева учительницă та: «Яков Никифоровича курмасăр ан кайăр», терĕ. Чăнах та, кам вăл?— ыйтрăм эпĕ те.

— Пирĕн колхоз пахчаçи,— терĕç Вăрманкассем пĕр харăс. Мĕнле сисĕмлĕн каланинченех тавçăрса илме пулать, Вăрманкас çыннисем ку çын ятне ытахальтен часчас асăнмаççĕ.

Хĕвел анса самаях тĕттĕмленчĕ те, вăл каçхине эпир Яков Никифорович патне кайса ăна кансĕрлес мар терĕмĕр. Анчах ун çинчен шухăшласси пуçран тухмарĕ. Мĕнлерех çын-ши вăл? Пахчаçăсем вĕсем çутçанталăка, пурнăçа ытти çынсем пек мар, этемĕн чи пысăк та илемлĕ туйăмĕпе юратаççĕ. Ун пек

пе юнаса «ан хăйнă пултăр», тесе калассăн туйăнчĕ.

Аслă çул çине каялла тухнă вăхăтра каç сĕмĕ таврана хупăрлама пуçларĕ. Çумăр та чарăнчĕ, пĕлĕт сар хĕр пуçĕнчи сенкер тутăр евĕр тасалчĕ те унта-кунта çăлтăрсем йăлтăртатма тытăнчĕç. Нумай вăхăт та иртмерĕ, эпĕ хайхи çамрăк шофер Удалов патне çитсе чарăнтăм. Машинă моторĕ чыхăна-чыхăна ĕçлетчĕ ĕнтĕ, çамрăк çын вара йăлтах çупа, пылчăкпа вараланса пĕтнĕччĕ.

— Пулчĕ, халь калла таврăнма пултаратăн,— йĕкĕт шофер çине тулли кăмăлпа пăхкаларĕ, вара вăл çул хĕрринчи лупашкара аллине çума тытăнчĕ.— Хулана таврăн, ку машинпа пурпĕрех инçе каяймăн. Кам ухмахĕ сана çак çĕтĕкçатăкпа çула кăларса янă, тупата пĕлместĕп. Механиксем мĕн тăваççĕ сирĕн унта? Чим-ха, отпускран таврăнам, пĕрре сирĕн патăрта комсомол рейдне ирттерме лекет пулмалла. Пирĕн заводра комсомол рейчĕсем йĕркесĕрлĕхсене пĕтерме питĕ хăвăрт пулăшаççĕ.

Удалов айăпа кĕнĕ пекрех пăхкаларĕ те кабинине кĕрсе вырнаçрĕ.

— Эсир мĕнле тата, чиперех çитерсе хăвартăр-и?— ыйтрĕ йĕкĕт, ман пата пырса.

Эпĕ кĕскен çеç хуравларăм.

— Тавтапуç сире, хам авланнă чух туя чĕнĕп,— кулса ячĕ вăл, шап-шурă шăлĕсене кăтартса.— Пыратăр пулĕ?

— Эсир халь епле çитетĕр? Ларăр, киле çитерсе хăварăп эппин,— сĕнтĕм ним калама пĕлмесĕр.

— Маншăнах ма машинă хăвалас? Майлашăп-ха. Сирĕн те ĕç кунĕ пĕтрĕ пуль ĕнтĕ, тен, килте ачăрсем кĕтеççĕ-тĕр?

Чăнах та, мана килте кĕтетчĕç, çитменнине тата кӳршĕсем менельнике чĕннĕччĕ, çавна пулах, калым тăвас ĕмĕтпе, каçа хирĕç çула тухма килĕшнĕччĕ. Анчах эпĕ çакна, çав ачаллă хĕрарăмпа çак йĕкĕте пула, йăлтах асран кăларнăччĕ.

Анчах халь маншăн пурпĕрех пулчĕ, тепрер сехет юлса çитсен те, çак минутра таврăнсан та мăшăрăм сăмахĕнчен çав-çавах хăтăлаймастăн.

Аллăма султăм та машина калле çавăрма тăтăм. Çав вăхăтра пирĕн еннелле пĕр грузовик çывхарса килни курăнчĕ. Çамрăк çын аллине çĕклерĕ, вара машин чарăннă-чарăнманах чăматанне кузова пăрахрĕ, мана сывлăх сунса аллипе сулчĕ те кабинăна кĕрсе вырнаçрĕ.

Унтанпа икĕ эрне иртсе кайрĕ, анчах çак çамрăк çын çаплах куç умĕнчен каймарĕ, эпĕ ăна ниепле те манаймарăм. Ĕнер пирĕн гаражри комсомолецсем рейд ирттернĕ терĕç. Ăна темле каччă, тĕссĕр çӳçлĕскер, ертсе пынă иккен. Камне пĕлеймерĕм, комсомолăн хула комитечĕн членĕ, тесе калаçкаларĕç. Анчах эпĕ тӳрех çав çамрăка аса илтĕм, вăл пулассăн туйăнчĕ.

Каçхине арăмпа кинона кайма тухрăмăр. Шăп аслă урамра эпĕ пачах кĕтмен çĕртен дружинниксен ушкăнĕнче çамрăк çынна куртăм. Сывлăх сунтăм, аллине чи çывăх юлташла ăшшăн пăчăртарăм, кайран, пĕлес килнине пытараймасăр, хушаматне ыйтрăм. Вăл хавассăн кулкаларĕ те мана çурăмран лăпкаса илчĕ.

— Заводра мана пурте Палюк тесе чĕнеççĕ, эпĕ завод çынни,— терĕ кăна.

— Чăнах та кам вăл? Çав Палюка пула юлташăмсем мана хам хушаматăма калле тавăрчĕç, пурте мана Антони Павлович Колесов, тесе чĕнме тытăнчĕç. Акă мĕнле ĕçсем пулса иртрĕç ман пурнăçра, чх-хик,— кулкаларĕ Антони кăмăл тулнине пытараймасăр.— Тен, эсир тĕм хура куçлă, тĕссĕр çӳçлĕ, яштака кĕлеткелĕ çамрăк çынна курнă пулĕ? Курнă пулсан — вăл Палюк, завод çынни, ан манăр!

çынсем тараватлă чун-чĕреллĕ, ырă кăмăллă пулаканччĕ. Кун чун-чĕри, кăмăлĕ мĕнле-ши?..— ыйту хыççăн ыйту тухса тăчĕ ман ума.

Яков Никифорович патне каяс мар терĕмĕр те, анчах урамран пурпĕрех кĕрес килмерĕ. Каçхине ялăн хăйне май илем пур. Кун пек тăр çуллахи чи кĕске каçсем пушшех илемлĕ. Çумăр хыççăн нӳрĕ те ăшă сывлăш хумлăн-хумлăн пырса çанçурăма ачашлать, таçтан анкартисем енчен чечексемпе çырла шăрши кĕрет. Таса та çутă уçă сывлăшпа кăкăр туллин, тăраниччен сывлас килет, çавăнпа эпир, тусăмпа, ял варринчи пралук тĕлне çитсен анкартисем хыçне тухрăмăр. Кунта сывлăш тата уçă, тавралăх тата илемлĕрех. Умра, пĕр енче — çын çӳлĕш ӳснĕ ыраш уйĕ, тепĕр енче— Вăрманкассем хăйсем лартнă йăрăс хурăнсем, хăвалăх, мăн вăрман... Уяртса пĕлĕтсенчен тасалнă хĕвеланăçĕ кĕренĕн те кăвакăн курăнать, янкăр тӳпери çăлтăрсем çутăран çутăрах йăлтăртатма тытăнчĕç. Çак ытарма çук илеме курса киленсе эпир, тусăмпа, анкартисем хыçĕнчи çулпа йăрăс хурăнсем патнелле утрăмăр.

«Пăть-пăльтăк! Пăть-пăльтăк!..» —илтĕнсе кайрĕ путене сасси.

— Тĕлĕнмелле кайăк çак путене. Кăнтăр кунĕ-и, каç-и, ир-и — нихăш вăхăта та пĕлмест, авăтать те авăтать,— терĕ ман тусăм Николай.

— Путене мĕншĕн çапла авăтнине пĕлетĕн-и?— ыйтрăм эпĕ.

— Çук, пĕлместĕп,— терĕ тусăм.— Мĕншĕн?

— Апат шырама кайнă мăшăрне чĕнет,— тахçан пĕр кĕнекере вуланине аса илтĕм эпĕ.

— Мăшăрне чĕнет эппин... Çутçанталăкра пурте мăшăрлă çав. Чĕрчун та, ӳсентăран та... Шăнкăрчсем авă пĕрре мăшăрлансан пĕр-пĕринчен нихçан та уйрăлмаççĕ тет. Тĕрĕс-и вăл?— ыйтрĕ манран тусăм.

— Тĕрĕс. Сăнавçăсем ăна пурте çапла калаççĕ.

Ман тусăм кун хыççăн кăштах шухăша кайса пычĕ те:

— Эх,— терĕ,— мăшăрлăх çавнашкал пулма кирлине хăш-пĕр çынсене вĕрентесчĕ.

— Асту,— тĕртсе илтĕм эпĕ тусăма,— хăв хусах-ха. Авлансан, шăнкăрч пекки мар, куккук евĕрли лексен, тен, урăхла калаçма пуçлăн. Куккук авă чĕппине те хăй пăхса ӳстермест, çăмартине пăрчăкан йăвине хурса хăварать те,— ĕçĕ пĕтнĕ.

— Куккук евĕрлине мар, чĕкеç пеккине тĕл пуласчĕ,— шӳтле каларĕ, анчах чăн ĕмĕтне пытармарĕ хăй.

— Шăпчăк пеккине тупсан тата телейлĕрех пулатăн,— терĕм эпĕ, тусăмăн кăмăлне тивĕçтерме тăрăшса.

Унччен те пулмарĕ, шăпах çак самантра пирĕн çывăхрах, хурăн çинче, пĕр шăпчăк хăйĕн мĕн пур сассипе янратса юрă шăрантарма пуçларĕ.

— Чим, ку тата мĕне пĕлтерет?— тĕлĕнсе, тапах чарăнса тăчĕ тусăм Николай.— Ку вăхăтра шăпчăк юрланине пĕрремĕш хут илтетĕп,— терĕ.

— Каçĕ, вырăнĕ ытла та илемлĕ кунта. Çав илеме курса киленнипе чăтса лараймарĕ пуль,— терĕм эпĕ.

— Ан та кала. Вăрманкаса мар, таçта, асамлă çĕршыва килсе кĕтĕмĕр пулас эпир. Ларсах итлер-ха ку шăпчăк юррине,— сĕнчĕ тусăм.

Эпир çул хĕрринчи курăк çине лартăмăр. Шăпчăк пĕр çавра юрлать те тепĕр хушă шăпланса ларать. Шăп ларнă вăхăтра вăл: «Ман юррăма кам та пулин илтрĕ-ши?»— тесе итлет-ши?..

Мĕн тетĕр, чăн та çавăн пекех пулса тухрĕ. Таçта, инçетре, тата тепĕр шăпчăк юрлама тытăнчĕ. Сасси çывхарнăçем çывăхарахра илтĕнет, хăй кунталла вĕçсе килет пулмалла. Акă, ун сасси те пирĕн умри хурăн çинчех илтĕнме пуçларĕ, халь икĕ шăпчăк ылма-тĕлме шăрантараççĕ кăна хăйсен çепĕç юррине.

Шăпчăксен юррине итлесе ларнă май ман тусăм тарăн шухăша путрĕ. Ку вăхăтра ăна мĕнле ĕмĕт-шухăшсем пырса кĕнине ыйтса калçĕрлес мар терĕм. Çук, тусăм хăй те нумаях лараймарĕ, шăпчăксемпе пĕрле юрă пуçларĕ:

«Соловьи, соловьи, не тревожьте солдат,
Пусть солдаты немножко поспят»...

Çартан пĕр çул каярах кăна таврăннă тусăма шăпчăксем аса илтернĕ юрă мана та иртнĕ çулсене аса илтерчĕ. Çапла, пирĕн çĕршыва питех те йывăр килнĕ вăхăтра— Аслă Отечественнăй вăрçă çулĕсенче А. Фатьянов поэт çырнă сăвă сăмахĕсемпе Соловьев-Седой композитор кĕвĕленĕччĕ вăл юрра. Эпир ун чух, салтаксем, пĕр-пĕр вăрман хӳтлĕхне пырса чарăнсан тупă сасси янраман хушăра самантлăха куç хупса тĕлĕрнĕ чух шăпчăк юррине илтнипе вăранса кайсан, пурнăç мĕнле илемлĕ те хаклă иккенне куçпа курса, чун-чĕрепе туйса илеттĕмĕр, ун чух вара Тăван çĕршыва тата ытларах юратнипе тăшмана курайманлăх ниçта шăнăçми тулса çитетчĕ, эпир вара, салтаксем, алăри пăшала тата çирĕпрех тытаттăмăр. Кам пĕлет, тен, ун чух шăпчăксем пире хăйсен юррипе тăшмана хăвăртрах çапса аркатма чĕннĕ пуль, анчах халь, Вăрманкас патĕнче, вĕсем çак каçхи илеме курса киленсе юрлаççĕ.

Салтаксем юратнă юрра тусăм çапла пĕр куплет юрларĕ те: «Эх, пурнăç!..» тесе ассăн сывласа илчĕ. Тем каласшăн пулчĕ вăл, ĕлкĕреймерĕ, таçта, пирĕн çывăхрах, çынсем калаçни илтĕнчĕ.

— Камсем кусем?

— Мĕнле çынсем? Ăçта?..

Йăрăс хурăнсем умне карта тытнă. Çак карта çумĕпе икĕ мĕлке ерипен, васкамасăр утса пирĕн паталла килеççĕ. Çывхарсарах çитсен тинкерсе пĕлтĕмĕр: хĕрпе каччă иккен. Хĕрĕ шап-шурă платье тăхăннă, шурă тутăр çыхнă. Вăрманкассемех пулас.

— Пирешкел çулран çĕтсе кайнисем кунта тата пур иккен,— хĕрпе каччă кăмăлне тивлетлеме пикенчĕ ман тусăм.

— Çулне пĕлетпĕр-ха. Шăпчăксен юррине итлеме килтĕмĕр. Шăпах çак вăхăтра пуçлаççĕ те хĕвел тухиччен ырми-канми юрлаççĕ,— «сăлтав» тупрĕ каччă.

— Эсир те хĕвел тухиччченех итлетĕр-и вара?— меллерĕм эпĕ.

— Пулкалать...— терĕ каччă.— Ытарма çук илемлĕ юрлаççĕ те...

— Шăпчăксем айăплă эппин. Ах, мур илесшĕсем, чип-чипер тутлă ыйхăпа çывăрас çынсене кансĕрлеççĕ.

Хĕр хăйне аван мар пек туйрĕ пулас, вăтанчĕ, сăн-пичĕ мĕнле улшăнни каçхи тĕттĕмре курăнмарĕ, анчах каччă хыçнерех пытанчĕ.

— Эсир темскер, кирлĕ мара калаçатăр. Çук,— терĕ вăл йăваш та çепĕç сасăпа,— шăпчăксем пачах та айăплă мар. Эпир, мĕн... кунта, пахчара ĕçлерĕмĕр те кăштах каça юлтăмăр... Атя,— терĕ каччине,— каяр кунтан. Атту Никита Григорьевич курсан аван мар, эпир çырла е панулми татма килнĕ тесе шутлĕ.

— Кам вăл, мĕнле Никита Григорьевич?— пĕлес килчĕ пирĕн.

— Пирĕн колхоз пахчин хуралçи,— терĕç хĕрпе каччă.

— Пахчи ăçта?

— Акă, картан тепĕр енче,— кăтартрĕ каччă.

Эпир, Николай тусăмпа, карта çумне пырсах пăхрăмăр. Шел, хурăнсем хушшипе каçхи тĕттĕмре пахчи мĕнлерехчи курăнмасть.

— Яков Никифорович çак пахчара ĕçлет-и?— ыйтрăм эпĕ.

— Çакăнта. Эсир, пирĕн пахча ăçтине халиччен курмансккерсем, хăш енчисем вара?— тĕпчесе ыйтрĕ хĕр.

— Ку енчисемех те-ха, иртнĕ çулсенче килсе çӳреме тӳр пулмарĕ. Пĕр вунă çул каярах Вăрманкассен кунта кун пек пахча пуррине астумастăп,— терĕм эпĕ. Унтан, Николай тусăмпа, хамăр камсемне, хальхинче Вăрманкаса мĕнле çăмăлпа килсе тухнине каласа патăмăр. Хăйсен каччи умĕнче хĕрин ятне ыйтса пĕлме пушшех хăяймарăмăр.

Хĕрпе каччă ял еннелле утрĕç. Пахча хуралçине — Никита Григорьевича кансĕрлес мар тесе тусăмпа эпир те хĕрпе каччă кайнă сукмакпа Вăрманкаса таврăнтăмăр. Путенен пăть-пăльтăк кĕвви те, шăпчăксен янравлă юрри те асран каймарĕ, анчах мана вăл каçхине пуринчен ытла улма-çырла пахчи шухăшлаттарчĕ. Мĕнлерех-ши вăл пахча? Хăçан, кам лартса ӳстернĕ-ши?..

— Эппин,— терĕ ирхине Татьяна Федоровна,— Яков Никифоровичпа сире хамах пырса паллаштарам-ха. Атту, пахчи пысăк та, эсир ăна шыраса та тупаймăр.— Пире вара тӳрех пахчана ертсе кайрĕ.

Акă вăл, 24 гектар ытла сарăлса ларнă пахча! Ретĕн-ретĕн, тип-тикĕс лартса тухнă улмуççисем ярăм шăрçа çакнă евĕр пан улмиллĕ тураттисене усăнтарса, пире, хăнасене, ырă сунса, пуç тайса кĕтсе илнĕн туйăнать, улмуççисен речĕсем хушшине лартнă, пиçсе çитнĕ виктори çырлинчен çав тери тутлă шăршă кĕрет. Ял енче — пахча тавра ятарласа лартса ӳстернĕ йăрăс хурăнсем, тепĕр енче — вĕтлĕх вăрман, вĕтлĕхрен лерелле — хура вăрман. Вĕтлĕхри шĕшкĕсем çинче майăр курланкисем инçетренех курăнса лараççĕ, тĕмсем айĕнче— хурăн çырли, улăхра — тем тĕрлĕ чечек... Кирек хăш енне пăхсан та ытарма çук илемлĕх, куçпа виçме çук пуянлăх.

Пахчана кĕрсенех эпир кунта ĕçлекен хĕрарăмсем патне пытăмăр.

— Сире хăй кирлĕччĕ пуль, вăл халь çеç таçта тухса кайрĕ,— терĕç.

— Кайрĕ?!. Неушлĕ курмасăрах кайма тивет?..

— Инçех каяймарĕ пулĕ-ха. Эсир кунта кĕтсе ларăр, эп халех чĕнсе килетĕп,— терĕ те пĕр хĕрĕ, çав самантрах куçран çухалчĕ. Питĕ çивĕчскер пулас.

«Х ă й» терĕç хĕрарăмсем. Мĕнле ăнланмалла-ши куна? Хисепленипе çапла чĕнеççĕ-ши? Васкавлă ĕçпе каятчĕ пулсан, чĕнсе килнĕшĕн вăл пире вăрçса тăкмĕ-ши?..— кăштах шикленнĕ пек пултăм эпĕ.

Яков Никифорович инçех кайма ĕлкĕреймен-мĕн, часах çаврăнса килчĕ. Акă, тинех куртăмăр хăйхине. Ал тытрăмăр, паллашрăмăр.

— Сăмах-юмах пуçличчен эпĕ сире çырла çитерсе хăналам-ха. Çĕмĕрле пасарне сутма кайсан пурте: «Сирĕнни пек тутли çук», тесе мухтаççĕ, эсир мĕнле хакланине илтем тата,— терĕ те пире тӳрех çырла йăранĕсем патне илсе кайрĕ.

Çырла çиесси мар, манăн малтан «х ă й ĕ н» кăмăлне пĕлес килет. Хăнана пынă-пыман сĕтел хушшине ларма чĕнекен кил хуçин кăмăлĕ мĕнлерехчи каламасăрах паллă, çапах та эпĕ Яков Никифорович çинчен куç илейместĕп-ха. Вăтам çулсенчен иртнĕ пулин те питĕ правур, вашават çын вăл, йăваш сăнпитлĕ, сăмахсене лăпкăн, вырнаçуллăн калать.

Яков Никифоровича эпир труках ыйтусем парса йĕрĕнтерме хăяймарăмăр, унăн пурнăçĕпе ĕçĕ çинчен сăмах çаврăнса пынă май пĕлме тăрăшрăмăр. Калаçнă, пĕлнĕ май унăн иртнĕ пурнăçĕпе кун-çулĕ пирĕн ума страницă хыççăн страницă уçса вуланă кĕнекери пек тухса тăчĕ. Унăн иртнĕ пурнăçĕ çинчен веçех каласа парас тесен кун пек пĕчĕк очерк мар, хулăн кĕнеке

ЁÇРЕ ПИÇНИСЕМ

Повеç

ТĂВАН ШЫРАСА

(ИККĔМĔШ ПАЙĔ)

Мĕтри КИБЕК

8. КĔНЕКЕПЕ ЧĂН ПУРНĂÇ

Инженер парса янă кĕнекене Слонов пуçа çĕклемесĕр тенĕ пек вуларĕ. Ытла та ăнланмалла мар йывăр чĕлхепе çырнăччĕ ăна. Кашни пуплеврех техникăллă терминсем, ют чĕлхерен кĕнĕ ниxçан илтмен сăмахсем. Тепĕр чух автор хăй кĕнекине çынсене ăс парас кăмăлпа мар, хăй çав тери нумай вĕреннине кăтартасшăн кăна çырнă пек те туйăнакан пулать. Вара ăна ĕмĕрлĕхех хупса хурас килет. Анчах Слонов ниxçан та йывăрлăхсенчен хăраса тăман, халĕ те парăнас килмерĕ. «Ăна вуласа тухма вăй çитерейменнине пĕлсен, Нора Сергеевна куç умĕнчех мăшкăллама пуçлĕ», тарăхса шухăшларĕ вăл. Вара библиотекăран техникă словарĕпе энциклопеди томĕсене кайса илчĕ те кану çинчен мансах вулама тытăнчĕ. Икĕ эрнерен юлашки страницăра мĕн çырнине вуласа тухрĕ. Вара тин çăмăллăн сывласа ячĕ.

— Ох, турра шĕкĕр! Эпех çĕнтертĕм?—саспах каларĕ вăл, кĕнекене хупса.

Паллах, автор шухăшĕсене пурне те тĕрĕс ăнланнă теме пултараймастпăр эпир. Нумай страницăсем ун пуçĕнче нимле шухăш та çуратмарĕç, теприсем вара хура япалана шурă, шуррине — хура, тесе ĕнентернĕ пек те туйăнчĕç. Кĕскен каласан, Слонова çак кĕнеке çапла каланă пек туйăнчĕ.

«Кашни çыннăн пурăнас тесен, апат-çимĕç тупмалла тата ăшă тумтирпе пўрт-çурт тумалла. Ăна вăл укçа парса çеç туянма пултарать. Социализмлă обществă членĕсем укçа-тенке колхозсемпе совхозсенче тата промышленноç предприятийĕсенче ĕçлесе кăна илме пултараççĕ. Предприятисем патшалăх аллинче. Çапла вара патшалăх ĕç параканĕ, граждансем — ĕç тăвакансем пулса тăраççĕ. Ĕç параканăн, паллах, предприятирен тупăш курмалла, унсăрăн вăл панкрута тухма пултарать. Çав вăхăтрах ĕçлекенсем хăйсем тунă ĕçшĕн укçа ытларах илме тăрăшаççĕ. Вара ĕç параканĕпе ĕç ĕçлекенсем хушшинче хирĕçў ан тухтăр тесе патшалăх закон кăларать, кашни ĕç хакне тарифлă ставкăсенче кăтартать. Администраци коллективлă договора епле пурнăçланине профсоюз тĕрĕслесе пырать. Çапла вара производствăра çирĕп йĕрке пулса тăрать. Предприяти администрацийĕ, рабочисен коллективĕ тата профсоюз — çаксем социализмлă хуçалăх никĕсне çĕклесе тăракан виçĕ кит пулса тăраççĕ.

Капитализмлă обществăра предпринимательсемпе рабочисем хушшинче çураçусăр хирĕçў пырать пулсан, социализмлă обществăра предприятисемпе рабочисем хушшинче килĕшў те мир пуç пулса тăрать. Рабочисем хушшинче харпăрлăх тыткăнĕнчен хăтăлманнисем пурри хытă чăрмантарать ĕнтĕ. Вĕсем халăха улталассинчен те чарăнса тăмаççĕ Çапла ан туччăр тесен, патшалăхра тĕрлĕ контролерсем, ревизорсем, бухгалтерсемпе экономистсем тата ытти служащисем тытса усрамалла. Ку ĕнтĕ пысăк тăкак кăтартать. Пур рабочисемпе колхозниксем те хăйсен малта пыракан юлташĕсем пек тўрĕ кăмăлпа ĕçленĕ пулсан, тĕрĕслекенсем шутне темиçе хут та чакарма пулĕччĕ. Вара предприятисем тупăш ытларах паратчĕç, патшалăх ытларах пуймалла, халăх пурнăçĕ те хăвăртрах юсанса пымалла. Анчах халĕ апла тума иртерех-ха, мĕншĕн тесен вăрă-хурахсем те, ĕçлемесĕр çисе пурăнас текен харам пырсем те пур. Пурăна киле вĕсем сахалланса пырĕç, вара тĕрĕслекенсен шутне те сисĕнмелле чакарма пулĕ».

Малалла автор промышленноç предприятийĕсенче ĕçе мĕнле йĕркелемеллине тĕплĕн çырса кăтартать. Ун шучĕпе сĕтел-пукан тăвакан предприятисенчи хальхи вăхăтри йĕркесем патшалăха та, халăха та, уйрăм çынсене те пĕтĕмпех тивĕçтереççĕ.

«Апла пулсан, ĕç йĕркине юсас тени — вырăнсăр шухăш кăна иккен, ăслă çынсем пурне те шухăшласа хунă, пурне те кирлĕ пек йĕркелесе çитернĕ,— терĕ шалтах аптăраса ўкнĕ Слонов.— Пирĕн умри çул тап-такăр-мĕн, ун тăрăх пĕр пăркаланмасăр, такăнса ўкмесĕр утасси çеç юлать. Пурнăçа юсас тесен мĕн тума кирлине пĕтĕмпех аттесем, пиччесем туса хунă, пирĕн валли ним те юлман. Анчах ку çапла-ши? Кĕнеке çыракансем йăнăшман-ши? Йăнăшнă пулсан, хăш вырăнта? Тен, эпĕ хам ăна тĕрĕс ăнланаймарăм пулĕ. Вĕреннĕ çынсенчен ыйтса пăхам мар-ши?»

Çак шухăшпа пырса кĕчĕ Слонов сменă мастерĕ патне. Хальхинче Чернышева ăна ăшшăн саламларĕ, унтан ун аллинчен илнĕ кĕнекене ачине ачашлакан амăшĕ пек ал тупанĕпе пăхса илчĕ.

— Йăлтах вуласа тухрăр-и? — ĕненсе çитерменнине пытармасăр ыйтрĕ хĕр.

— Вуласа тухрăм.

— Кăмăла кайрĕ-и?

— Темле каламалла. Авторĕ ухмах çын мар ĕнтĕ, анчах вулакана питех хисеплени те палăрсах каймасть.

— Мĕншĕн? — куç харшисене çĕклентерсе ыйтрĕ инженер.

— Мĕншĕн тесен производствă процесĕсене паянхи кун епле йĕркеленине ытлашши мухтать. Ăна ĕненсен, пирĕн нимле çитменлĕхсем те çук, кăлтăксем те шырама юрамасть. Çав хушăрах хăй паянхи рабочисене шанманнине те пытарса тăмасть. Ĕçлемесĕрех тутă пулас текенсем рабочисем хушшинче те тупăнкалама пултараççĕ ĕнтĕ, унсăр мар, анчах çав териех йышлă-и вĕсем? Ман шутпа апла мар, килес кунсенче тата сахалланса пырĕç. Ăна суккăр çын кăна курмасăр юлма пултарать.

— Эсир мана рабочи класĕ мухтава тивĕçлĕ тесе агитацилесшĕн-и? Сăмаха сая ан ярăр, ăна-кăна тахçанах чухлатăп.

— Тăхтăр-ха, эсир пирĕн хушăра шкурниксем йышлă теместĕр вĕт?

— Шутласа пăхсан, те йышлă, те йышлă мар вĕсем. Анчах пирĕн ĕмĕре çителĕклĕ пулассăн туйăнать.

— Тўррипе калăр-ха, пирĕн бригадăра та пур-и ун йышши çынсем?

— Пулмасăр.

Слонов хĕрсех кайрĕ.

— Кам? Ятне калăр-ха, эпĕ паллатăп-и ăна?

— Малтанах Прохор Александровича асăнма пулать.

— Бригадира-и?

— Мĕн тĕлĕнмелли пур? Çавна ĕнтĕ. Ĕçлемесĕр укçа илме юратакансем хушшине ăна та кĕртме пулать.

— Нора Сергеевна, эсир мана юриех йĕкĕлтетĕр-и е мăшкăллас тетĕр-и? Коммунизмла ĕçлекенсен бригадирне комбинатри усăсăр çынсен шутне мĕнле майпа кĕртме пулать? Ăнланмалларах калăр-ха.

— Юрĕ, итлĕр эппин. Рабочисене комбинатра мĕншĕн укçа тўленине пĕлетĕр ĕнтĕ эсир. Чăн та, цехра пĕр-пĕр япала туса кăларнăшăн тўлеççĕ. Сире ак телевизор футлярĕсем тунăшăн, теприсене — диван е сĕтел тунăшăн. Бригадира çав япаласене паракан ĕç укçи çумне тата çирĕм процент хушса памалла. Ку — закон тăрăх. Халĕ Быков мĕн тунине пăхăпăр. Кунне миçе футляр тăвать вăл?

— Вăтам шутпа илсен виççĕ.

— Тепĕр майлă каласан, çур нормă. Анчах ĕç укçине вăл нормăна çĕр çирĕм-çĕр вăтăр процент тултаракан рабочирен ытларах илет. Çапла-и?

çырас пулать. Эпĕ кунта ăна çак пахчана мĕнле çул-йĕр илсе килни çинчен çех кĕскен те пулин каласа парасшăн.

Çук, ăнсăртран килсе кĕмен вăл ку пахчана. Яков Никифорович Вăрманкас пахчин пĕрремĕш улмуççине хăçан, мĕнле лартса ўстерине каласа парсан, мана Сĕнтĕр районĕнчи Чемей ял çынни — Николай Семенович Семенов аса килчĕ. Тĕлĕнмелле пĕрешкел пулса пынă çак икĕ çыннăн пурнăç çулĕсем.

Николай Семеновичпа эпĕ иртнĕ çул тĕл пулса паллашрăм. Николай Семенович Чемей колхозĕн пĕрремĕш председателĕ пулнă. Хăйне председателе суйласанах ĕçе вăл Штранк çырми хĕррине, унччен курăк та шăтман чуллă çĕр çине, улмуççисем лартса пахча тăвассинчен тытăннă.

— Эй,— тенĕ ун чух Чемей çынинсем,— пустуй ĕç ку. Вăл çĕр çинче улмуççи мар, талниçен те ўсес çук.

Николай Семенович пур пĕр ал усман. Пĕрремĕш улмуççийĕсене хăй, пĕччен, чуллă çĕр çине хура тăпра çĕклесе лартнă. Акă халь Штранк çырми хĕрринче Чемей колхозĕн улма пахчийĕ вуншар гектар лаптăкĕш сарăлса ларать!

Яков Никифорович Бамбухов та малтан колхоз председателĕ пулса ĕçленĕ. Вăрманкас пахчин пĕрремĕш улмуççийĕсене шăпах çав çулсенче лартнă. Ун чух Вăрманкассем те:

— Эй, пустуй ĕç ку. Унта, вăрман çывăхĕнче, пĕр улмуççи те ўстерейместĕн, мулкачсем валли лартни çеç пулать,— тенĕ.

Яков Никифорович шанăçа пурпĕр çухатман, çĕр çывăрмасăр шухăшланă, ĕçленĕ... Акă халь Вăрманкас пахчи инçетренех курăнса, улми-çырлипе илĕртсе ларать.

Яков Никифорович пире виктори çырли йăранĕсене кăтартса çўрерĕ. Улмуççисем хушшине лартса тухнă, йăм-хĕрлĕ пиççе çитнĕ шултăра çырласем кĕç-вĕç пăнтлатса çурăлас пек лараççĕ, йăранĕсем вара чăн кавир сарнă пек курăнаççĕ.

— Ак ăçтан сарăлать иккен тутлă шăршă. Епле илем, мĕнле пуянлăх!— терĕ ман тусăм ку «кавире» курсан.

— Сахал-ха,— терĕ Яков Никифорович.—Çитес çулсем çак улмуççисем хушшинчи çĕре пĕр метр та усăсăр вырттармастпăр.

— Ку çырлана сутса кăçал мĕн чухлĕ тупăш илме шутлатăр?— пĕлес килчĕ манăн.

— Иртнĕ çул 2 пин тенкĕ ытла илтĕмĕр, кăçал чылайрах пулать. Кĕçех акă хăмла çырли те пиçсе çитет,— терĕ Яков Никифорович.

Ку пахчара виктори кăна мар, икĕ гектара яхăн хăмла çырли, пин тĕм ытла чие çырли те пур. Çапах та чи тупăшли, чи нумаййи — улмуççи. Кунта халь 2000 ытла улмуççи.

— Икĕ пин улмуççи! Хăш вăхăтра лартса, мĕнле пăхса ўстертĕр?— ĕненмесле ыйтрĕ манăн тусăм.

— Пĕр пинне 1950-мĕш, тепĕр пинне — 1951-мĕш çул лартрăмăр. Çак çитес çулсенчех тепĕр çавăн чухлĕ лартма шутлатпăр. Улмуççи лартса ўстерес тесен, хĕлле нумай çывăрма юрамасть,— терĕ Яков Никифорович.

— Хĕлле?!. Мĕншĕн хĕлле?— тўрех ăнланса илеймерĕ-ха ман тусăм.

— Çапла, хĕлле,— терĕ каллех Яков Никифорович. Унтан пахчаçăп хĕлле мĕн тумалли çинчен каласа пачĕ.

Пахчаçăн хĕлле те ĕç тем чухлех! Улмуççисем шăнса ан хăрччăр тесен, кашнин тавра хўтĕлĕх тумалла, хурт-кăпшанкăран тасатас ĕç те хĕллеренех пуçланать... Анчах хĕллехи чи пысăк ĕç вăл — улмуççисене мулкачсенчен сыхласа хăварасси. Пĕрре тĕллесен, хел каçиччен пĕр мулкач темĕн чухлĕ сиен кўрет, кăшламан улмуççи хăвармасть,— терĕ Яков Никифорович.

Мĕн тумалла? Çавăн чухлĕ улмуççине кашнине туратти-мĕнĕпе чĕркесе е капкăн лартса тухма çук.

— Çапли çапла та, уншăн Быков айăплă мар-çке. Ăна кашни кунах тĕрлĕ канашлусене чĕнеççĕ. райком хушнипе конференцисенче сăмах тухса калаттараççĕ. Виçĕмкун вăл районти уй-хир ĕçченĕсен канашлăвне пырса коммунизмла ĕç ударникĕсенчен салам каларĕ, ĕнер пионер слетне саламларĕ, паян ăна учительсен конференцине чĕнсе кайрĕç. Куратăр-и, вăл ĕççĕр пурăнмасть.

— Анчах пире чĕлхепе ĕçлекен рабочисем кирлĕ мар, ал-ура вăйĕпе тăрăшса тата ăста ĕçлеме пĕлекенсем кирлĕ. Рабочисене салам каласа çÿренĕшĕн мар, цехсенче, производствăра ĕçленĕшĕн укçа тÿлемелле. Шухăшласа пăхăр-ха, колхозниксем Быков саламĕсĕр тыр-пул тума манмаллаччĕ-им е пионерсем ун саламне пула математикăна, физикăна тата ытти ăслăлăхсене аванрах ăнланакан пулнă-и? Темле çав, ĕненесех килмест. Паллах, района ертсе пыракансем хушшинче сăмахпа çатăлтатнине, кирлĕ-кирлĕ мар çĕртен салам калаттарма юратакансем пур ĕнтĕ, анчах уншăн комбинатăн патшалăх укçине тÿлемелле-и? Быков пеккисем тĕрлĕ конференцисенче тĕлли-паллисĕр сăмах çаптарса çÿрени пирĕн продукцин хăйне ларакан хакне хăпартать, тепĕр тĕслĕ каласан, патшалăха сăтăр тăвать. Пирĕн «Кам ĕçлемест, çав çимест» тенине яланах асра тытмалла.

Слонов капла пуласса кĕтмен пирки çухалса кайрĕ. Мĕн калас, бригадира, чăнахах, таçта салам каласа çÿренĕшĕн мар, цехра, хăй бригадинче ĕçленĕшĕн кăна шалу памалла ĕнтĕ. Ун пирки тавлашма çук. Анчах коммунизмла ĕçлекен бригадăна ертсе пыраканĕ харам пыр тенине килĕшме пултараймарĕ вăл.

— Нора Сергеевна, тивĕççĕр укçа илекенсем пирĕн хушăмăрта тата пур-и?

— Сахал мар.

— Сăмахран?

— Сăмахран, хамăр цехри сменă инженерĕсем, цех начальникĕ... Пурне те ăçтан астуса çитерĕн.

— Эсир кулатăр пулĕ. Инженерсене ытлашши укçа кам патăр?

— Юрĕ, тăнлантармаллах калăп. Шалу илме эпир тивĕçлĕ ĕнтĕ, ăна пире цеха йĕркеллĕ ĕçлеттернĕшĕн тÿлеççĕ. Анчах унсăр пуçне пире час-часах премисем параççĕ. Преми камсене панине пĕлетĕр пулĕ-ха?

— Производствă планне ытлашши тултарнисене пулĕ.

— Çапла калама та пулать. Иртнĕ уйăхра ак мана 105 тенкĕ парса премилерĕç. Цех пĕтĕмĕшпе илсен плана 97 процент кăна тултарчĕ. Преми илме эпĕ тивĕçлĕ пулнă-и?

— Бухгалтерире йăнăшнă пулĕ.

— Çук, никам та йăнăшман. Йĕрки çапла. Виçĕ сменăран пĕри, эпĕ ертсе пыраканĕ, плана 110 процент тултарчĕ, мана çавăншăн тав турĕç. Çак уйăхра иккĕмĕш сменă аванрах ĕçлет, премине те ун инженерĕ илет ĕнтĕ. Çитес уйăхра виççĕмĕш сменăн ĕçĕсем ăнма пултараççĕ, ун чух унти инженера премилĕç. Кайран тата черет мана çитĕ. Куратăр-и, цех производствă планне тултараймасан та унта ĕçлекен инженерсем преми илеççĕ.

Слонов шалтах тĕлĕнчĕ.

— Цех начальникĕ тата преми мĕншĕн илет? Икĕ смени кашни уйăхра кая юлса пынишĕн мар пулĕ-çке? — ыйтрĕ вăл аптăранипе.

— Уншăн мар, урăххишĕн. Иртнĕ уйăхра пирĕн цех конструкторсем валли сĕтел кăларас тĕлĕшпе комбинатра мала тухрĕ, плана 150 процент тултарчĕ. Çавăншăн сĕтел тăвакан рабочисене пурне те премилерĕç. Паллах, ун чух дирекци цех начальникне манса хăварма пултараймасть ĕнтĕ. Çак уйăхра телевизор футлярĕсем тăвакан бригадăсем мала тухрĕç, плана 140 процентран кая мар тултармалла, уншăн преми эсир илетĕр. Анчах цех начальникĕ тăрăшмасăр пулман ĕнтĕ çав çĕнтерÿ. Апла пулсан, мĕншĕн ăна премилемесĕр хăвармалла?

Чернышева сăмахĕсене илтнĕ хыççăн тĕрĕслĕхшĕн çунакан Слонов тарăхса кайрĕ.

— Калăр-ха, тархасшăн, патшалăха улталанăшăн кам айăплă? Ăна ответ тыттарма вăхăт мар-и?

Инженер хăй ăшĕнчи шухăшсене нимпе те палăртмарĕ, хĕрсе кайнă каччă çине каçаруллăн пăхрĕ те ăшшăн кулчĕ çеç.

— Çамрăк тусăм, эсир ман сăмахсене тĕрĕс ăнланмарăр пулмалла. Патшалăха улталани çинчен эпĕ пĕр сăмах та каламарăм. Сире хамăр цехра преми мĕнле памалли йĕркепе кăна паллаштартăм. Тÿрех каламалла, плана ытлашшипе тултарнишĕн преми парас йĕркене кунта шухăшласа кăларман, ăна пур çĕрте те çапла тăваççĕ.

— Апла пулсан, çак юрăхсăр йĕркене пăрахăçлама çĕнĕ йĕрке тумалла. Ман шутпа, цех пĕтĕмĕшпе плана тултармасăр унта ĕçлекенсене пĕрне те преми памалла мар!

— Ăслă шухăш. Ăна хăвăрпа пĕрле ĕçлекен рабочисене каласа пăхăр, вĕсем мĕн тейĕç. Килĕшеççĕ пулсан, хăвăр шухăшăра директора та пĕлтерме пулĕ.

Инженер тăрăхласа кулнине те, рабочисем каплипе килĕшес çуккине те Валери питĕ аван туйрĕ. Çапах та парăнма шухăшламарĕ. Юрăхсăр йĕркепе çураçма юрамасть, ăна мĕнле те пулин пĕтермеллех. Мĕнле? Халлĕхе Слоновшăн ку паллă мар-ха, анчах пуç тавралла тĕплĕнрех çавăркаласан, мĕн те пулин шухăшласа кăларма май килĕ-килех. Çавна лайăх пĕлет вăл. Çавăнпа хĕр çине вăрахчен пăхрĕ те харсăррăн пÿлчĕ.

— Нора Сергеевна, эсир питĕ нумай пĕлетĕр, сирĕншĕн çак киревсĕр йĕркене мĕнле пĕтермелли те паллă ĕнтĕ. Мана каласа памăр-ши?

— Çук, Слонов юлташ, эпĕ ним те пĕлместĕп, пĕлес те килмест.

— Мĕншĕн? — тĕлĕнчĕ каччă.— Сирĕн вара патшалăха пулăшас килмест-и?

— Эпĕ ăна хам пĕлнĕ пек халĕ те пулăшса пыратăп.

— Эсир пĕркун рационализаторла предложени пурнăçласан пысăк преми пани çинчен каланăччĕ. Сирĕншĕн çĕн йĕркене мĕнле тумаллине кăтартакан сĕнÿ пама йывăр пулас çук. Гонораршăн та пулин комбината пулăшсамăрччĕ. Тăван халăх уншăн тав тăвĕ.

— Халăх тав тунине эпĕ халĕ те сиссех тăратăп. Гонорар таврашĕ вара мана пачах кирлĕ мар. Цехра ĕçленĕшĕн панă укçа та мана ытлашшипех çитсе пырать. Рационализаторла сĕнÿ парас тесен, производствă ыйтăвĕсем çинчен ĕç вăхăтĕнче çеç мар, киле таврăнсан та пайтах шухăшламалла. Манăн апла тăвас килмест. Эсир çамрăк, вăй-халăр та çителĕклĕ. Вĕренĕр, ăс-тăнăра çивĕчлетĕр те çĕнĕ йĕрке тума сĕнÿ парăр. Эпир хамăрăнне тунă, çитĕ.

Слонов совет инженерне çапла каланăшăн намăслантарасшăнччĕ, йĕплĕ сăмах калас тесе çăварне те уçнăччĕ, анчах хĕрĕн куç тĕкĕсем çинче куççуль тумламĕсем шăрçаланса тăнине асăрхарĕ те хăйне-хăй вăхăтра тытса чарчĕ.

— Нора Сергеевна,— терĕ вăл улшăннă сасăпа,— сире темле хуйхă пуснă пек туйăнать. Сĕмсĕр тесе ан шутлăр, калăр-ха, эпĕ пулăшма пултараймастăп-и?

— Мана никам та пулăшма пултараймасть.

— Мĕншĕн?

Хĕр кăштах шухăшласа ларчĕ. Унтан çамрăк çын çине шеллесе пăхрĕ.

— Эпĕ те ĕçлетĕп хырăма тăрантармалăх, тата ăшă хватterте выртса-тăрса пурăнмалăх шалу илетĕп. Савăнăçпа телей мĕн иккенне пĕлейместĕп... Эпĕ çемьеллĕ пулма ĕлкĕреймерĕм. Ман пурнăç виçĕ пайран тăрать: кăнтăрла эпĕ ĕçлетĕп, унтан çиетĕп те çывăратăп. Урăх ним те курмастăп.

— Ыйтма аван мар та... кăмăлăр пулсан каласамăрччĕ, мĕншĕн эсир качча тухмастăр?

— Кая юлтăм.

— Мĕнле майпа?

— Вăтам шкултан эпĕ хĕрĕх тăваттăмĕш çулта вĕренсе тухрăм. Пирĕн класра пурĕ вăтăр сакăр ачаччĕ. Вун сакăр хĕрачапа çирĕм яш ачаччĕ. Арçын ачасенчен иккĕшĕ мана юрататчĕç. Шкултан тухсан, хĕр ачисем института вĕренме е ĕçлеме кайрĕç, арçын ачисене пурне те çара илчĕç. Тепĕр çултан вăрçă пĕтрĕ, анчах киле çирĕм ачаран улттăшĕ кăна таврăнчĕç, ыттисем Польшăпа Германире çĕре кĕнĕ, вăл шутра мана юратнă икĕ яш ача та... Çавăнпа эпĕ вата хĕр пулса юлтăм.

Яков Никифорович питĕ паха меслет тупнă. Мулкачсем юн шăршине инçетрен туяççĕ, юн шăрши пур çĕре пыма хăраççĕ иккен. Çакна пĕлнĕ Яков Никифорович улмуççисене выльăх пуснă чух илнĕ юнпа сĕрсе тухнă. Кун хыççăн пахчана пĕр мулкач та пырса кĕмен.

Пахчаçăн çуркуннехи, çуллахи, кĕркуннехи ĕçĕ çинчен каласа та пĕтерес çук. Ÿсен-тăран чĕрчун мар, хăйне хăçан мĕн кирлине ыйтма пĕлмест. Пахчаçă вара хăй лартса ÿстерекен йывăçа хăçан мĕн кирлине курса кăна мар, чун-чĕрипе туйса тăрать. Вăхăтра апат парать вăл ăна, вăхăтра шăварать; хăйĕн ачине пăхса ÿстернĕ пек пăхса, ачашласа ÿстерет. Ахальтен мар ĕнтĕ халăх хушшинче питĕ тĕрĕс каланă сăмах пур. Тепĕр чух ашшĕ-амăшĕ пирки: «Çавсем ывăл-хĕрне пахчаçă пек пăхса ÿстереççĕ», теççĕ.

Харпăр хăй ачине пурте юратаççĕ. Пурнăçа та, çутçанталăка та пурте юратаççĕ. Анчах пахчаçă вара пурнăçа та, çутçанталăка та этемĕн чи пысăк туйăмĕпе юратать. Чун-чĕрере çавăн пек таватлăх çук çын нихçан та пахчаçă пулаймасть. Ăна эпĕ Вăрманкас пахчаçине — Яков Никифоровича курнă хыççăн тата лайăх пĕлтĕм.

Акă вăл пире пахчари улмуççисене кăтартса çÿрет. Кашни улмуççи патне пырсан малтан улмуççийĕ çине ăшшăн-ăшшăн пăхса илет те, ÿсме кансĕрлес мар тенĕ пек, хăçан лартнине, мĕнле йышшине лăпкăн, кăмăл кайниллĕн каласа парать. Улмуççийĕ çинче типме пуçланă е хурт сиенленĕ çулçă пуррине курсан ăна хуллен пăт! татса илет те çĕре пăрахмасть, кĕсйине чикет. Çĕре пăрахсан кунта, улмуççи таврашĕнче çÿпленет-çке-ха! Ăна вăл хăй те асăрхамасла, чун-чĕри çавнашкаллипе тăвать. Шуçăмла килсе тĕттĕм пуличчен ĕçленĕ чух мĕнле ачашлать-ши вăл ку улмуççисене.

Яков Никифоровичпа пĕрле çÿренĕрен çÿрес килет. Çак пахчана лартса ÿстерес пирки хăçантанпа ĕмĕтленсе пурăнни, лартса ÿстерме тытăнсан мĕнле чăрмавсем пулни çинчен каласа пачĕ вăл. Паллах, кунти пур ĕçе те вăл пĕр-пĕччен туман. Çавăн чухлĕ улмуççи, чие, хăмла çырли лартса ÿстересси, пахча тавра çавăн чухлĕ йывăç лартса, виçĕ километр ытла карта тытасси, паллах, ку ĕçе ытти колхозниксем те кар тăрса тухмасăр пулман.

Пахча ĕç бригадинче 15 çын. Акă, паçăр эпир тĕл пулнă хĕрарăмсем халь хăмла хушшине çумлаççĕ, çĕрне кăпăшкалантараççĕ. Икĕ гектар ытла хăмлана та пахчара ĕçлекенсемех пăхса ÿстереççĕ. Эпир, тусăмпа, кунта та çитсе куртăмăр. Пире курсан пĕр хĕрĕ, темшĕн-çке, кăштах вăтаннă пек пулчĕ те хăмла çырлисем хыçне пытанчĕ. «Çав, çĕркаç шăпчăксен юррине итлеме юлни мар-ши ку?»— шухăш çиççе илчĕ ман пуçра.

Манăн тусăм хĕр çине тинкерсерех пăхса илчĕ те:

— Институтран вĕренсе тухсан ĕçлеме Вăрманкаса килетĕп,— терĕ.

— Питĕ аван пулать. Туй сăрине тума хăмли пур, сĕтел çине лартма — улми-çырли. Каçсерен шăпчăксем юрлаççĕ...—меллерĕм эпĕ.

Ман тусăм хăмла çулçисем хыçне пытаннă хĕр çине ытараймасла тепре пăхса илчĕ те:

— «Шăпчăксем айăплă мар»,— терĕ.

Вăрманкас пахчинче пулса курни ман асăмран халĕ те каймасть. Элĕк районĕнче пулатăп-и эпĕ, Вăрнар е Канаш районĕсенче пулма тÿр килет-и, унти çап-çара çутсене, тумлам шыв юлмиччен типсе ларнă çырмасене курсан: «Эх, Чемейпе Вăрманкас колхозĕсен пахчисем мĕнле çĕр çинче ÿснине кăтартасчĕ ку ял çыннисене. Тен, вара вĕсем те çак çутсем çинче пахчасем лартса ÿстернĕ пулĕччĕç. Ун чух пирĕн çĕршыв тата илемлĕрех, тата пуянрах пулĕччĕ»,— тетĕп.

Шăпчăксем мĕнле савăнса юрлĕччĕç-ши ун чух çав пахчасенче!

Телейсĕр çынна Слонов яланах хĕрхенетчĕ, Чернышевăна та вăл чун-чĕререн шеллерĕ.

— Вилнисем хисепе тивĕç ĕнтĕ, анчах чĕрĕ юлнисен уншăн ĕмĕр-ĕмĕр хуйхăрса пурăнмалла мар, хăйсем çинчен те шутламалла. Сирĕн те урăх каччă тупмалла пулнă.

— Ăçтан? Вăрçă хирĕсенче сахал выртса юлнă-и вĕсем? Хамăр комбинатах илер ак. Унта мĕн пурĕ пилĕк пин çынна яхăн ĕçлет, вĕсенчен арçынсем пин çурă çеç, теççĕ. Пĕтĕм хулипе илсен те çавăн евĕрлех, пĕтĕм çĕршывĕпе илсен вара ман йышши ытлашши хĕрарăмсен шучĕ вăтăр миллионран иртет тенине илтнĕччĕ. Куратăр-и, хĕр пуçăн ĕмĕр ирттересси кăна юлнă манăн.

Çак вăхăтра телефон шăнкăртатрĕ те, Чернышевăна главнăй инженер хăй патне чĕнет иккен, çавăнпа калаçăва пĕтерме лекрĕ.

— Пуçăра ытлашши ан усăр, телей тупăнма кирлĕ, шанчăка çеç ан çухатăр,— хĕре лăплантарма пăхрĕ Слонов.

— Эсир миçе çулта?

— Çирĕм виççĕре.

— Эпĕ вăтăр пиллĕк тултартăм. Сире вунă çул каярах тĕл пулнă пулсан, хама юраттарма тăрăшмаллаччĕ пулĕ.

— Халĕ тăрăшма юрамасть-и? — кула-кулах ыйтрĕ Валерик.

— Юрамасть.

— Мĕншĕн?

— Çук япалана çухатма çук, теççĕ те, çапах манăн çук упăшкама та çухатас килмест. Хăвăрах шухăшлăр-ха, эсир ман çула çитнĕ чух эпĕ карчăк пулса тăрăп. Вара сирĕн ытти арçынсен йăлипе çамрăк арăм тупас килĕ. Вăт мĕншĕн пирĕн хушăмăрта юлташла çыхăну çеç пулма пултарать. Çавăнпа хам хăвăр çумма çыпçăнма пултарассинчен шикленсе ан тăрăр, вăхăт тупăнсанах кунта килĕр. Сирĕнпе калаçса ларма питĕ аван. Халĕ сывă пулăр!..

Проходнойра Слонов хăйпе пĕрле ĕçлекен юлташне тĕл пулчĕ. Вăл çÿп-çап купи çинчен фанер татăкĕсем пуçтарнă та карçинккăпа çĕклесе пырать. Слоновăн çак рабочи премиш пирки мĕнле шухăшланине пĕлес килчĕ. Çавăнпа вăл хăй шухăшне ăна каласа пачĕ.

— Çук, тусăм,— терĕ рабочи,— премиш илес тесен пирĕн ытти бригадăсем мĕнле ĕçленине пăхса тăмалла мар, хамăр плана ытлашшипе тултартăмăр пулсан, парне таврашне те пире çеç паччăр. Сана мĕн, эсĕ пĕр пуç та пĕр кут, пĕтĕм цех плана тултарасса кĕтсе тăма та пултаратăн. Анчах ман çакăр ыйтаканĕсем килте пиллĕк çын. Пурте вĕтĕр-шакăрсем, çитменнине амăшĕ те вĕсен чирлĕ. Çитмĕл тенкĕпе тăрантарса-тумлантарса пăх-ха вĕсене, мĕнлерех пек туйăнĕ? Патшалăха пулăшмалла, унпа кашни рабочиех килĕшет. Анчах эсĕ ăна пурнăçа йывăрлатса мар, тата лайăхрах юсаса, çăмăллатса пулăшмалли меслет шухăшласа кăлар. Вара сан сĕнÿшĕн эпир икĕ алăпа та сасăлама хатĕр.

Валери ним те чĕнмерĕ, юлташĕпе сывпуллашрĕ те урампа хуллен утрĕ.

9. ТĂВАН ШЫРАКАНСЕМ

Быковпа Слонов часах туслашрĕç. Валери хăйĕн пÿлĕмне ремонт туни çинчен асăннăччĕ ĕнтĕ эпир. Тепĕр канмалли кун комендант пурне те общежитие юсама чĕнчĕ. Рабочисем пÿлĕмсене, коридорсене пĕр харăсах илем кĕртме, тасатма, дизенфекци тума тытăнчĕç. Валерин бригадира пулăшмалла пулчĕ. Çав кун Прохор ăна хăй арăмĕпе паллаштарчĕ.

— Ашшĕ унăн çамрăк чух музыкçă пулма ĕмĕтленнĕ. Вара асăнмалăх юратнă хĕрне Ари тесе ят хунă. Эпĕ кĕскетсе Ри тесе чĕнетĕп. Вăл санран аслăрах, çавăнпа та ăна Ри инке е Ари Артемьевна тесе чĕнме пултаратăн. Эпир виççĕмĕр çывăх туслашассăн туйăнать,— терĕ Быков.

Слонов ун арăмне хулана килнĕ кунах курнăччĕ. Унăн яка та кăмăллă сăнĕ асра юлнăччĕ. Çавăнпа Валери ун çине халĕ сăнаса пăхрĕ. Вăл йăнăшман иккен, Ари чăнахах тĕлĕнмелле хĕрарăм. Хитре сăнлă хĕрсем тĕнчере сахал мар ĕнтĕ, хула гаврашĕнче вĕсем уйрăммăнах йышлă пулаççĕ. Быков арăмĕ вара ытарма çук чипер хĕрарăм пек кăна мар, темле уйрăммăнах шап-шурă та çапçутă сăнлă курăнчĕ. «Тин çеç çунă çемçе юр пек йăлтăртатса тăрать», шухăшларĕ Валери.

Сăрланă урай типиччен Быковсен икĕ кун Слонов пÿлĕмĕнче пурăнмалла пулчĕ. Яланхи йăлипе, хытă ĕшеннĕ хыççăн, Прохор, каçхи апата ларсан, эрех ĕçрĕ те тĕттĕм пулнă-пулман выртан сарса пама ыйтрĕ. Кил хуçи хăнасене хăйĕн кравачĕ çине вырнаçтарчĕ, хăй диван çине вырнаçрĕ те çутă сÿнтерчĕ. Анчах темшĕн пĕрин те çывăрас килмерĕ. Ари ыйтнипе Слонов çарта виçĕ çул хушшинче асăнма тивĕçлине — мĕн курни-илтнине каласа пачĕ, Прохор хăйĕн пурнăçĕнче юлашки çулсенче мĕн пулнине пĕлтерчĕ.

— Ман атте Чăваш совнархозĕнче снабженец пулса ĕçлет, анне унтах машинкăпа пичетлесе пурăнать,— терĕ вăл.— Шупашкарта пирĕн тăватă пÿлĕмлĕ пÿрт, анчах висĕм çул мана килтен хăваласа ячĕç.

— Аçу-аннÿне хытă кÿрентертĕн пулĕ? — ыйтрĕ Слонов.

— Кÿренессе самаях кÿренчĕç ĕнтĕ. Хăйсенчен ыйтмасăр çак юнашар выртакан пикене качча илнĕшĕн нимпе те каçарасшăн пулмарĕç. Хамăр ун чух Хусанти политехнически институтра вĕренеттĕмĕр — Ри виççĕмĕш курсра, эпĕ унран аслăрах пулсан та — иккĕмĕш курсра çеç. Вĕреннисĕр пуçне иксĕмĕр те активлă общественниксемччĕ: хама профком председательне суйланăччĕ, арăм, гимнастикăпа пĕрремĕш разряд илнĕ хыççăн, тĕрлĕ ăмăртусене хутшăнатчĕ. Пĕр сăмахпа каласан, пурнăç тулăхах мар пулин те питĕ тулли пулнă темелле. Пĕрре, тренировкă вăхăтĕнче, инструктор айăпĕпе Ари чуллă урайне пуçхĕрлĕ хытă вăркăнса ÿкрĕ. Ăна, тăнран кайнăскере, больницăна леçрĕмĕр. «Миме хускалнă», терĕç врачсем. Икĕ эрне пурнăçпа вилĕм хушшинче асапланса выртнă хыççăн сывалма пуçларĕ, вара ăна санаторие ячĕç. Спортсмен çирĕп сывлăхĕ ăна вилĕмрен хăтарчĕ, анчах пуç çаврăнни халĕ те иртсе кайман-ха. Ирĕксĕрех академически отпуск илме лекрĕ. Килтен пулăшмасăр пĕр стипендипе иккĕн пурăнма çукки каламасăрах паллă ĕнтĕ. Мĕн тăвас, эпĕ заочнăй факультета куçрăм та, Ри çуралнă хулана килсе, комбината ĕçе кĕтĕм. Çанна тавăрсах ĕçлерĕм. Вара эпĕ мĕнле çын иккенне асăрхарĕç те мана бригадира суйларĕç. Халĕ, хăвах куратăн, ятăма кунта çеç мар, пĕтĕм районĕпе чыслаççĕ.

— Ари Артемьевна кăçал института таврăнмалла-и?

— Отпускне тепĕр çуллăха тăсма лекет пулмалла — сывлăхĕ юсанса çитеймерĕ. Тепĕр чух утса пынă чухнех сулăнса каять те çĕре туплетсех ÿкет. Пĕччен килтен кăларма та хăрушă. Унăн вара пасара та, магазинсене те çÿреме лекет. Хам сменă хыççăн та киле час-часах вăхăтра таврăнаймастăп. Кашни кун тенĕ пекех тĕрлĕ пуху-канашлăва чĕнеççĕ. Халăх дружинине çырăннăранпа вара тепĕр чух тул çутăлсан тин киле таврăнатăп. Кирек епле ĕçе те тимлĕ тума хăнăхни пĕтерет: хăшĕсем дружинăна ятне туса çеç çырăнчĕç, эпĕ вара вăрă-хурахпа, хулигансемпе, тĕрлĕ харам пырсемпе кĕрешес ĕçе чунăма парсах туса пыратăп. Пĕр-пĕр тĕттĕм паттăрне милицие тытса парассишĕн çĕрĕ-çĕрĕпе вокзал çывăхĕнче хураллама лекет. Пĕлетĕн-и, ун пек чух чĕрем йĕппе йĕпленĕ пек ыратать: килте манăн савнă Ри пĕччен вĕт, вăл çĕре ÿкме те, урăх инкек курма та пултарать-çке. Эх, пурнăçăм, çăмăл килмерĕн эсĕ мана!

— Ăна-кăна питĕ аван чухлатăп, пурнăçра хура-шур курман мар, пайтах курнă. Кун-çулăма уяр тÿпе пек илемлĕ тĕс кĕртес килет, анчах вăл кĕтмен çĕртенех хăмăрланма тытăнать, тепĕр чух хăрăм пекех хуралса каять,— терĕ Слонов. Унтан Ари ыйтнипе хăйĕн биографине тĕплĕн каласа пама лекрĕ. Хăйне çак хулари вокзалта тупса Шупашкарти ача çуртне яни çинчен каласанах, Ари, хытă хумханса, вырăн çине тăрса ларчĕ.

— Хăçан пулнă вăл? — чĕтрекен сасăпа ыйтрĕ хĕрарăм.

— Хĕрех пĕрремĕш çулта. Ача çуртне мана июль уйăхĕн улттăмĕш числинче илсе пынă. Унччен çак хулари вокзалта миçе кун тытса тăни паллă мар. Ачисене кайса пăрахакан хĕрарăмсем ун çумне хушамачĕпе ятне, вăл хăçан çуралнине кăтартса хут çырса чикекенччĕ, ман çумра нимле хут та тупăнман, çавăнпа эпĕ хамăн чăн хушамата та, хăçан çуралнине те пĕлместĕп,— хуравларĕ Валери.

— Прошă, вăран-ха,—упăшкине хулĕнчен лăскаса каларĕ Ари.— Астăватăн-и, эпĕ сана мăнакка йăмăкĕ патне янă çырăва кăтартнăччĕ.

Быков пĕр тапхăр хăйĕнчен мĕн ыйтнине чухлаймасăр ним чĕнмесĕр выртрĕ. Арăмĕ Слонова вокзалта тупнине аса илтерсен тин вăл ăнланчĕ пулмалла, пĕр хушă иккĕшĕ çеç ăнланмалла япаласем çинчен калаçрĕç.

— Эсĕ шаллу пулĕ тетĕн-и? — ыйтрĕ Прохор.

— Кам пĕлет. Вĕт вĕсен ячĕсем... тата сăнран пăхсан та эпир иксĕмĕр пĕр евĕрлине хăвах асăрхатăн. Хамăр пÿлĕме кайса шкатулка илсе кил-ха, çав çырăва тепре вуласа тухар.

Быков тумланмасăрах коридора тухрĕ. Ари вырăн çинчен тăрса çутă çутрĕ те халат тăхăнчĕ. Валери вĕсем мĕншĕн хумханнине пĕлеймерĕ пулсан та, пижамне тăхăнчĕ.

Вĕсем çыру вулама хатĕрленнĕ вăхăтра эпир вулакана Ари кун-çулĕпе кĕскен паллаштарар. Унăн ашшĕ çамрăклах музыкăна хытă юратнă, çар службине кайсан, духовой оркестрта кларнет каласа пурăннă. Киле таврăнсан вăл Шупашкара вĕренме кайма ĕмĕтленетчĕ, анчах çирĕммĕш çулсенче Хĕрлĕ Çартан килекенсене час-часах районта пысăк ĕçе кĕртес йăла пулни хупланă. Вара унăн вĕренес вырăнне парти райкомĕн инструкторĕ пулса ĕçлеме лекнĕ. Артем Волков — Ари ашшĕне çапла чĕннĕ — пултаруллă çын пулнă пирки часах районта авторитетлă çынсен шутне кĕнĕ. Уйрăммăнах вăл çирĕм тăххăрмĕш-вăтăрмĕш çулсенче колхоз тăвассишĕн хĕрсе кĕрешнĕ чух ăнăçлă ĕçленĕ. Вара ăна Хĕрлĕ профессурă институтне вĕренме янă. Мускавра вăл университетра вĕренекен чăваш хĕрĕпе паллашнă. Вĕсем, пĕр районра çуралса ÿснĕскерсем, малтан çывăх туслашнă, унтан пĕр-пĕрне хытă юратса пăрахнă та, вĕренсе тухиччен мăшăрланса, пĕрле пурăнма пуçланă. Çавăн чух вĕсен пĕрремĕш ачи — Ари çуралнă.

Студент чухнех Артем Волков чăваш ялĕсемпе хулисенче совет влаçĕ епле пуçланса кайни çинчен пĕчĕк кĕнеке пичетлесе кăларнăччĕ. Тÿрех каламалла, хакла ларнă çав кĕнеке авторне. Вăтăр çиччĕмĕш çулта ăна чăваш çĕршывĕнче революци мĕнле пулнине «буржуалла националистсем пек çутатса панăшăн» айăпласа тĕрмене лартнă та, вăл, унтан тухаймасăрах, хĕрĕх иккĕмĕш çулта вилнĕ. Ари амăшĕ упăшкине арестленĕ чух йывăр çын пулнă. Ултă уйăхран унăн ывăл ача çуралнă. Ăна Валери ятлă хунă. Йывăр килнĕ çамрăк хĕрарăма пĕччен икĕ ача пăхса ÿстерме. «Халăх тăшманĕн арăмĕ» тесе, ăна хваттертен те кăларса янă, университет пĕтернĕ пулин те, шкула уборщицăна ĕçлеме кăна илнĕ. Пуринчен ытла телейсĕр хĕрарăма упăшки çинчен нимле хыпар та çукки хытă пăшăрхантарнă тата хăйне çынсем шанманни хурлантарнă. Паллакан çынсем май килнĕ таран пăрăнма тăрăшнă, «халăх тăшманĕн арăмĕ», тесе кусран каласа хăртакансем те сахал пулман.

Волковăн тăванĕсем юлман, анчах унăн арăмĕн икĕ аккăшĕ пулнă. Асли Мускавра вĕреннĕ чух качча тухнă та унтах никĕсленнĕ, кĕçĕнни тăван районта колхоз çамрăкĕсен шкулĕнче чăваш чĕлхипе литературине вĕрентсе пурăннă. Кĕçĕн аккăшĕ тăрăшнипе ĕнтĕ Ари амăшне шкула урай шăлма ĕçе илнĕ. Те йывăр хуйхă тÿсеймесĕр, те сывлăхĕ çирĕпех пулманран, Ари амăшĕ упăшкине тытса хупнă хыççăн час-часах чирлекеленĕ. Вăрçă пуçланас умĕн вара икĕ ачине тăлăха хăварнă. Арипе виçĕ çулхи Валери районтах, аппăшĕ патне пурăнма юлнăччĕ, анчах Мускавра пурăнакан мăнаккăшĕ ывăл ачана хăй пăхса ÿстерме пулнă та ăна илме килнĕ. Çав вăхăтра ĕнтĕ нимĕç фашисчĕсем пире хирĕç вăрçăпа тухнă. Икĕ эрне хушши киле тухса каяймасăр пурăннă вăл çак пĕчĕк хулара. Июль уйăхĕнче тин ăна чукун çул çинче ĕçлекен пĕр паллакан çын пуйăс çине ларма пулăшнă.

Ари ун чухне, ултă çулхи кăтра пукане пек хитре хĕрача, шăллĕнчен уйрăласшăн пулман, анчах ăна мăнаккăшĕ часах йăпатнă.

Каярахпа пӗчӗк Валерик сӑнарӗ вӑхӑт тӗтри ӑшне путса пынӑ. Ҫитӗнсе ҫитсен, Ари шӑллӗне шыраса пӑхнӑ, аслӑ мӑнаккӑшӗ хӑйӗн йӑмӑкӗ патне ҫыру янӑ пулнӑ, анчах унта мӗн ҫырнине Ари хӑйне пӑхса ӳстернӗ аккӑшӗ вилсен тин пӗлнӗ. Ҫав ҫырӑва шырама кайрӗ ӗнтӗ Быков. Кӗҫех вӑл ыраш улӑмӗпе капӑрлатса тунӑ пӗчӗк арча ҫӗклесе кӗчӗ. Ари ӑна уҫрӗ те сарӑхса кайнӑ хут листи туртса кӑларса Слонова тыттарчӗ.

— Сасӑпах вула,— терӗ вӑл, ҫӳлӗ сӑрт ҫине васкаса утса хӑпарнӑ сын пек пӳлӗне-пӳлӗне сывласа.

— «Юратнӑ тӑванӑм Юльӑ!— вуларӗ Валери.— Иксӗмӗр уйрӑлнӑранпа шӑпах уйӑх иртрӗ ӗнтӗ, анчах сан патна вӑхӑтра ҫыру ярайман, каҫар! Сӑлтавӗ питӗ пысӑк. Эсӗ мана чирленӗ пирки станцӑна ӑсатма пымарӑн. Пирӗн вара Валерикпе иксӗмӗрӗн вунӑ кун пуйӑс кӗтсе лармалла пулчӗ. Паллакан кондуктор тупӑнман пулсан, эпӗ халӗ те савӑнтах асапланса лармаллаччӗ пулӗ. Таьтапуҫ ӑна, билетсӑрах пӗр вагон ӑшне вырнастарчӗ. Анчах кунта пӗр пӑшӑрханмалла ӗҫ пулса иртрӗ. Шӑпах пуйӑс тапранса каяс умӗн Валерик таҫта кайса ҫухалчӗ, вара эпӗ унсӑрах Мускава тухса кайрӑм. Эпӗ постра тӑракан милиционера сан адресна патӑм, ача тупӑнсанах сан патна леҫсе пама ыйтрӑм. Вӑл халӗ ӗнтӗ сан патӑнта пулмалла. Икӗ тӑлӑх ачана пӑхса ӳстерессе ҫӑмӑл пулас ҫук, пӗлетӗп, анчах халӗ нимпе те пулӑшма май ҫук. Мускава таврӑнсанах Кольӑна ҫара илсе кайрӗҫ. Хамӑн пӗр лабораторине ӗҫлеме кӗмелле пулчӗ. Халӗ эвакуацине тухса кайма хатӗрленетпӗр. Ҫитес ҫӗре ҫитсенех сӗнӗ адреса пӗлтерӗп, кунта ҫыру ан ҫыр, ыран-паянах пирӗн института пуйӑс ҫине тиеме пуҫлаҫҫӗ. Сывӑ пул, савнӑ йӑмӑкӑм! 4.8. 41 ҫ. Анна».

Халӗ Слонов та хумханма пуҫларӗ. Унӑн пусӗнче тӗлӗкре курнӑ пек сӑнарсем аран-аран палӑрмалла тухса тӑчӗҫ. Пӗчӗк чух ӑна, чӑнахах, темле хӗрарӑм тӑван килӗнчен ҫавӑтса тухнӑ пек астурӗ вӑл. Кайран ӑна акка тесе чӗнни те аса килчӗ. Мӗн чухлӗ пурӑннӑ вӗсем пӗрле — ӑна Валери пӗлме пултараймарӗ. Хӑйне сав хӗрарӑм чашкӑрса чупакан пӑравуссем кӑтартнине, кайран, хӑй таҫта ҫухалсан, макӑрнине, темле паллакан сынсем шурӑ халат тӑхӑннӑ хӗрарӑм патне илсе пынине, ури ыратнине аванах аса илчӗ те ҫак ҫырура асӑннӑ Валерипе хӑй пӗр ҫынах пулма пултарасси синчен шухӑшларӗ.

— Мӑнакку халӗ ӑҫта пурӑнать? — шӑппӑн ыйтрӗ вӑл.

— Мана пӑхса ӳстернӗ Юльӑ акка эпӗ института вӗренме кӗнӗ ҫул вилнӗ. Вӑл Анна акка ҫинчен каласа пама юратмастчӗ. Эпӗ шӑллӑм ӑҫтине ыйтсан, кӗскен ҫеҫ: «Мускавра пурӑнатъ», тесе хуравлатчӗ. Ҫак ҫырӑва ун хучӗсем хушшинче тупсан тин вӑл ӑҫтине никам та пӗлменнине тӑнлантӑм.

Вӗсем пӗр-пӗрин ҫине пӑхрӗҫ. Темле ӑшӑ туйӑм хӑвӑрт-хӑвӑрт таптарчӗ икӗ чӗрене. Самантсерен вӑйланса пычӗ ҫав туйӑм. Кӗҫех иккӗшне те нихҫан та уйрӑлмасӑр пӗрле пурӑннӑ пек туйӑнакан пулчӗ. Юлашкинчен вӗсем чӑтса тӑраймарӗҫ, пӗрне-пӗри сӑмахсӑрах ӑнланса сиксе тӑчӗҫ те тӑванла ыталаса илчӗҫ.

— Чунтанах саламлатӑп сире, аккӑшӗпе шӑллӗне!— иккӗшне те хараӑсах ыталаса каларӗ Быков.— Ри хӑйӗн пӗчӗк Валерикне асӑнмасӑр пӗр каҫ та выртман пулӗ. Юлашкинчен унӑн ӗмӗчӗ тулчӗ ӗнтӗ.

Хӗрарӑмсен йӑлипе, Ари арҫын кӑкӑрӗ ҫумне лӑпчӑнсанах йӗрсе ячӗ. Халӗ вӑл шывланнӑ куҫӗсемпе пӗрре упӑшки, тепре шӑллӗ ҫине пӑхать те иккӗшне те пичӗсенчен ӑшшӑн чуптӑвать, унтан татах Слоновӑн анлӑ кӑкӑрӗ ҫине пуҫне хурать те сасӑпах макӑрать.

— Ӗмӗрне те тупаймӑп тесе хӑранӑччӗ, эсӗ хӑвах килсе тӑтӑнҫке ман умма. Епле телейлӗ эпӗ!— тет вӑл куҫҫуль витӗр.

— Телей ан типтӗр тесен, ӑна шӑвармалла. Ри, графин тӗпӗнче юлнӑччӗ пулас, тупса пар-ха пире, пӗрер черкке ӗҫер. Ҫакӑн пек уяв ӗмӗрте пӗрре ҫеҫ пулать,— терӗ Прохор.

Хӗрарӑм хавасланса сӗтел ҫине ӗҫме-ҫиме илсе килсе лартрӗ.

— Эпӗ хама айӑпсӑрах вӑрӑ тесе айӑпланӑ хыҫҫӑн нихҫан та пӗр тумлам ӗҫместӗп тесе сӑмах панӑ пулин те, акка тупӑннӑшӑн савӑнса, пӗр черкке ӗҫетӗп,— терӗ Валери.

— Мана ӳксе аманнӑранпа тухтӑрсем пачах ӗҫме хушман, анчах паянхи савӑнӑҫшӑн вута кӗме те хатӗр, мана та ярса пар эппин,—телейлӗн кулса каларӗ Ари.

— Хамӑн пултӑрӑм тупӑнасси пирки пӗртте иккӗленменччӗ, анчах вӑл ҫав тери кӑмӑллӑ ҫын пулать тесе питех шухӑшламанччӗ. Валери, сана пӗрре курсах юратса пӑрахрӑм. Малашне яланах килӗштерсе пурӑнмалла пултӑр! Шалтлаттарсах ӗҫер!—терӗ Быков.

Черккесем пӗр-пӗрин ҫумне перӗнсе илӗртӳллӗн янӑрарӗҫ те куҫ хупса иличчен тенӗ пек пушанчӗҫ. Валерипе Ари урӑх ӗҫме килӗшменнишӗн Прохор питех пӑшӑрханмарӗ, графина янӑ эрехрен тепӗр черкке ӗҫсе ячӗ те вырӑн ҫине кӗрсе выртрӗ. Ӑна никам та пӑхса тӑмарӗ. Слоновпа Ари диван ҫине юнашар ларчӗҫ те шуҫӑм кӑвакаричченех иртнӗ кунсене аса илсе шӑппӑн каласса ларчӗҫ.

Ҫав кунсем ӗмӗр асра

Бородино патӗнчи ҫапӑҫу 150 ҫул тултарчӗ

Вӑл куна вырӑссен аслӑ поэчӗ А. С. Пушкин «Бородино патӗнчи аслӑ кун» тесе ят панӑ. Хӗрӳ чӗреллӗ Михаил Лермонтов хӑйӗн ҫулӑмлӑ сӑввинче ҫав нихҫан манӑҫми куна пӗтӗм Россиӗ халӑхӗ асра тытса пурӑннине палӑртнӑ. Вырӑссен иртнӗ ӗмӗрти паллӑ композиторӗсем ҫав историллӗ кун ҫинчен тӗлӗнмелле хӳхӗм юрӑсем шӑратнӑ, героикӑлла оперӑсемпе увертюрӑсем ҫырнӑ. Чи ӑста художниксем хӑйсен вилӗмсӗр картинисене ӳкернӗ.

Бородино...

Мускав патӗнчи ҫак пысӑках мар яла нихӑш географи картти ҫинче те шыраса тупма ҫук пулин те, ӑна лайӑх пӗлеҫҫӗ. Ҫак ешӗл йывӑҫсем айӗнчи ял пирӗн ҫӗршыври халӑхсен паттӑр историйӗпе, вырӑс ҫӗршывӗн героикӑлла страницисемпе ҫыхӑннӑ.

...1812 ҫул. Июнь уйӑхӗ. Пӗр кӗтмен ҫӗртен— хӑрушӑ хыпар: вӑрҫӑ! Франци императорӗ Наполеон Бонапарт хӑйӗн 600 пин ҫынлӑ «аслӑ ҫарӗпе» ҫӗршыв ҫине вӑрҫӑпа тапӑнса кӗнӗ. Ӗмӗчӗ — Российӑна Франци империйӗн колонийӗ туса хурасси, халӑха татах та йывӑр пусмӑра кӗртсе ӳкересси.

Патша правительстви ниҫта кайса кӗрейми хӑраса ӳкнӗ. Тӑшман сӗршыв ҫине шаларан та шала кӗрсе пырать. Ют ҫӗршыв захватчикӗсем тимӗр кӗлеллӗ аттисемпе вырӑс хир-улӑхӗсене таптаҫҫӗ, шӑркана ларнӑ тырри-пуллисене ҫунтараҫҫӗ; пур ҫӗрте те — ҫарату, мӑшкӑл, вуткӑвар, ҫуннӑ тар шӑршипе пӑшал сассисем...

Ҫук! Вырӑс халӑхӗ хӑйӗн юратнӑ ҫӗршывне тӑшман аллине пама пултараймасть, интервентсен мӑшкӑлне тӳстерсе усраймӑн ӑна. Кӗҫех вара захватчиксене хирӗҫ регулярнӑй ҫарпа пӗрле тепӗр хӑрушӑ вӑй — халӑх ополченийӗ ҫӗкленет. Ӗҫ ҫыннисем хӑйсен кӑмӑлӗпе ополчение каяҫҫӗ, хӑйсен пур-ҫук апат-ҫимӗҫӗпе, ҫи-пуҫ таврапӗсемпе ҫара пулӑшса тӑраҫҫӗ. Интервентсен тылӗнче хӑватлӑ юхӑм — партизансен юхӑмӗ пуҫланать.

Эпир ҫак вӑхӑтри халӑх паттӑрӗсен ячӗсене сахал мар пӗлетпӗр. Талантлӑ полководец Кутузов, Барклай-де-Толли, Багратион... Шӑпах вӗсем пултаруллӑ ертсе пынипе 1812 ҫулхи сентябрӗн 7-мӗшӗнче вырӑс ҫарӗ ирсӗр тӑшмана Бородино хирӗнче аркатса тӑкать, «аслӑ ҫарӑн» ҫурӑм шӑммине хуҫса антарса, ҫак ҫара «ҫӗнтерме ҫук» текен суя юмаха яланлӑха сирсе ярать. 58 пин виле выртса юлать интервентсен Бородино хирӗнче!

Денис Давыдов, Дорохов, Фигнер, Кудашев, Сеславин... Е тата Герасим Курин, Федор Потапов, Ермолай Четвертаков, Василиса Кожина... Ҫак хӑюллӑ та паттӑр ҫынсем ертсе пынӑ партизансен отрядӗсем сахал ҫунтарнӑ-и тата тӑшмана! Тӗрӗссипе, ҫав отрядсем ҫӳренӗ вырӑнсенче Наполеон ҫарӗсем валли ларма-тӑма та вырӑн пулман.

Франци колонизаторӗсене хирӗҫ кӗрешес ӗҫре ҫӗршыври ытти халӑхсем те аслӑ вырӑс халӑхне пысӑк пулӑшу парса тӑнӑ. Бородино патӗнчи ҫапӑҫура та, ытти нумай-нумай походсенче те вӗсем яланах аслӑ пиччӗшӗн — вырӑс ӗҫ ҫыннисен шанчӑклӑ ывӑлӗсемпе пӗрле пулнӑ. Вӗсем хушшинче чӑваш ҫыннисем те сахал пулман. Архиври сыхланса юлнӑ документсенчен эпир Ҫӗрпӳ уездне кӗнӗ Пӑртас ял ҫынни Иван Романов, ҫак уездри Пуянкасси ял ҫынни Степан Иванов тата ытти вуншар ҫынсем Бородино патӗнчи ҫапӑҫура паттӑрлӑх кӑтартни ҫинчен пӗлетпӗр.

Ӗлӗк Ҫӗрпӳ уездне кӗнӗ Шӑхаль ял ҫынни Федор Гаврилов 1807 ҫулта Пруссири походсенче, Австрири ҫапӑҫусенче, 1808 ҫулта Швецири походсенче пулнӑ. 1812 ҫулхи Отечественнӑй вӑрҫӑ вӑхӑтӗнче Полоцк хули патӗнче французсене хирӗҫ хӑюллӑн ҫапӑҫса йывӑр суранланнӑ.

Етӗрне уездӗнчи Асскасси вулӑсӗнчи Кушар ялӗнче ҫуралса ӳснӗ Сидор Семенов, акӑ, Киев гренадерӗсен полкӗнчи салтак пулнӑ. Вырӑс ҫарӗсем 1814 ҫулта Парижа илнӗ чух паттӑррӑн ҫапӑҫнӑшӑн ӑна «Святой Аннӑн 5-мӗш степенӗпе» наградӑланӑ.

Василий Григорьев Козьмодемьянски уездӗнчи Урпаш ялӗнче ҫуралса ӳснӗ чӑваш ҫынни пулнӑ. Вӑл та Отечественнӑй вӑрҫӑра паттӑр ҫапӑҫнӑ, вӑрҫӑ пуҫламӑшӗнчех «Святой Аннӑн 4-мӗш степенне» илнӗ. Кайран тата вырӑс ҫарӗсем Парижа илнӗ чух вӑл, Парижӑн чул стени ҫине чи малтан хӑпарса кайса, чӑн-чӑн паттӑрлӑх кӑтартнӑ, ҫавӑншӑн «Хӑюллӑхшӑн» медаль илме тивӗҫлӗ пулнӑ.

1812 ҫулта пуҫланнӑ Отечественнӑй вӑрҫӑра ҫапӑҫса паттӑрлӑх кӑтартнӑ ҫынсем чӑвашсем хушшинче татах та нумай. Вӗсен ячӗсене пирӗн халӑх манмасть, ӗмӗр чӗрере упрать.

1812 ҫулхи Отечественнӑй вӑрҫӑра аслӑ вырӑс халӑхӗ тунӑ ҫӗнтерӳсен пӗлтерӗшӗ питӗ пысӑк. Ҫав вӑрҫӑра вырӑс ӗҫ ҫыннисем хӑйсен тӑван ҫӗршывне кӑна мар, Европӑри ытти ҫӗршывсене те Наполеон империйӗн чуралӑхӗнчен хӳтӗлесе хӑварнӑ, халӑхсен никама пӑхӑнманлӑхӗшӗн пыракан кӗрешӳ ялавне ҫӳлерех ҫӗклеме пулӑшнӑ.

Ҫавӑн пекех, 1812 ҫулхи вӑрҫӑ пирӗн ҫӗршыври халӑхсен крепостла пусмӑрпа патша самодержавийӗн киревсӗр йӗркисене хирӗҫ кӗрешес хастарлӑхне те чылай ӳстерет.

Кунпа пӗрлех ҫакна та каламалла: вырӑс ҫарӗ 1812 ҫулхи Отечественнӑй вӑрҫӑра тунӑ ҫӗнтерӳсем паянхи куншӑн та истори урокӗ пулса тӑраҫҫӗ. Совет ҫӗршывне хирӗҫ вӑрҫӑпа тапӑнма, пӗтӗм тӗнчипе пуҫ пулса тӑрас сӑхӑ ӗмӗтпе ҫӗнӗ вӑрҫӑ вутне чӗртсе яма хатӗрленекен ӑссӑр империалистсем ялан пӗлсе тӑччӑр: вӗсем хӑйсен аллинчи вӑрҫӑ кӑварне пирӗн юратнӑ тӑван ҫӗршывӑмӑр ҫине ӳкерес пулсан, вӗсене те Наполеон Бонапартпа Адольф Гитлерӑн киччем те намӑс шӑпиех ҫакланӗ.

А. МАЛОВ

ВИÇĔ САВĂ

Георгий ЕФИМОВ

ШŸТЛЕСЕРЕХ

Вун саккăрта, вун тăххăрта
Сиртен камах пулса курман?
Çут уйăх айĕнче чунтан
Хĕре камах ыталаман?

Юратнă, ним тума та çук.
Мĕн чухлĕ çĕтнĕ-ши пушмак?
Сăмах шăраннă пыл та çу,—
Пултарнă ĕнтĕ каласма!

Шусăм килсессĕн, уйрăлсан,
Пуçлатчĕ йăшмашкăн чун.
Кĕскелме мар-çке,
Тăсăлса
Пырать пекехчĕ ĕçлĕ кун.

Такам ман савнă хĕр çине
Туяттăм пăхнăн ăмсанса.
Çĕн уйăх пек куç харшине
Ăш çил ан кайтăр чуп туса.

Ăшра çинса тăратчĕ вут,
Хыт кĕвĕçеттĕм, тупата.
Çав çут хĕвелĕн пĕреххут
Кĕресчĕ, теттĕм, ман хута.

Çакки пулсассăн, эп ăна
Çÿл тÿперен анăçалла
Çын сисиччен самант кăна
Пĕр туртса çеç антармалла.

Çав вăхăтра чун çуннине
Йăлтах шута илес пулсан,
Халь куçармашкăн ватт çине
Меслет пеккиĕ тупăнсан,
Пĕр-икĕ кас Шупашкара
Ним мар, тен, çутатма пулать.

...Хĕре куран та вăйăра
Тинех-çке ăшăм тамалать.

Ай, хытă çавăрнă пуçа,
Юратмаллах юратнă çав.
Пăсăк пулмарĕ ман шăпа,
Пĕр мăшăр пултăмăр уппа.
Лăпланчĕ канăçсăр чĕрем
Ăна курсассăн пÿртĕмре.

...Анчах пĕр çирĕм çул иртсен,
Тăнлав çине шур юр ÿксен,
Арăм мана куçран пăхса,
Илет тек ассăн сывласа.
Вун саккăрти пек, çĕнĕрен,
Савма пуçларĕ чĕререн.
Юри хам сисмĕше хыватăп,
Уни-куни пăхса ыйтатăп:
— Мĕн пулчĕ арăм?
— Ним те мар..
— Кала, манран эс ан пытар?

Арăм пăхать те йăл кулать,
Мана çапла хурав парать:
— Эс чĕртнĕ çулăм явăнать,
Ху çумра чух вăл лăпланать.
Пĕр хамăн çеç-çке сан çине
Пăхас килет çĕрне-кунне.
Çил сан çÿçе арпаштарать,
Темме ман чунăм хурланать.
Санăн çÿçе арпаштарма
Эп çеç пек тивĕç туйăнать.
Ан кул.
Пĕр сана çеç савма
Эп ирĕк панă чунăма.

Çапла иккен вăл юратсан...
Çунан,—
Ун çулăмĕ чуна
Çамрăклатса тăрать ялан;
Халь ир, тет, ватăлма сана,
Пурнăç епле вĕрет сăна,
Чи çирĕп юрату кăна —
Телей те чыс кÿрет çынна.

* *

Улмуççи пан улми памасассăн,
Кам йĕр хывĕ-ши ун патне?
Йăрăс çĕмĕрт çеçкесĕр пулсассăн,
Кам-ши хуçĕ çара туратне?
Çурхи кун,
Çĕршыв ешĕл чухне,
Кĕр çинчен, мĕншĕн илтĕр аса?
Çамрăк чун,
Юн вылянă чухне
Шутламасть çав туя тытасса.

* * *

Куçĕ тулли-тулли куççулĕпе
Кĕç-вĕç йĕрсе ярас салху хĕр пек
Аран тÿссе тăрать кĕрхи тÿпе:
Кăшт тĕкĕн çеç,—
Тÿсеймĕç пĕлĕтсем,
Тăкмашкăн пуçлĕç çутă тумламсем.
Вăрман кăна
Япшаррăн курăнать,
Кĕрен те хĕрлĕ тутăрсем çыхать.
Пилеш,
Палан,
Сар майăр вăл сĕнет:
«Татса юлсамăр умра пур чухне!»
Тăрнасемпе хур кайăк картисем
Савăлланса вĕçеççĕ малалла.
«Кайри — мала, малти — кая»,— тесе
Эп кăшкăрмастăп халĕ ачалла.
Çулĕ ахаль те йывăр-çке вĕсен.
Çитес çĕре пурин те çитмелле.
Кайран,
Ушкăнпала кăнтăр енчен,
Хăйсен çемçе çунаттисем çинче
Çурхи куна илсе-çке килмелле.
Унччен сыв пулăр!
Эп кĕтеп сире...
Çемçе, ачаш çил вĕрнине туйсан,
Хĕвел куçа шартмашкăн тытăнсан,
Сире часрах курасшăн тÿпере
Эп тĕмсĕлсе-çке пăхăп чĕререн.
Хаваслă та янравлă юррăра
Эп илтĕп, тусăмсем, пин çухрăмран.
«Телейлĕ пул!..»
Йĕрсе ярать тÿпе,
Вăл уйрăлать хитре çу кунĕпе.
Çулçă ÿкет...
Кайăк карти вĕçет.
Çĕн шухăш киввине сирсе килет.

Вулакансен очеркĕсем

ŸСĔМ ÇУЛĔ ТАКĂРЛАНТĂР

Георгий КРАСНОВ

Шурăмпуç Атăл леш енчен Лапсар еннеллех çывхарчĕ. Юнашар вăрманти кайăксем те кĕске ыйхăран вăранчĕç, часах вĕсем пĕчĕк уçланкăсенче вуншар саспа чĕвĕлтетме тытăнчĕç.

Тул çути вăрман хĕрринчи вăрăм витесене те кĕчĕ. Унтан ĕнесем пĕр пек кавлени илтĕнет. Çавăнтах вите çумĕнчи лăпсăркка йывăç тăрринче куккук авăтса ячĕ.

Ĕне ферминче ĕçлекенсем шурăмпуç çутине ура çинче кĕтсе илме хăнăхнă. Уçланкă çумĕнчи пĕр типтерлĕ çурт кантăкĕсенчен пасăрах хĕрсен çинçе сассисем янăраççĕ. Тухăçран хăпаракан хĕвел пайăркисем, йывăççем хушшипе тухса, çурт умĕнчи симĕç çерем çине ÿкнĕÿкменех хĕрсем пÿртрен чупса тухаççĕ те вите еннелле васкаççĕ. Ир-ирех хаваслă вĕсем, ара, çамрăклăх пурне те пĕрмай хаваслă пулма хистет мар-и?..

Часах унта та кунта сасăсем илтĕнсе кайрĕç. Йывăççем айне пулнă пĕчĕк çырмаран Мефодий Охотников слесарь кулса хăпарчĕ.

— Хĕрсем, çăвăнма çырмана анăр, унти шыв çав тери сиплĕ,— сĕнчĕ вăл, питне пĕчĕк шурă тутăрпа шăлса.

— Эпир пасăрах çăвăннă-ха, эсĕ ĕнесем валли шыв çителĕклех хатĕрлерĕн-и?

Çырмара çăл пур. Унта насус вырнаçтарса лартнă. Мефодий çав насуспа таса шыва уçласа башньăна тултарать. Кайран пăрăхсем тăрăх витесене шыв каять. Кашни ĕне умĕнчех автопоилкă.

— Ĕнесем валли çеç мар, сире шыва кĕме те çитет-ха шывĕ,— шÿтлет слесарь.

Хĕрĕсем те çепĕç чĕлхеллĕ. Ĕçсем ăнса пынă чух мĕншĕн кăмăллă пулас мар? Акă, кăпăкланса тăракан ирхи сĕтпе тулнă витре йăтнă хĕр. Тепĕр аллипе вăл çамки çине усăнса аннă сарă çÿç пайăркине тÿрлетрĕ те тантăшĕпе пуплеме пуçларĕ:

— Ĕнесем сĕт хушсах пыраççĕ, ĕнер ирхинчен каллех нумайрах суса илтĕм,— терĕ.

Ку вăл Елизавета Федотова, Шупашкар çывăхĕнчи Вăрманкас хĕрĕ. Тантăшĕ — хуп-хура куçлă Галина Федорова, Лапсар ялĕнчен. Иккĕшĕ те ĕне ферминче ĕçлеççĕ.

— Эпĕ ĕнер 14-шар литр сурăм, паян вара тепрер литр ытларах пулать тесе шутлатăп,— терĕ Галина та.

Хĕрсем, шăкăл-шăкăл каласса, сĕт йышăнакан пункт еннелле утрĕç. Кунта ăмăртура малта пыракан Агафия Корнилова мĕн чухлĕ сĕт суса илнине шутласа пăхнă иккен. Ун çитĕнĕвĕсем татах та пысăкрах. Хăй пăхакан ĕнесенчен вăл куллен пĕрер пăт сĕт суса илет.

— Хăш-пĕр ĕнисем кунне 20-шер литр сĕт антараççĕ,— тет Агафия, темĕншĕн кăштах вăтаннă пек пулса.

Вара виççĕшĕ те Людмила Иванова паян сунă сĕтпе интересленеççĕ. Çак çамрăк хĕр (вăл фермăра ĕçлеме пуçланăранпа çулталӑк кăна çитнĕ) чунтан тăрăшса ĕçлет пулин те, халлĕхе сĕт вĕсенчен сахалтарах сăвать-ха, мĕншĕн тесен вăл пăхакан ĕнесенчен тăваттăшĕ çывăх вăхăтра тин пăруламалла. Çавăнпах-и, тен, совхозăн аслă зоотехникĕ Николай Саблин ăна йăпатма тăрăшать.

— Ĕнен мана,— тет вăл яланах,— кун пек тăрăшса ĕçлесен, эсĕ пуринчен те иртсе каятăн. Асту, сан ĕнÿсем мĕнлереххисем!..

Людмила зоотехник каланине ĕненет те, ĕненмест те. Анчах тăрăшать. Ÿркенмест вăл. Çулталăк пуçланнăранпа çамрăк хĕр хăй пăхакан ĕнесенчен 1700-шер литр сĕт суса илнĕ. Халĕ вара ун ĕнисем питĕ хăвăрт сĕт хушса пыраççĕ. Ахаль каламасть пуль çав аслă зоотехник! Чăнах та, ун ĕнисем пеккисем фермăра урăх çук. Вĕсемшĕн унăн каллех зоотехнике тав тумалла. Хăйĕн ĕçне чĕререн юратса тăвакан, пултаруллă специалист вăл, Николай Иванович Саблин. Комсомолец. Пĕлтĕр çеç Чăваш ял хуçалăх институтĕнчен вĕренсе тухнă. Çавăнпа ун биографийĕ те пысăк мар. Пĕчĕк чух сумкă йăтса ялти шкула чупнă, каникул вăхăтĕнче ытларах колхоз уй-хирĕнче ирттернĕ.

— Вăрçă çулĕсенче лашасем çитмен пирки вăкăрсемпех сухалаттăмăр,— аса илет Николай. Унтан кулса:— Вăкăрсем çине утланса вăрăм мăйракисенчен тытсах чупаттăмăр,— тесе хурать.

Вăтам шкултан вĕренсе тухнă хыççăн каччă каллех колхозра ĕçленĕ. Унтан Совет Çĕрĕнче

ирттернĕ çулсем. Кайран — Шупашкарти институт.

Çук, пĕлтĕр ăна хула çывăхĕнчи совхоза ĕçлеме ярсан, кунти çитменлĕхсем çамрăк специалиста хăратман. Кивелнипе тайăлса кайнă хăлтăр-халтăр витесем те, фермăра ĕнесем нумай марри тата вĕсенчен сĕт сахал суса илни те хăратма пултарайман комсомолеца. Хĕрӳ чĕреллĕ çамрăк тӳрех çанă тавăрса ĕçе кӳлĕннĕ.

Вăл совхоза килнĕренпе икĕ кун иртнĕччĕ-и е виççĕ,— ĕне сăвакансем ир-ирех ăна хупăрласа илчĕç.

— Николай Иванович, мĕншĕн пирĕн ĕнесем пăруланă хыççăн ниçтан та ура çине тăраймаççĕ?— ыйтнă вĕсем.

— Мĕ-ĕн?— тӳрех ăнланайман çĕнĕ зоотехник.— Ура çине тăраймаççĕ, тетĕр-и?

Пĕр хĕрĕ çавăнтах витенелле утнă.

— Атьăр-ха, пырса курăр... Эпĕ пăхакан ĕнесенчен пĕри ĕнер каçхинех пăруланăччĕ — анчах паян та ура çине тăраймасть...

Халĕ зоотехник та хыпалансах хĕр хыççăн васканă.

— Мĕншĕн тӳрех пĕлтермерĕр?

— Ирхине хăяймарăм, кайран эсир ытти фермăсене кайнă, терĕç...— айăплăн пуçне чикнĕ хĕр.

— Урăх ун пек ан пулăр. Фермăра мĕн пулса иртнине эпĕ пĕтĕмпех пĕлсе тăма тивĕç. Хуçалăхпа паллашрăм, малашне яланах фермăра пулма тăрăшăп. Тен, йăлăхтарса та çитерĕп, акă...

Хĕрсем фермăна ĕçчен зоотехник килнĕшĕн питĕ хĕпĕртенĕ.

— Мĕн эсир, Николай Иванович, эпир хаваслансах...

Хĕрсен сăмахĕ тĕрĕсех. Чăнах та, фермăри ĕнесем пăруланă хыççăн час-часах вăйсăр пулаççĕ, ура çине те ик-виçĕ кун иртсен çес тăркаланă. Сăлтавĕ — выльăх апатĕнче минераллă тăвар çителĕксĕрринче пулнă.

— Мĕнле минераллă апат çитернĕ эсир ĕнесене ку таранччен?— ыйтнă вăл.

Хĕрсем пĕр-пĕрин çине тĕлĕнсе пăхса илнĕ.

— Минераллă апат? Çур çул каялла пурă çăнăхĕ сапнăччĕ витене,— теменле айăплă сасăпа хирĕç тавăрнă вĕсенчен пĕри.

Николай Саблин пĕр тăхтаса тăмасăр ĕнесене тăрантармалли çĕнĕ рацион йĕркеленĕ, пурăна ятарласах машинпа ватса вĕтетнĕ те концентратлă апатсемпе хутăштарса пама тытăннă. Кунсăр пуçне, зоотехник Шупашкар станцийĕнчен фосфорин туянса килнĕ.

Халĕ ĕне сăвакансем минераллă апатсен пĕлтерĕшне питĕ лайăх пĕлеççĕ. Çĕнĕ зоотехник килнĕренпе ĕнесем ура çине тăрайманни пачах пулман, пăрусем те пурте сывă та тĕреклĕ ӳсеççĕ.

Хĕрсем фермăри ĕççем лайăхланнăçемĕн лайăхланса пынишĕн питĕ кăмăллă. Агафия Корнилова Кӳкеç районĕнчи ĕне сăвакансен социализмла ăмăртăвĕнче пĕрремĕш вырăна тухнă. Çур çул хушшинче ĕнесенчен вăл кăçалхи пек 2900-шер килограм нихçан та суса илмен. Июнь уйăхĕнче, акă, Агафи хăй пăхакан ĕнесенчен тăват çĕр çирĕмшер литр, июль уйăхĕнче вара тăват çĕршер литр сĕт илнĕ. Галина Федоровăпа Елизавета Федотова та ăмăртура малта пыракансен ретĕнче. Совхоз кăçал государствăна сĕт сутмалли çур çулхи плана 147 процент тултарнă.

Фермăра сумалли ĕнесем валли сĕткенлĕ симĕс апат яланах тулăх. Улăхра çӳретнисĕр пуçне, вĕсене кулленех 20-шер килограм симĕс клевер çулса çитереççĕ, суса илнĕ кашни литр сĕт пуçне 100-шер грам концентрат параççĕ.

— Хĕллехи вăхăтра тата?

— Ун чухне те çирĕп рацион тăрăх тăрантаратпăр,— пĕлтерет Николай Саблин.— Çавăнпа кăçал пирĕн хĕрсем пысăк ӳсĕмсем тума пултарчĕç.

Зоотехник фермă малашлăхĕ çинчен те хавхаланса каласа парать. Ун чух кунта ĕнесенчен çулталăкра 4000—4500-шер литр сĕт суса илмелле. Пĕр уçланкă хĕрринче 100 ĕне вырнаçмалăх вите туса лартнă та ĕнтĕ. Унта электричествă çути пур, автопоилкăсем вырнаçтараççĕ. Кунта ĕнесем сумалли «елочкă» агрегат та пулать.

Пилĕк-ултă çул каялла ĕне ферминче çакăн пек пысăк улшăнусем пуласса ĕмĕтленмен те. Чылайăшĕ, йывăрлăхсенчен хăраса, аяккалла çул тытнă. Ара, камăн пĕр усăсăр фермă таврăшĕнчи лапра-пылчăка çăрса çӳрес килтĕр? Çулсерен выльăх апачĕ çителĕксĕр хатĕрленĕ пирки çурхи кунсенче, шăпах урамра шыв шăнкăртатса юхнă вăхăтра, кĕркунне витсе хăварнă сарай тăррисене вистеме тивнĕ.

Мефодий Охотников слесарь двигатель тĕрĕслет.

Совхозри малта пыракан дояркă Агафия Корнилова.

— Э-эй, мĕн каласси пур,— аллипе сулать Агафия Корнилова.— Аса та илес килмест ун чухнехине...

Агафия фермăра вуннăмĕш çул ĕçлет. Тантăшĕсем те кунта чылайранпа. Пурте çамрăклах, ялти шкултан вĕренсе тухнă-тухманах, фермăна ĕçлеме килнĕ. Малтан пурте пăрусем пăхнă, ĕне сăвакансен ĕçне ăмсаннă. Выльăхчĕрлĕхе чĕререн юратнă пиркиех ĕçри йывăрлăхсене çĕнтерме вĕреннĕ.

— Ун чух сакăр-тăхăр ĕне пăхнипех питĕ ывăнаттăмăр,— аса илет Галина Федорова.— Халĕ вара 17—18-шар ĕне пăхатпăр. Çапах нимĕн те мар... Фермăра ĕне сăвассине те механизациленĕ... Аппарата лайăхрах вырнаçтарса лартатпăр та хамăр вара ирĕклĕ.

Кăшт ытлашширех калать-ха Галина. Паллах, хĕрсем ирĕклĕнех çӳремеççĕ. Çавăнтах, сăвакан ĕнесем патĕнчех тăраççĕ. Çиллисене тытса çемçетеççĕ, сĕт ан юлтăр тесе сăнаççĕ. Пĕр ĕнене сума халĕ виçĕ минут çеç кирлĕ. Мĕн калăн,— хăвăртлăх!

Фермăра ĕçлекен хĕрсене ăмсанмаллипех ăмсанаççĕ. Пултаруллăскерсем, ялта та, районра та — ырă ят! Хăйсем çинчен: «Мăн шалу илекенсем»,— тесе каланине те илтнĕ хĕрсем. Чăнах та, ĕç укçишĕн кăмăлсăр мар вĕсем — лайăх ĕçлесе илеççĕ. Кашни уйăхрах — 80—90 тенкĕ. Тепĕр чух çĕр тенкĕрен те иртет!

— Ырă ят халăхра та илемлĕ. Ахальтен мар каччăсем куç хывма пуçларĕç,— шӳтлет аслă зоотехник.— Ял хапхинчен тухса, фермă еннелле пăхса ассăн сывлакансем йышлăланчĕç.

Хĕрсем кулаççĕ. Çамрăксем мар-и? Чĕресенче вăрттăн туйăмсем те вăранаççĕ çав... Çапах та чи малтан вĕсемшĕн ĕç, пархатар кӳрекен хĕрӳллĕ ĕç канăç памасть.

— Аслă Октябрь уявĕ тĕлне хам пăхакан ĕнесенчен виçĕ пиншер литр сĕт суса илетĕпех,— шанчăклăн та çирĕппĕн сăмах парать Агафия Корнилова.— Çулталăк вĕçлениччен вара — виçĕ пин çурă...

— Эпир те хамăр обязательствăсене ирттерсе пурнăçлатпăр!

Кашни ĕнерен виçĕ пин çурă литр! Кунти совхозра çакăн чухлĕ сĕт суса илни хапиччен пулман-ха. Çапах та кăçал вĕсем хăйсен сăмахне чыслăн пурнăçласси куç умĕнчех. Ахальтен мар Лапсар хĕрĕсем шурăмпуçне яланах ура çинче кĕтсе илеççĕ, ахальтен мар кунти вăрман хĕрринчи фермăра ир-ирех хĕрӳ ĕç вĕрет.

Эпир те сире, ĕççен те хастар хĕрсем, ăнăçлăх сунатпăр, ӳсĕм çулĕ такăрлансах пытăр!

Александр ГАЛКИН

ЧĂВАШ САССИ

> Чăваш ачи сассуна пар!..
> Çеçпĕл Мишши.

Чăваш сасси авал пăчланнă
Чул çырлă тарăн варсенче
Ăна патша тĕнчи тăлланă,—
Хĕстернĕ хăй хĕскĕчинче.

Анчах Октябрь вучĕ-хĕмĕ
Ик куçлă сăхă кайăка
Сирпĕнтерсессĕн, Çĕнĕ Ĕмĕр
Çитсе кун кӳнĕ халăха.

Вара чăваш та ураланнă,
Ал тытнă вырăс çыннине.
Яланлăх, ĕмĕрлĕх тусланнă,—
Пĕрлешнĕ çирĕп çемьене.

Сасси те унăн уçăмланнă
Тухса пур тĕпсĕр варсенчен.
Çакна курсассăн çунатланнă
Çут ĕмĕт Çеçпĕл чĕринче.

Пуласлăха вăл витĕр курнăн
Каланă çирĕп шантарса:
Çĕрпӳ, Чикме, Етĕрне урлă
Сасси кайĕ,— тенĕ,—сан!

Сапла чăнах вăл ситсе иртнĕ
Пур чикĕ урлă янраса.
Берлин та, Порт-Артур та илтнĕ
Вут-çулăм витĕр ку сасса.

Халь ак мухтавлă Николаев,
Чăвашăн чи хастар ачи,
Хăпарчĕ уçлăха пит лайăх
Çĕкленнĕн чăрсăр çавра çил!

Кĕсех ăна унта ал пачĕ
Тăван Украинă каччи.
Вашлатрĕ унăп та сунăчĕ —
Çĕкленчĕ, юлчĕ варкăш çил.

Вĕсем пĕрле, пĕр йĕкĕреш пек,
Çул тытрĕç Çĕрĕмĕр тавра.
Ик çамрăк—иккĕш те кĕреш пек,—
Вĕсен хăвачĕ — туслăхра!

Пĕрле вĕсем юрра шăратрĕç,—
Янравĕ килчĕ Çĕр çине.
Пĕр сывлăш савăрми тăнларĕ
Тĕнче ик паттăр сассине.

Мĕн-ма тесен, çак икĕ харсăр—
Совет Çĕршывĕн çыннисем!
Калатăп эп пĕр мухтанмасăр:
Эпир халь космос хуçисем!

Чăваш ачи!
Сана кам урăх
«Йăваш вăл»,—тейĕ-ши хăйса?!
Мускав, Пекин, Гаванă урлă
Сассу сан çитрĕ космоса!

Августăн 12-мĕшĕ, 1962 çул.

МĔНШĔН КУРТĂМ-ШИ САНА?..

3 пайлă, 5 картинăллă комеди

Леонид РОДИОНОВ

ТĂВАТТĂМĔШ КАРТИНА

Ешĕл уçланкă. Вăрман касса ывăннă хыççăн çамрăксем канаççĕ, нумайăшĕ çывăрать. Уяр та уйăхлă каç. Кайри планра хÿшĕсем, палаткăсем курăнаççĕ. Купăспа балалайкă сасси илтĕнет. Малти планра Катя пĕчченех хурлăхлă юрă юрласа ларать. Ун патне Варук пырать.

Варук. Ан хурлан, Катя.

Катя. Хурланмастăп-ске.

Варук. Çапла туйăнчĕ-шим эппин?

Катя. Туйăнчĕ пулĕ сана.

Варук. Кермен пек çĕнĕ клуб туса лартатпăр та... Вара хăех килет. Мĕн туса пурăнтăр вăл Мускавра. Каларĕ тейĕн ак, килет.

Катя. Клуб. Хамăрăн кермен! Хамăр алăпа, çамрăксем тунă кермен. Кăçалах туса пĕтерĕпĕр-ши?

Варук. Шанмастăн-им?

Катя. Шанатăп. Матвие клуб пуçлăхĕ — директор тăвăпăр.

Варук. Килĕшмест. Чи лайăх механик, тракторист! Çук, килĕшмест. Николай Иванович та ямасть ăна унта.

Катя. Клубра та чи пултаракан çынсем кирлĕ, Варук.

Варук. Апла та... Вара килне те таврăнма пĕлмĕ, унтах çывăрса тăракан пулĕ.

Катя. Çавăн пек çынсем кирлĕ те. Япăх-им?

Варук. Япăх мар та-ха...

Катя. Авланман...

Варук. Ĕмĕр авланмасăр пурăнас çук ĕнтĕ вăл та.

Катя. Авланма клубра ĕçлени чăрмантарать-им?

Варук. Çук та-ха. Амăш те ватăлать. Кĕте-кĕте çывăраймасăр аптрĕ.

Катя (ăшшăн). Эх, Варук, Варук! (Ыталаса чăмăртать.) Сана та библиотекăна ĕçлеме куçарăпăр. Килĕшетĕн-и?

Варук. Ан та шухăшла! Ĕнесене пăрахса ăçта каяс ман? Эпĕ вĕсемсĕр пурăнаяс та çук пек туйăнать. Халĕ те хам кунта, чĕре унта, вĕсем патĕнче. Пĕчĕкрен пăхса çитĕнтернĕ эп вĕсене...

Катя. Апла пулсан, хур-кăвакал ферминче ĕçлеме килĕшетĕн-и?

Варук. Ăçта пур, тет, ун пек фермă? Хăш колхозра?

Катя. Хамăр тăватпăр. Çак ĕçе çамрăксен пуçарса ямалла. Клуб туса пĕтерсенех пĕве пĕвелеме тытăнатпăр... Мĕн чухлĕ шыв уссăр юхса выртать... Çичĕ çырма... Пĕр-икĕ çул хушшинче 50—60 пин хур-кăвакал! Ик-виç çул хушшинче сичĕ çуллăх плана тултаратпăр... Юмах мар ку, Варук!

Варук. Ĕмĕтленме юрататăн-çке эсĕ...

Катя. Юрататăп.

Варук. Каччăсене?.. Юрататăн-и?..

Катя. Вĕсене те, Варук! Унсăрăн пурнăç пулать-и? Юрататăп, Варук. Пурнăçа юрататăп, каччăсене юрататăп...

Варук. Вĕсем? Каччисем?

Катя. Вĕсем? (Пĕр хушă чĕнмесĕр лараççĕ. Матвипе Семкă килеççĕ. Матви баяние йăтнă, Семкă — балалайкине.)

Матви. Пăшăл пăтти пĕçерсе пĕтертĕр-и?

Хĕрсем шартах сикеççĕ.

Катя. Ой! Ну, Матви... Вĕлерен вĕт хăратса.

Варук. Кăштах чĕре сиксе тухатчĕ.

Семкă. Ма тухмарĕ? Чĕрÿ мĕнлине тытса кураттăмăр. Сан чĕрÿ те ху пекех хаяр-ши, Варук?

Варук. Сирĕн хаярри те çук.

Катя. Ма çывăрмастăр?

Матви. Сире сыхлатпăр.

Семкă. Усал-тĕселтен, арçурисенчен...

Катя. Çывăрма чăрмантаратăр çынсене.

Семкă. Эпир мар, вĕсем пире чăрмантараççĕ. Матви баянĕнчен те хытăрах харлаттараççĕ. Матви, туртса яр-ха вĕркĕчне. Сар-ха сарлакарах кăкруна, уçса пар-ха кайăк пек чунна!

Матви. Ташлатăн-и?

Семкă. Катя ташласан, ма ташлас мар, Матви, кала. (Матви калать. Семкă балалайкине калакала ташлать. Балалайкине пуç тăрне те, çурăм хыçне те тытать. Çÿлелле те ывăтать. Тепĕр чух Катя та сиксе тăраччĕ те... Паян ун чĕрине Альберт çунтарать. Çамрăксем çакна лайăх туяççĕ, ăна хурланма памаççĕ.)

Варук. Пăх-ха, пăх! Мĕн кăна хăтланмасть, мур ачи!

Катя. Чăн-чăн артист!

Варук. Эпир мĕнрен кая?

Катя. Ташла эс те... (Семкă Катя умне пырса ура тапать.) Пулмасть манран, Семкă.

Семкă. Эсĕ нумай мар, ятне çеç ту! Пĕр-ик хутчен çаврăнкаласа ил те. Ак çапла. (Кульбит тăвать.) Çитрĕ те. (Кулаççĕ.)

Катя. Ывăннă. Ташлас килмест. (Анисса килет.)

Семкă. Кĕвве сая яратăн. Пăртак сиккелесен, ывăнни те таçта кайса кĕрет. Катя, Катюша, ман кăмăла ан хуç.

Варук. Ташласа пар ĕнтĕ.

Анисса. Чипер яша ан кÿрентер, Катя. («Ихик» тесе кулать.)

Семкă. О-о! Анисса та тăнăçке! Эп сана вăратма ятарласа насус пырши илсе килесшĕнччĕ-ха...

Анисса. Лапăртататăн. Канма памастăр. Чăнах, чăнах, ача.

Семкă. Ан çилен, Анисса. Эпир санпа чи чиперрисем кунта. Çиленекен çын час ватăлать. Катя! Эпĕ ыйтатăп, Семкă! Митрÿнь ачи, шăтăк Çумкка!

Анисса. Ташласа парах, Катя. Унсăрăн пурпĕр хăпмасть.

Катя. Ма хăв ташламастăн?

Анисса. Мана чĕнекен çук çав, ача.

Варук. Чĕнессе ан кĕт эс.

Анисса. Кĕтес мар-им, ача?

Катя. Ан кĕт.

Анисса. Матви, кала-ха лайăххах, пĕтĕм вăрман юрласа тăтăр. Алă çупăр. Хытăрах, хытăрах! Ак çапла. (Çамрăксем алă çупаççĕ. Анисса такмакласа ташлать.)

Семкă. Çук, чăтса пулмасть! Кĕвви ытла лайăх. Ура тупанĕсем кĕçĕтеççĕ. Аниссана та шел. Пĕчченех çухăрать. (Ташлама тухать.) Иккĕн лайăх, иккĕн лайăх, виççĕн тата çăмăлрах! (Катьăпа Варука туртса кăларать. Таня та тухать. Пиллĕкĕн ташша илтереççĕ. Ташласа пĕтерсен пуç таяççĕ.)

Матви. Мĕнле? Шăмшак ыратма чарăнчĕ-и?

Аниса. Чарăнчĕ, ача.

Матви. Çитет-и? Ĕ тата хушмалла?

Катя. Спаççипă, Матви.

Семкă. Ташă вăл чи лайăх имçам. Пур чиртен те сыватать: пуç ыратнинчен те, вар ыратнинчен те, сунасран та, чун ыратнинчен те, юратнинчен те...

Варук. Сÿпĕлтетнинчен те... (Кулаççĕ.)

Анисса. Чарăнчĕ, ача.

Семкă. Унтан та. Ун пеккисем пулсан.

Васса (пасăртанпах пăхса тăнăскер). Катерина Ивановна, ташласа кăтартнăшăн... Ку — сире. (Хитре чечексенчен тунă пуç кăшăлĕ парать.)

Катя. Спаççипă, Васса. (Чуп тăвать.)

Васса. Эх! Катерина Ивановна!.. (Пăрăнса каять.)

Матви. Маттур, Васса!

Анисса. Ахалех ырă ыйăха татса килтĕм, ача... Çав тери лайăх тĕлĕк куратăмччĕ.

Семкă. Мĕнле тĕлĕк-ши?

Анисса. Сана курнă, ача. («Ихик» тесе кулать.) Кайса выртам-ха, тен, малаллине курăп. (Юрласа каять.)

Таня. Пирĕн те çывăрас. Атьăр.

Катя. Çывăрăр, çывăрăр, çутăлсан тăратăпăр. (Хĕрсемпе каччăсем каяççĕ. Васса, тухса кайнăскер, каялла килет.) Мĕн пулчĕ, Васса?

Васса. Катерина Ивановна, эпĕ эсир пĕччен хурлăхлă юрă юрласа ларнине куртăм... Тем вăхăтченех итлесе тăтăм. Пыма хăяймарăм. Ун чухнех каласшăнччĕ. Ан хурланăр...

Катя. Хурланмастăп-ске.

Васса. Ан хурланăр.

Семкă. Тĕрĕс, Васса. Хурлăхпа куççуль çăва патне, савăнăçпа юрă-ташă çамрăксем патне!

Васса. Катерина Ивановна... Эсир ял еннелле сахалрах пăхăр.

Катя. Шухăшламан та. Мĕн эс?

Васса. Шухăшласа та ан пăхăр. Тивĕçлĕ мар вăл сире. Эх, хама ирĕк парас пулсан, эп ăна...

Варук (куларах). Сан еннелле пăхмалла мар-и, Васса?

Васса. Ма пăхмалла мар. Тивĕçлĕ пулсан, конешнă.

Варук. Эпĕ халĕ те шăтарас пек пăхатăп-çке.

Матви Варук çине чăрр! пăхса илет.

Васса. Эс ан пăх. Хăратăп.

Варук. Мĕнрен?

Васса. Ман пурăнас килет. (Кулаççĕ.)

Варук. Эп пăхсан, ирĕлсе каятăн-им? Ан хăра: эс сахăр мар, эп шыв мар...

Семкă. Ирĕлесрен мар, шăнса ларасран хăрать, Варук. (Кулаççĕ.)

Варук. Чăнах-и, Васса? Эп çав териех сивĕ çын-и?

Васса. Кăна эс Матвирен ыйт.

Варук. Матви мĕн пĕлет вăл. Ак çак тункатаран ытларах пĕлет.

Васса. Апла тункатаран ыйт. (Кулаççĕ.)

Варук. Матви хĕр чĕрине туять-и вăл.

Матви. Катерина Ивановна, çĕнĕ клуб туса пĕтерсен, эпĕ сирĕнпе çеç ташлатăп.

Варук. Клуба ишесрен те хăрамастăн-и? Баяннах кала, шанчăкларах пулĕ... Катя та урасăр тăрса юлмĕ.

Катя. Варук.

Варук. Упа! Упа! Упа та санран лайăхрах ташлать.

Матви. Семкă! Кайрăмăр. (Баяние хытă туртать те лаплаттарса утса тухса каять.)

Семкă. Атя, Васса. (Каяççĕ.)

Варук. Упа, упа!.. Вилсех кайнă баянĕпе! Унăн çеç баян имĕш. Чунсăр, вĕрисĕлен, тунката! Хальччен пĕр ăшă сăмах каласа курман вăл мана. Пĕрре тăватăп та-ха мыскара. Каларĕ тейĕн.

Катя. Култаран эс.

Варук. Баянне вакласа пĕтеретĕп. Юлашкине симĕс кÿлле кайса чăмтаратăп.

Катя (кулать). Аплах ан хăтлан, Варук.

Варук. Хăтланатăп ак. Каларĕ тейĕн ак. (Матви баянне тăсса иртсе каять. Хыçалтан Семкă чупать.)

Семкă. Матви, баянна, баянна пар-ха мана.

Варук. Эй, упа, упа! (Ахăлтатса кулать.)

Катя. Матви, кил-ха, кил, Мĕншĕн эс пĕрмаях баянпа çÿретĕн?

Матви. Вăя ниçта та чикейместĕп. Те хăнăхнăран, баянсăр алăсăр пекех туйăнать. Утнине те туймастăп.

Семкă. Эпĕ те çавах. Алăра балалайкă пулмасан, пакша пек йывăç çинчен йывăç çине çеç сикетĕп... Ну, эпĕ кайрăм... (Каять.)

Катя (Матвие). Пар-ха баянна... Шанмастăн-им?

Матви. Шанасси-мĕнĕ... (Парать.)

Катя. Ой, ой! Чул чикнĕ-им эс унта?

Матви. Тимĕр. Вунă кило.

Катя. Юрлатăр-и?

Матви. Калас-и? (Катя баян калать, хитре калать. Матви тĕлĕнсе пăхса тăчĕ-тăчĕ те:) Ак — ку, чăнах та, мыскара! (Катя юрă пуçлать. Матвипе Варук та юнашар ларса юрлаççĕ. Катя сасăртăк сиксе тăрать.)

Катя. Эсир ларăр-ха... Эп халех килетĕп. (Баянпах тухса каять.)

Варук. Чуп хыçалтан... Баянсăр кичем-иç сана.

Матви. Ан кул... Ташлама вĕрент-ха?

Варук. Баянне кам калать?

Матви. Яланах çапла. Çынсене ташлаттаратăп. Хам çын ури çине пусма çеç пĕлетĕп.

Варук. Тăр. (Матви тăрать.) Аллусене ак çапла хур. Хур, хур, ан хăра.

Матви. Алăсем таса мар...

Варук. Тыт, тыт... Апла мар ĕнтĕ.. Ан йăт эс мана... (Матви Варука йăтса çаврăнать те лартать.)

Матви. Купăсах калатăп... Çăмăлрах...

Варук. Пуç çаврăнсах кайрĕ...

Матви. Кил, хур пуçна ман аркă çине. (Варук пуçне Матви арки çине хурать.)

Варук. Каятпăр-и?

Матви. Ларар-ха. Çывăрас килет-им?

Варук. Килет.

Матви. Çывăр. Эп хуралласа ларăп.

Варук. Юрла.

Матви (хăйĕн мăн сассипе шăппăн юрласа ларать). А-ах, çывăрас, ыйхи тутлă пултăрах... Çывăрса кайрĕ... Çывăрнă чух пушшех хитре... Тути чие пек...

(Чуптума тарать те чуптумасть.) Хитре çывăрать. Эх, мĕн килет те мĕн пулать. Вăрланă пек пулать те. (Чуптăвать.)

Варук (тăрса ларать). Çумăр çăвать-им?

Матви. Çук-çке.

Варук. Тута çине çумăр ÿкнĕнех туйăнчĕ. Каяр хăвăртрах. Хытах çума тытăниччен тарар. (Чупсах каять.)

Матви. Эх! (Йывăррăн та çирĕппĕн утса каять. Кăшт тăрсан Анисса тухать те такамран хăвăрт пытанать. Семкă чупса тухать.)

Семкă. Анисса! Анисса! Ăçта мурне кайса кĕчĕ? Анисса!

Анисса. Куккук! (Семкă Аниссана хуса çитсе тытать.)

Семкă. Ларар-и?

Анисса. Çынсем курсан мĕн калĕç?

Семкă. Курсан. Курччăр. Эпир вăрăсем мар-иç.

Анисса. Эс вăтанмастăн та-и, ача?

Семкă. Çук-çке. Эсĕ?

Анисса. Эпĕ вăтанатăп. Пĕр çын валли тĕрленĕ кĕпе çĕленĕччĕ те... Вăтаннипе çавна та парайман, ача.

Семкă. Мана пар.

Анисса. Ай-ай, хăюллă-çке эс, ача!.. Сан валли эпĕ урăх тĕрлетĕп... Итле-ха, юрататăн-и эс мана?

Семкă. Юратмасан эп çакăнта килсе ыйха та татса лармастăп.

Анисса. Хăв яланах манран кулатăн, шăл йĕретĕн.

Семкă. Çав тери хытă юратакан çын яланах çапла... Хăй юратнине пĕлтерес мар тесе çапла хăтланать.

Анисса. Чее-çке эс, ача.

Семкă. Эс мана юрататăн-и?

Анисса. Пĕлместĕп, ача. Эпĕ халиччен урăххине юратнă, сан çинчен шухăшлама, ăча, аса та илмен... Тĕлĕк курман пулсан...

Семкă. Мĕнле тĕлĕк куртăн? (Анисса кулать.) Кулăшла-и?

Анисса. Кулăшла, ача. Ан та ыйт, халь пурпĕрех каламастăп, ача. Пĕр тĕлĕкех виçĕ хутчен курсан... çав тĕлĕк чăн-чăн пуласса пĕлтерет, тет, ача. Ой, такам килет. Атя, хăвăртрах каяр. (Анисса тăрса тарать. Семкă каять. Катя тухать.)

Катя. Альберт паян Мускава çитет... Ыран туй. Туччăрах... Хăйĕн савни пулнă. Вăл ăна манран пытарнă. А эпĕ... Ухмах. Шан ăна, юрат, кĕт... Яла урăх килсе те курмĕ-ши? Ан килтĕрех. Ах, ăш çунать-çке, çунать. Çÿлĕ, çÿлĕ йывăç тăрне улăхтăм та мĕн вăй çитнĕ таран кăшкăрса юрлăттăм. Илттĕрччĕ çеç вăл ман сасса, ман чĕре патĕнчи ăшă, вĕри юратăван тарăн туйăмне туйтăрччĕ çеç. Кайăксем, пулăрсам манăн çывăх, çывăх туссем. Илсе кайăр манăн хурлăха аякка, тинĕс враине, ĕмĕр çын ури пусса курман çĕре... Илсе килĕр ман валли вĕçĕмсĕр телей, юрату... Темшĕн юрлас килет, макăрас килет. (Каять. Тепĕр енчен Альберт килет.)

Альберт. Тÿрех килтĕм терĕм-çке... Аташса каймарăм-ши? (Тунката çине ларать. Тарланă хăй.) Тĕрĕсех килнĕ. Ав, палаткăсем курăнаççĕ. Эх, лайăх-çке вăрманта! Вăрман симфонийĕ. Сывлăш уçă. Çулçăсем калаçаççĕ. Таçта аякра пĕр йывăç чĕриклетет. Аманнă-ши? Е юлташне çухатнă-ши? Йывăç та йĕрет... Кайăксем, кайăксем мĕн хăтланаççĕ! (Юрă илтĕнет.) Ку мĕнле кайăк? Ах, хитре юрлать. (Катя тухать. Альберт Катяна курах каять.) Катя!..

Катя. А? Кам чĕнчĕ?

Альберт (чупса пырать). Катя!

Катя. Альберт! (Хирĕç чупса пырать.)

Альберт. Катя! (Ыталать.)

Катя. Ма килтĕн?

Альберт. Ĕçлеме килтĕм. Вăрман касма. Эпĕ сирĕн хыçăртанах чупса тухрăм. Пăхатăп, эсир çук! Ма кĕтмерĕр?

Катя. Хĕрсем васкарĕç те... юлас мар, терĕм.

Альберт. Атте-аннене мĕн каласа култартăн эс?

Катя. Кулчĕç-им?

Альберт. Каçса кайсах, чарăнаймасăрах кулаççĕ... Эп пÿртрен тухиччен кулма тытăннă та... Кала-ха, мĕнрен култăр?

Катя. Санăн та кулас килет-им?

Альберт. Кулăшсенчен ма кулас мар.

Катя. Çутăлчĕ, ĕçе каймалла.

Васса тухать.

Васса, вăрат-ха пурне те. Ĕçе каймалла.

Альберт. Катя.

Катя. Çитет! Пĕрне-пĕри текех улталар мар.

Альберт. Ăнланаймастăп.

Катя. Эпĕ... Эпĕ урăххине юрататăп. Манăн каччă пур. Çавăнпа та урăх...

Альберт. Тăхта-ха... Апла...

Катя. Çапла. Ман хыçран ан пыр. Савни кĕвĕçет. Хăвнах лайăх мар пулĕ. (Каять.)

Альберт. Катя! (Хыçалтан кайма тăрать. Хирĕç Васса тухса тăрать.)

Васса. Тăхта! Ан васка! Мĕн каларĕ сана Катя? Илтмерĕн-им? Тепре куриччен. Анчах та турă пире вăрманта, улах вырăнта, тĕл пулмалла ан тутăр,—хытăрах кĕлту, ашшĕн-амăшĕн, святой сывлăшĕн... тата акă мĕн... Çын юратăвĕнчен кулма пăрах. (Каять. Тепĕр енчен Аниссапа Семкă тухаççĕ.)

Семкă. Çывăрма та памаççĕ, пушар чухнехи пек çухăрашаççĕ. Таçта васкаççĕ. Çывăрмаллаччĕ-ха тепрер сехет.

Анисса (ачашшăн). Ыйхă чăпти-çке эс ман... Ой, Альберт! (Семкăна.) Яр аллуна. Сыпăçрĕ. Куршанак пек. Çын тем калĕ. Альберт! Ак телей! Эпĕ сана тĕлĕкре курнă. Чăнах, ача. Каласа парам-и?

Семкă. Курма килтĕн-им? Кур, кур. Пăхса çÿре уткаласа. Асăрханарах çÿре.

Альберт. Эп ĕçлеме килтĕм.

Анисса. Сĕре лайăх, ача. Пĕрле ĕçлетпĕр эппин, юрать-и?

Семкă. Пултарайăн-ши? Йывăр вĕт вăрман касма.

Анисса. Ан лăпăртат. Эс ан итле ăна, кĕвĕçет вăл.

Семкă. Сана пуль! Текерлĕкçке эсĕ, ача! (Каять.)

Анисса. Утар пуль. Çул çинче калаçăпăр.

Альберт. Каях эс, кай.

Анисса. Катьăна кĕтетĕн-им, ача? Аçусенчен сахалтарах лекрĕ-им?

Альберт. Семкă кĕтет сана. (Пăрăнса каять.)

Анисса. Альберт...

Альберт. Мĕн каларăм?..

Анисса. Кĕвĕçетĕн-им! Пăхха эс! Епле мăналанса кайнă, ача. Кĕтех, кĕт. («Ихик», тесе кулать.) Семкă! Тăхта! (Каять.)

Альберт. Мĕн турăм эп вĕсене? Мĕншĕн ман çине тискер кайăк çине пăхнă пек пăхаççĕ? Катя та... Неушлĕ тĕрĕсех? Хăйĕнпе калаçас. (Каять. Вăрман касни илтĕнет. Йывăç ÿкни... Варук чупса тухать. Хыçалтан Матви тухать.)

Варук. Альберт, Альберт! Çакăнта терĕ-çке. Альберт! (Матви Варука тытса чуптăвасшăн.)

Матви. Пурпĕрех чуптăватăп!

Варук. Альберт!

Матви. Мĕне кирлĕ вăл сана?

Варук. Кирлĕ, Матви. Туймастăн-им, Катя епле хуйхăрать... Калаçса пăхасшăнччĕ.

Матви. Ан чĕн, кирлĕ мар. Хама хам шанмастăп. Эп ăна... Эп... Эп унтан чуста туса хуратăп. Мускавра хĕрĕ пур çинче. Калă-ха эсĕ ăна, манăн куç умне ан курăнтăр.

Варук. Ăçта кайрĕ-ши? Кайса тупас-и?

Матви. Туптарăп эп сана... Атя-ха, кайса апат пĕçерер. Каkникак эпир санпа дежурнăй... Эх, Варук. Нимĕн те пĕлместĕн-ха эс... Альберт чăнах юратать тетĕн-и? Ĕненместĕп эп ăна... Ашшĕ заместительтен кăларнă хыççăн епле урса кайрĕ... Кĕтерине айăплать. Альберт вĕсен ачи... Улми улмуççинчен аякка ÿкмест, теççĕ.

Варук. Пирĕн ăна ÿкме памалла мар. Ăнлантăн-и? Альберт пирĕн пата ĕçлеме килнĕ тен, таса чĕрепех, эпир ăна...

Матви. Аслă хĕрача эс, Варук. Кÿр-ха уншăн... (Чуптăвать.)

Варук. Çитĕ, çитĕ.

Анисса чупса кĕрет.

Анисса. Матви Варук... Мĕн туса тăратăр?

Матви. Курмастăн-им? Хăратса çÿрен... тем пулнă пек...

Анисса. Хăвăртрах, Варук, хăвăртрах...

Матви. Мĕн пулчĕ?

Анисса. Катя, Катя... (Йĕрсе ярать.)

Матви. Мĕн, Катя? Кала хăвăртрах!

Анисса. Катя, Катя... Вилет.

Матви (Аниссана хулпуççинчен ярса тытать). Мĕн терĕн эс? Мĕн сÿпĕлтететĕн? Ухмаха ертĕн-им?

Анисса. Катя... Катя... вилчĕ. Йывăç айне пулчĕ...

Матви. Ăнланмалларах калаха эс.

Анисса. Альберт пырса тăнă... Кăшкăраççĕ лешне, пурте пăрăнма хушаççĕ... Ку те илтмест... йывăçĕ тапранса кайрĕ... Катя чупса пырса Альберта тĕртсе яма ĕлкĕрнĕ... хăй...

Матви. Хăвăртрах, хăвăртрах, Варук... Мĕнле çынна сыхлаймарăмăр!..

(Чупсах тухса каять, ун хыçĕнчен Варукпа Анисса та васкаççĕ. Кăшт тăрсан Петр Тимофеевичпа Антонина Павловна кĕреççĕ.)

Петр Тимофеевич. Çимеллисĕрех тухса чупрĕ...

Антонина Павловна. Эсĕ айăплă... Эсĕ ирĕке ятăн... мĕн тăвас тет, çавна тăвать.

Петр Тимофеевич. Хуп çăварна!

Антонина Павловна. Тен, кунтах ĕнтĕ?

Петр Тимофеевич. Тата ăçта пултăр?

Антонина Павловна. Ну, ку Катькăна... Пĕр çÿç пĕрчи хăвармăп. Йăлтах тăпăлтарса кăларăп. Мĕн туса тăран тата? Чуп, чуп! Тупса кил! Ой, ой! Тата мĕн курмалла-ши? Пăх-ха эс ăна!.. Çав хĕрачашăн вĕренме пăрахнă... Ах, ку Катькăна...

Петр Тимофеевич. Чарăн-ха, чарăн шавлама... Такамсем килеççĕ. Пăрăнса тăрар-ха. (Пăрăнса тăраççĕ. Матвипе Семкă Катьăна йăтнă. Ыттисем хыçалтан утаççĕ.)

Варук. Ак çакăнта вырттарар. Лайăхрах, лайăхрах, çемçерех сарăр.

Васса (пиншакне хывса парать.) Ме, Варук, ман пиншака та сар. Сар хăвăртрах. (Хăй кĕçех йĕрсе ярас пек.) Мĕн тери лайăх çын пĕтрĕ. Мана та вăлах çын турĕ... Вĕренме ячĕ... Вăл пулман пулсан, тĕрменех çакланаттăм-и... (Йĕрет.)

Матви. Хуллентерех эс... (Катьăна канлĕрех вырнаçтараççĕ.)

Васса (Альберта курать). Каларăм-çке эп сана, манăн куç умне ан курăн, тесе. Туйнă эс çавна, туйнă. Мĕн кирлĕ сана, мĕн? Кам шуйттанĕ илсе килчĕ сана кунта? Кай! Тасал кунтан!

Варук. Хуллентерех, хуллентерех.

Васса. Кайăр, пурте кайăр! (Йĕрет.)

Матви. Шăпрах. Сывлать... Сывлать, ачасем!

Катя. А-а!..

Альберт. Катя! Каçар, Катя! Эпĕ айăплă, эпĕ... (Катя умне чĕркуçленсе ларать. Йĕрет.) Эпĕ айăплă, ачасем... Катя!..

Матви. Семкă, илсе кай-ха кăна. (Семкă Альберта тăратать.)

Альберт. Эпĕ айăплă... эпĕ!..

Антонина Павловна. Ан кăшкăр, ухмах. Каяр, ачам, киле каяр. Тем курса тăрăн. Атя, эпир сана илме машинăпа килтĕмĕр.

Альберт. Каймастăп... мĕн тăватăр эсир манпа? Мĕн? Ачасем...

Катя. О-ой! Маринкка аппа... Шыв, шыв... (Анисса та йĕрет.)

Матви. Мĕнле илсе çитерĕпĕр-ха? Машинă каçпа тин килмелле...

Альберт. Ачасем! Машин пур... атте... ма чĕнместĕн?!

Антонина Павловна. Ара, хамăр мĕнле кайăпăр?

Петр Тимофеевич. Антонина!

Альберт. Анне!.. Матви, йăтăр Катьăна... (Катьăна йăтаççĕ.)

Варук (Катя çине пăхса). Пурăнĕ-ши? Чĕрĕлĕ-ши?

ВИÇÇĔМĔШ ПАЙĔ

Пиллĕкмĕш картинă

Пĕрремĕш картинăри пÿлĕмех. Катя йывăç айне пулса урине амантнăранпа виçĕ уйăх иртсе тăваттăмĕш çине кайнă. Октябрь уйăхĕ. Кĕркунне енне сулăннă пулсан та, çанталăк хитре тăрать. Хĕвел те çуллахи пекех хĕртет.

Чÿречесем уçă. Чаршав уçăлас умĕн пÿлĕмре Маринкка аппапа Миронов калаçса тăраççĕ.

Миронов. Сашăпа вăрçа та пĕрлех кайрăмăр. Берлина çитиччченех пĕрле çапăçрăмăр... Ку çырăва вăл эп амансан çырнă... Вăрçă хирĕнчен те мана Саша йăтса тухнă...

Маринкка аппа. Мĕн пĕчĕкренех пĕрле ÿсрĕр...

Миронов. Çапла. Пахчана кĕрсе хăяр вăрланăшăн «йĕмĕрсене антарса вĕлтĕренпе пĕçертĕп», тесе ятланине те астăватăп. Хăранипе сĕм тĕттĕм пуличченех сарайĕнче, чăх кашти айĕнче лартăмăр.

Маринкка аппа. Халь те манман, эй. (Катя тухать).)

Миронов. Ну, мĕнле? Ыратмасть-и?

Катя. Ыратма паратăр-и эсир, Егор Миронович.

Маринкка аппа. Эп сана каласа парам-ха, Якур..

Миронов. Итлетĕп, Маринкка аппа.

Маринкка аппа. Итлеми пулчĕ мана, Якур.

Миронов. Кам?

Маринкка аппа. Катя. Кам пултăр.

Миронов. Ай-яй-яй, ай-яй-яй! Мĕн тăвать-ха, чарусăр!

Маринкка аппа. Ĕнер те мана каламасăр тухса тарнă.

Миронов. Тарчĕ эппин? (Кулать.) Ха, эс ăна!

Маринкка аппа. Сире кулăш.

Миронов. Кала, кала.

Маринкка аппа. Çĕрле çĕрпе ахлатса выртрĕ... Фермă патĕнче шуçса ӳкрĕм, тет. Юрать-ха, урине тепĕр хут хуçса пăрахман. Эсир мана сыхлама хушрăр, çапла-и?

Миронов. Тĕрĕс. Катя сывлăхĕшĕн эсир ответ тытатăр. Итле, пĕтĕм колхозниксем умĕнче.

Маринкка аппа. Апла пулсан, Катьăн та мана итлемелле. Çапла-и?

Миронов. Çапла.

Маринкка аппа. (Катьăна). Илтрĕн-и?

Катя. Йăлăхтарчĕ пӳртре ларса. Паян та ак тухса таратăп.

Маринкка аппа. Илтетĕн-и, илтетĕн-и? Мĕн каласать. Мĕн те пулин пулас пулсан, колхозниксем мана ятлаççĕ вĕт.

Миронов. Паллах, сана, Маринкка аппа.

Маринкка аппа. Ман мĕн тес? Итлемест мана, пăхăнмасть, тес-и? Çук, çук, урăх хутшăнмастăп. Хуть те мĕн хăтланăр... Урăххисене хушăр... Урăххисене, тен, итлĕ. Каплах хăтлансан, каларĕ тейĕр, ак, урасăр тăрса юлать.

Миронов. Тĕрĕс калать-и Маринкка аппа? Ма итлеместĕн? Ма кӳрентеретĕн?

Катя. Егор Миронович...

Миронов. Ĕмĕрлĕхе уксах юлас тетĕн-им?

Катя. Юлас тетĕп, юлас тетĕп... Юриех... ĕмĕрлĕхех! (Йĕрсе ярать.)

Маринкка аппа. Ялан çапла. Эсĕ те...

Миронов. Çитет! Çитет! Йĕрнипе тӳрленет тетĕн-им?

Катя. Пĕчĕк ача мар эп... Калама вăл çăмăл. Анчах та апла тăвас тенипех пулмасть-çке.

Миронов. Ну, ну... Чарăн. Манăн мĕн тумаллаччĕ, тет, вара? Çакăнмалла тет-им? Çук, йăмăкăм, шалиш, ман пурăнас килет. Вăрçă хыççăн пилĕк çул хушши хускалмасăр выртрăм. Халĕ те астутарать...

Маринкка аппа. Итле эс, итле...

Миронов. Эсĕ çамрăк, санăн нимĕнле паллă та юлмасть... Тепĕр ик эрне е уйăх тăхтан та... Пĕве пĕвелеме тытăнăпăр... Сывалмалла сан унччен, йĕрнипе суран тӳрленмест, йăмăкăм. Акă мĕн, эсĕ чертежусене тепĕр хут тĕрĕслесе тух-ха, ан ӳркен. Ыран хуларан специалистсем килмелле. Вĕсене кăтартăпăр... О-о, йăмăкăм! Эпир санпа пурăнма та тин çеç пуçлатпăр-ха... Пирĕн нумай, нумай пурăнмалла... Ну, сывă пулăр-ха... Çирĕпрех пул...

Николай Иванович килет.

Николай Иванович. Эпĕ сана шыратăп.

Миронов. Эпир—сана... Лар-ха, лар, Николай Иванович...

Николай Иванович. Катя сывлăхĕ мĕнлерех?

Миронов. Клуб туса пĕтерессе кĕтет. Ташласшăн.

Николай Иванович. Пĕтеретпĕр, пĕтеретпĕр... Тахçанах Матвие хушмалла пулнă. Çамрăк те эс ăна! Материалсем те çитеççĕ... Ĕçĕ те вĕресе çеç тăрать. Ак—ку сан валли, Катя. Арăм... Вера Егоровна парса ячĕ.

Катя (коробкăна илет). Спасибă.

Николай Иванович. Сывал хăвăртрах. Клуб туса пĕтерсен, иккĕн ташлăпăр. Эх, ташлăпăр!.. Унтан туй тăвăпăр. Ман сан валли палăртса хуни пур-ха... Хитрескер... Хĕрсем кĕвĕççе вилеççĕ ĕнтĕ! Малтанах пĕлетĕп.

Катя. Кам, Николай Иванович?

Николай Иванович. Пур ман, пур. Сывал-ха, сывал. Çураçма евчĕ пулса хам килĕп.

Катя. Кама кирлĕ эп...

Николай Иванович. Эсĕ-и? Пурне те. Хам çамрăк мар... Эп сана никама та паман пулăттăм. Туршăн та. Çапла-и, Якур?

Миронов. Темех тăвать-тăр санпа Катя. Ман пекрех пулсан, татахчĕ хуть. Çапла-и?

Катя. Эсир иксĕр те лайăх.

Николай Иванович. Хăвăртрах сывал, Катя. Пĕве проектне туса пĕтеретĕн-и?

Катя. Пĕтеретĕп.

Николай Иванович. Хăвăртрах пĕтер. Клуб туса пĕтерсенех çынсене унта яратпăр. Хăвăртрах сывал.

Миронов. Сывал хăвăртрах. (Каяççĕ. Маринкка аппа ăсатма тухать.)

Николай Иванович. Кайрăмăр, кайрăмăр. Правленире кĕтеççĕ пире.

Катя. Йĕрес мар тенĕччĕ. Чăтаймарăм. Урăх йĕместĕп. (Утать. Ыратать пулсан та çӳрет.) Йĕместĕп, йĕместĕп. (Тата хытăрах пусать.) Пурпĕрех йĕместĕп. Ниушлĕ этем хăй характерне улăштарма пултараймасть? Пултарать, пултарать, Миронов та çамрăк пулнă. Пилĕк çул хушши хускалмасăр выртнă... Парăнман, çĕнтерн-çĕнтернех чирне. Урăх пĕр куççуль те кăлармастăп. Чее Егор Миронович. Ĕçлеме хушать. Кашни кун çĕнĕрен ĕç тупса парать. Хавхалантарма пĕлет. Хĕрсе ĕçле тытăнсан, ыратнине те манатăн. Çаплах тăватпăр та. (Ĕçлеме ларать, темле юрă ĕнĕркелет. Маринкка аппа кĕрет.)

Маринкка аппа. Якур тата хытăрах сыхлама хушрĕ. Илтетĕн-и? Урама пĕччен ан кăларса яр, тет. Эсĕ парти умĕнче ответ тытатăн, терĕ.

Катя. Каларăн та. Кама кирлĕ пуль эп.

Маринкка аппа. Ун пек ан кала, хĕрĕм. Партишĕн кашни çыннах хаклă, ачам. Сашă çапла калатчĕ...

Катя. Почтă килмерĕ-и?

Маринкка аппа. Çыру кĕтетĕн-и?

Катя. Хаçат.

Маринкка аппа. Çапла пуль-çке. Мĕншĕн ассăн сывласа ларнине питĕ лайăх туятăп, хĕрĕм. Кĕтетĕн-им? Ман эс ăна. Халь тин килмест ĕнтĕ вăл.

Катя. Ан килтĕрех...

Маринкка аппа. Кӳрентертĕн эс ăна...

Катя. Эп мар — вăл...

Маринкка аппа. Итле эс. Кӳрентертĕн. Хытă кӳрентертĕн! Эс больницăра выртнă чухне сан патна пыман кун ирттерместчĕ. Эс ху патна кĕртме хушмарăн. Кĕрсен те тепĕр енне çаврăнса выртрăн та пĕр сăмах та чĕнмерĕн... Мускавран мĕн чухлĕ çыру çырчĕ? Эсĕ: «Хĕрхенекенсем сансăрах нумай, çырса вăхăтна ан иртерех, пурпĕрех вуламастăп», — терĕн... Халь ак хăвах...

Катя. Вăл мана кӳрентерчĕ, эпĕ мар. Вăл...

Маринкка аппа. Мĕн туса кӳрентерчĕ-ха вăл сана?

Катя. Мускавра унăн хĕрĕ пулнă. Ун çинчен вăл мана нимĕн те каламан.

Маринкка аппа. Çавăншăн кӳренетĕн-и? Ача-çке эс, ача.

Катя. Авланнă вăл. Авланнă!

Маринкка аппа. Мĕскер? Авланнă? Тĕрĕсех калатăн-и? Хăçан?

Катя. Кун çинчен эп вăрмана каяс умĕн... пĕлтĕм.

Маринкка аппа. Хăвăнтан кулнăшăн эс ăна вилĕмрен çăлтăн пулать? Пыр та калаç сана. Çын сана усал тăвать, эс уншăн вилме хатĕр. Сур эс ун çине... Пирĕн пата ура та ан ярса пустăр... Якур мĕн тума хушрĕ-ха сана?

Катя. Чертежсене туса пĕтерме...

Маринкка аппа. Шан çынна... Хисепле, ĕнен...

Катя. Гитарă пар-ха. (Маринкка аппа ăна гитарă парать.)

Маринкка аппа. Каласса кала та... Ан йĕр. Çирĕпрех пул.

Катя. Йĕместĕп, йĕместĕп. (Хăй каласа хăй юрлать. Анисса кĕрет.)

Анисса. Эп мĕн тесе, ача... Салам.

Катя. Салам. Лар.

Маринкка аппа. Эсĕ мĕн тесе çав?

Анисса. Радио юрлать тесе, ача. Катя, эп сана пĕр савăнăçлă хыпар пĕлтерме килтĕм, ача.

Катя (савăнса). Мĕнле хыпар?

Анисса. Эп сан валли кучченеç илсе килтĕм. Анне пама хушрĕ. Катя сана мĕн чухлĕ ырă тунă, тет. (Чечек çыххи тата кукăль парать).

Катя. Тавтапуç.

Анисса. Паян эп... Паян ман çав тери пысăк савăнăç, ача... Те калас...

Катя. Хăвăн ирĕкӳ.

Анисса. Калас-ха, ача. Мухтаннă пек пулать те... Паян эпĕ вăштах Варук чухлĕ сĕт суса илеттĕм... Спасибă, Катя. Ма малтанах сана итлесе фермăна каймарăм. Санпа пĕрле, тен, эпĕ те орден илнĕ пулăттăм. Малашне эпĕ те пĕр занятирен те юлмăп, акă, кĕнеке те илтĕм, ача. Института кĕме хатĕрленес-ха. Сан пек, заочнă. Ма санпа пĕрлех вĕренме тытăнмарăм, ача. Пулăшатăн-и?

Катя. Хам пĕлнĕ таран пулăшăп.

Анисса. Паян хор-ха, ача. Ыран каç сан патна вĕренме пухăнатпăр. Капла ĕçлесен, Катьăран та ытларах суса илекен пулăн ак, тет Николай Иванович. Орден илетĕпех пулĕ, ача. Çав тери илес килет-çке, ача.

Маринкка аппа. Илетĕн, илетĕн. Сума вĕрентĕн-и-ха?

Анисса. Малтан, пĕр уйăх хушши, çав тери алăсем ыратрĕç. Халĕ тинех хăнăхса çитетĕп, ача. (Тăрать.) Эпĕ мĕн тесе...

Маринкка аппа. Мĕн тесе-ха, Анисса?

Анисса. Альберт кунта кĕмерĕ-и?

Катя. Килнĕ-им?

Анисса. Килнĕ... Пирĕн пата кĕрсе тухрĕ, ача. Сан çинчен ыйтать.

Катя. Нумайлăха килнĕ-ши?

Анисса. Амăшĕ ыран каять, терĕ. Катя... Маринкка аппа, ман Катьăна хăйне çеç каламалли вăрттăн сăмах пур та...

Маринкка аппа. Тем сӳпĕлтетсе парасшăн тата? (Шăппăн.) Асту, эс кирлĕ-кирлĕ мара ан палка. (Каять.)

Анисса. Катя... Каçар эс мана, ухмаха. Чăнах, чăнах, ача.

Катя. Мĕн çинчен эс?

Анисса. Леш хучĕсене, актне... эс çухатнă хучĕсене эп илнĕччĕ...

Катя. Пĕлетĕп.

Анисса. Пĕлетĕн? Кам каларĕ? Кам курнă?

Катя. Хам куртăм.

Анисса. Пухăва чĕнтерсе ятлатăр-и? Семкă та пулать-и?

Катя. Çук, чĕнместпĕр.

Анисса. Спасибă... Эп... Э... Спасибă... Сывал хăвăртрах... Спасибă! (Каять. Маринкка аппа кĕрет.)

Маринкка аппа. Çӳрет вĕçсе... Сан ĕнӳсем пулман пулсан, илетчĕ ун чухлĕ... Варука хуса çитесшĕн... Орден илесшĕн...

Катя. Итле. Каларĕ тейĕн. Эп ăна шанатăп.

Маринкка аппа (Анисса панă кучченеçе илет). Кусене çиетĕн-и? Çимесен тухса хурас.

Катя. Тухса хурах. (Маринкка аппа каять.) Ăçта-ши ман линейкă? (Шырать.) Кунта-çке. Ĕнерех килнĕ... Кунта кĕмен... Килин-килмин... Шелleme тытăнĕ... Маринкка аппа, Маринкка аппа! (Альберт ашшĕпе амăшĕ кĕреççĕ. Малтан амăшĕ, унтан Петр Тимофеевич кĕрет.)

Антонина Павловна (упăшкине). Кĕр тата! Мĕн тунката пек хытса тăратăн! (Петр Тимофеевич кĕрет.)

Антонина Павловна. Килтех. Здравствуйте.

Петр Тимофеевич. Аван-и?

Катя. Аван-ха. Ларăр.

Петр Тимофеевич. Улшăннă эс, Катя... Шурса кайнă.

Антонина Павловна (чечек çыххи курса). Ку чечек çыххине...

Катя. Анисса хăварчĕ.

Петр Тимофеевич. Сывлăху мĕнле?

Катя. Тавтапуç. Чупатпăр ĕнтĕ.

Антонина Павловна. Чупатăр?

Катя. Ахă.

Петр Тимофеевич. Да? Пит... аван! Клуб туса пĕтереççĕ.

Катя. Паян кайса курасшăнччĕ-ха эп.

Антонина Павловна. Хитре клуб. Дворец. Петя тăрăшрĕ. Уншăн ăна правленирен вăркăнтарчĕç.

Петр Тимофеевич. Антонина!..

Антонина Павловна. Тĕрĕс мар-им? Катя та нумай тăрăшрĕ, теççĕ.

Петр Тимофеевич. Антонина!..

Антонина Павловна. Ан пӳл-ха эс мана, эп хам мĕн каланине хам пĕлетĕп. Председателех пуласшăн пулнă, терĕç те, ĕç тухмарĕ курăнать.

Катя. Тата мĕн?

Антонина Павловна. Ку сан пӳлĕм-и?

Катя. Манăн-çке.

Антонина Павловна. Хĕрсе пăхма юрать-и?

Катя. Кĕме... Эп унта... (Антонина Павловна Катьăн çывăрмалли пӳлĕмне каять.)

Петр Тимофеевич. Халĕ сценă тăватпăр, теççĕ, Октябрь уявĕ тĕлне пĕтересшĕн. (Антонина Павловна тухать.)

Антонина Павловна. Лайăх пӳлĕм. Пĕлсе тирпейленĕ. Хитре. (Петр Тимофеевича.) Пытарса ĕлкĕрнĕ. Альберт килчĕ. Илтетĕн-и, Катькă?

Петр Тимофеевич. Сан патна сывпуллашма килесшĕнччĕ

Килмерĕ-и? Қаçар эс ăна, Катя. Эс ăна пула...

Антонина Павловна. Ухмах. Сӳпĕлтететĕн. Катькăсăр йывăç ӳкнине курмастчĕ-им?

Петр Тимофеевич. Çынсем каланине калатăп.

Антонина Павловна. Çынсем... çынсем калĕç вĕсем тем те. Çынсем, вăн, Катя юриех Альберта айăпласшăн йывăç айне выртнă, теççĕ.

Катя. Суятăр!

Антонина Павловна. Эс ан пăлхан. Çынсем калĕç вĕсем.

Катя. Мĕн кирлĕ сире? Ма килтĕр?

Антонина Павловна. Хăвалатăн-им? Альберт ăçта? Ăçта пытартăн эс ман ывăла? Ăçта чикрĕн? Киле çитнĕ-çитменех тухса чупрĕ...

Катя. Кайăр, халех тухса кайăр!

Антонина Павловна. Ан кăшкăр! Петьăна вырăнтан сирпĕтрĕн... Ун вырăнне йышăнтăн. Вăл çитмест...

Катя. Альберт çук кунта.

Антонина Павловна. Ёненсех лартăм. Чечек? Чечек çыххине кам пачĕ?

Петр Тимофеевич. Хĕрхенет пуль...

Антонина Павловна. Ăçтан сана çын юраттăр. Мĕн тутăр вăл санпа, чăлахпа, ухмахскерпе. Тухтăр сана ĕмĕр вырăн çинчен тăраймасть, тет.

Катя. Суятăр, суятăр! Тухса кайăр! Утатăп эпĕ! (Тăрать.) Мана нимĕн те пулман! Нимĕн те ыратмасть. (Қаллех ларать.) Ыратмасть!

Петр Тимофеевич. Қаяр, Антонина!

Антонина Павловна. Эсĕ...

Петр Тимофеевич. Катя, эс Альберта каçар. Эпир те сана манмăпăр... пулăшăпăр... Укçан-и унта...

Катя. Кайăр, кайăр! (Маринкка аппа кĕрет.)

Маринкка аппа. Мĕн пулчĕ?

Петр Тимофеевич. Қаяр, каяр, Антонина.

Маринкка аппа. Ирсĕрсем! Тухса кайăр!

Антонина Павловна. Ан кăшкăр! Каятпăр, каятпăр. Истеричкă! Каяр, Петенькă.

Петр Тимофеевич. Сывă пулăр! (Каяççĕ.)

Маринкка аппа. Катя, лăплан эс, лăплан. Çын-и вĕсем? Лăплан. Выльăхсем. Сур вĕсем çине.

Катя. Мĕн кăна каламарĕç!

Маринкка аппа. Сашă таврăнса ĕлкĕреймерĕ-çке. (Варук чупса кĕрет.)

Варук. Катя, Катюшă! Тумлан. Эсĕ те тумлан, Маринкка аппа. Эпир сире илме килтĕмĕр. Çырăнма каятпăр, Катюша!

Маринкка аппа. Қампа, Варук?

Варук. Упапа, Маринкка аппа, Матвипе.

Катя. Саламлатăп. Туйĕ хăçан пулать?

Варук. Тумлан, тумлан. Çĕнĕ клуб туса пĕтерсен, клубра, Катя!

Катя. Паян пыраймастăп пуль, Варук. Туйна пыратăп. Пысăк туй тăвăпăр. (Семкăпа Матви кĕреççĕ.)

Семкă. Çиетри, вылятри, кулатри?

Пире çиме чĕнетри?
Чĕнмесен?
Чĕнмесен хамăр сире чĕнĕпĕр.
Тумланăр, тумланăр, тумланăр,
Эпир сире кĕтетпĕр,
Варук туйне чĕнетпĕр.

Матви, туш! (Юрлаççĕ.) Ма кулмастăр? Кулăшла мар-им? Паллашăр. Матвей Арсентьевич, паянччен каччă шутĕнче тăнăскер, паянтан Варук чури. Матви, туш!

Матви. Машин кĕтет, Варьă. Катерина Ивановна, тумланăр.

Катя. Қаçар, Матви. Ман паян, те ĕнер ытларах çӳренĕрен... пуç ыратать.

Семкă. Лайăх мар та... Сăлтавĕ, мĕнле калас, шута илме тивĕçлĕ.

Варук. Маринкка аппана илсе каятпăр, Матви.

Матви. Атя, Маринкка аппа. Эпир халех таврăнатпăр.

Маринкка аппа. Тем тумалла?

Катя. Кайса кил, Маринкка аппа. Хăвăртрах эс, ан кĕттер.

Маринкка аппа. Қаясах-им эппин?

Варук. Атя, атя. (Маринкка аппа тепĕр пӳлĕме тухать.)

Семкă. Чи çывăх юлташ, мĕн тери лайăх, ăслă çын пĕтрĕ. Эпĕ савăнатăп. Йĕр, Семкă, шăтăк Семкă, макăр! (Макăрнă пек тăвать. Кулаççĕ. Маринкка аппа çĕнĕ тутăр çыхса тухать.) Макăр! Ӳле!

Анисса. Лăплан, Семкă... ан йĕр... Эс те вун çичĕ çулхиех мар... Эпĕ те...

Маринкка аппа. Эпĕ нумаях тăмастăп. Эсĕ асту, ниçта та ан кай.

Варук. Пурте килетпĕр. Кĕт, Катя. (Каяççĕ.)

Катя. Хăвăртрах эсир! Лайăх мăшăр. Пуç ыратать. Çук, çук! Ыратмасть. Пуç та, ура та ыратмасть. Суятăп. Хăвна алла ил, Катенькă. Эс текех пĕчĕк ача мар. Тантăшусем качча тухаççĕ. Савăн, Катенькă савăн!.. Эпир халех, Катенькă, çак чертежа ӳкерсе илĕпĕр... Халех пур хуйха-суйха манса кайăпăр. Ёç — чи лайăх эмел. Юрла, Катенькă, юрла-юрла ĕçле. (Ёçлеме ларать. Алăка шаккаççĕ.) Кĕрĕр, питĕрмен. (Альберт кĕрет. Вăл чемодан йăтнă.)

Альберт. Катя!

Катя. Альберт?!

Альберт. Кĕтменччĕ-и?

Катя. Хăçан таврăнтăн?

Альберт. Паян.

Катя. Çынсем ĕнерех терĕç.

Альберт. Çук, паян. Нумай пулмасть. Салам. Санпа калаçма килтĕм.

Катя. Мĕн çинчен?

Альберт. Пурнăç çинчен... Иксĕмĕр çинчен...

Катя. Аçупа аннӳ ячĕç-и?

Альберт. Çук. Эп чемодана йăтрăм та çăла кайса çăвăнтăм. Сивĕ, таса шывпа çăвăнтăм та сан патна чупрăм, Катя. Эп сана юрататăп.

Катя. Мускаври хĕрне ăçта хуратăн? Сана авланнă темерĕç-и?

Альберт. Қам каларĕ? Çук ман Мускавра хĕр. Сана хĕрхенсе мар, юратса, таса чĕрепе юратса килтĕм эпĕ сан патна, Катя...

Катя. Мĕн ĕмĕр тăршшĕ ӳпкелесе пурăнăн. Чăлах пулса юлсан...

Альберт. Пурпĕрех. Сансăр пурнăç та пурнăç мар, пĕртен-пĕр телей ман эсĕ... Эпĕ яла таврăнатăп, сан патна. Ёмĕрлĕхех. Акă чăматан. Ан хăвала.

Катя. Сан вĕренсе пĕтерес пулать.

Альберт. Эпĕ вĕренетĕп. Заочнă. Ёçлетĕп те, вĕренетĕп те. Пĕрле ĕçлĕпĕр... Ну, мĕнле?

Катя. Эпĕ те сана юратнă.

Альберт. Халĕ, Катя, халĕ?

Катя. Пĕлместĕп. Эсĕ те ан васка. Сывалсан курăнĕ. (Альберт приемник патне пырать, включателе пăрать. Юрă илтĕнет. Ку юрра пĕрремĕш картинăра Катя юрланăччĕ. Çав юрăран Альберт çĕнĕ юрă тунă.) Тăхта-ха, мĕнле юрă ку?!

Альберт. Сан юрру...

Катя. Хитре юрă... Эсĕ çырнă-и?

Альберт. Эпĕ... Итлер-и? (Альбертпа Катя калаçмасăр итлесе лараççĕ. Чӳречерен сĕтел çине чечек çыххи кĕрсе ӳкет. Çакна Катя асăрхать.)

Катя. Қам унта?

Ваçça. Эпĕ, Екатерина Ивановна.

Катя. Ыттисене те...

Ваçça. Пĕтĕмпех эпĕ...

Катя. Спасибă, Ваçça. Кĕр пӳрте.

Ваçça. Кĕресех-им?

Катя. Кĕр, кĕр! (Ваçça чӳречерен кĕме тăрать, Альберта курсан кĕмест.)

Ваçça. Çил вĕрет. Чӳречине хупас-и?

Катя. Ăшă çил вĕрет..

Ваçça. Вĕртĕрех эппин?

Катя. Вĕртĕрех... (Юрă итлеççĕ.)

Ваçça. Хитре юрă...

Катя. Альберт çырнă. (Чечек çыххине Альберта парать. Альберт Катьăна ыталать. Юрă вăйланать. Ваçça ерипен чӳречине хупать те çухалать).

Чаршав.

Малтанхи сăвăсем

Валентина ЯТРИНА

МАНĂН ТУТĂР

*Мамăк тутăр çыхатăп
Хĕл кунĕнче.
Қăпăш юрне тытатăп
Уй-хирсенче.*

*Шап-шурă юр пĕрчисем
Манăн тутăр пек;
Ытарайми вăхăтсем
Çĕнĕ юрă пек.*

*Эп çуркунне
Симĕс тутăр çыхатăп
Тантăшсемпе васкатăп
Колхоз садне.*

*Çырла-йывăç çулçисем
Манăн тутăр пек;
Ытарайми вăхăтсем
Çĕнĕ юрă пек.*

*Тĕрлĕ тутăр çыхатăп
Çу кунĕнче.
Улăх утти çулатăп
Атăл енче.*

*Манăн шур тутăр пек
Таврари шур чечексем,
Ытарайми вăхăтсем
Çĕнĕ юрă пек.*

*Кĕр кунĕнче,
Сарă тутăр çыхатăп
Панулмисем пухатăп
Сад пахчинче.*

*Пиçсе çитнĕ улмасем
Манăн тутăр пек;
Ытарайми вăхăтсем
Çĕнĕ юрă пек.*

УЙĂХПА ХĔВЕЛ

*Хутлам пĕлĕтсем тӳпе аркинче
Кĕрен хăюпа çĕнелсен,
Шăрçа-çăлтăрсем каç тумĕ çинче
Сут-кĕмĕл çиппе çĕленсен,*

*Шур уйăх анать çыран хĕррине,
Чăмать тарăн кӳлĕ тĕпне.
Шырать вăл унта савни çĕррине,—
Çухатнă Хĕвел парнине.*

*Анчах тупăнмасть çĕрриниепле,
Қамран ыйтмалла ăçтине?
Ах, каçĕ кĕске, часах килмелле
Хĕвел те тăр кӳлĕ çине.*

*Çĕррисĕр мĕнле тухас ун умне
Ăçта халь ăна тупмалла?
Çут уйăх тăкать мерчен-куççульне:
«Ах, калăр-ха, мĕн тумалла?»*

*Хĕвел, ав, кулса килет тухăçран
Баскать савнă Уйăх патне.
Савни кайнине курса аякран
Пухать ун мерчен-куççульне.*

КИМĔ ЮХАТЬ, ХУМĔ ВЫЛЯӀЬ

*Мăн шыв урлă çĕн кĕпер,
Қарлăкĕсем пит чипер.
Эп ку енче, эс леш енче,
Курнăçăлăр ир çинче.*

*Кимĕ юхать, хумĕ вылять
Сăнчăрĕ çыра юлать;
Тусăм килет, ăшшăн пăхать,—
Сăнĕ асăмра юлать.*

*Йĕкĕр çыра шыв чуптуса,
Юхса выртать юрласа.
Мăшăр чĕре пĕр пек тапсан,
Пурнас килет савăнса.*

Андрей НИКОЛАЕВ

ЧУН САВНИПЕ ПĔРЛЕ

Тăван хирте ĕçлерĕмĕр
Чун савнипе пĕрле.
Кунне-çĕрне сисмерĕмĕр,
Ывăннине пĕлмерĕмĕр
Юратнă ĕçпеле.

Яра куна ирттертĕмĕр
Хĕрӳллĕн тăрăшса.
Сана эпир уй-хирĕмĕр,
Çĕн тĕшĕсем пиллерĕмĕр,—
Халь ӳсчĕр кашласа.

Ёнтĕ тăван уй-хирĕмĕр
Ешертĕр çĕнĕлле.
Тыр-пул — пирĕн телейĕмĕр
Çĕршывшăн, пултăр, терĕмĕр,
Савнипеле пĕрле.

ТУХ ЭС, ТУСĂМ, УЙ-ХИРЕ

Тух эс, тусăм, уй-хире
Хĕвелтен те иртерех:
Кайăксен юррисене
Чи малтан итлер пĕрле.

Тух эс, тусăм, уй-хире;
Уй пусси кĕтет пире.
Икĕ çамрăк яш-чуна
Хушăпăр мăшăр çунат.

Тух эс, тусăм, уй-хире,—
Çунатланĕ сан чĕре
Ыраш, тулă, кукурус—
Вĕсем пурте — пирĕн тус.

Тух эс, тусăм, уй-хире,
Ăмăртса ĕçлер пĕрле.
Кĕр çитсен, кĕрекере
Савăнтăр ик яш чĕре!

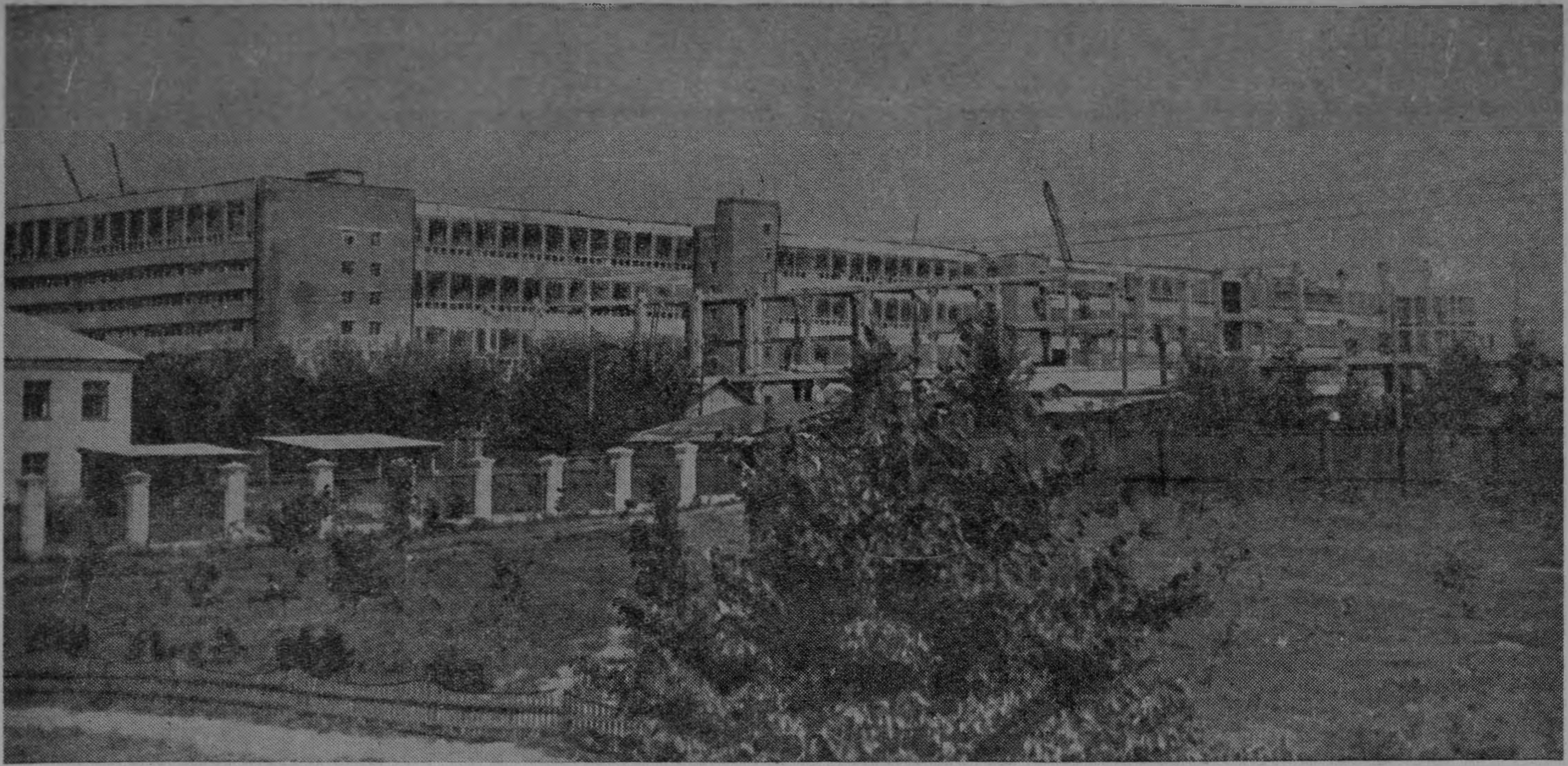

ВИҪҪӖМӖШ ФАБРИКĂ ӖҪЕ КӖРЕТ

Тулăх пурнăҫпа пурăнать Шупашкарти пир-авăр комбиначӗ. Унăн малашлăхӗ, ыранхи кунӗ татах пуянтарах. Халӗ вăл куллен виҫ ҫӗр сакăр вун пин метр хатӗр пир-авăр тӗртсе кăларать, ҫичӗ ҫуллăх вӗҫӗнче комбинат хальхинчен виҫӗ хут ытларах ҫӗршыва паха продукци туса памалла. Кунта ҫӗнӗрен те ҫӗнӗ производствă корпусӗсем ӗҫе каяҫҫӗ.

Арлакан пӗрремӗш фабрикăпа юнашар ҫӗнӗ ҫурт ӳсет, кунта виҫҫӗмӗш фабрикă хута каймалла. Ку вăл комбинатри чи пысăк фабрикăсенчен пӗри пулать, унта декораци тумалли пир-авăр тӗртсе кăлараҫҫӗ. Фабрикă ҫуртне те пачах ҫӗнӗлле — тимӗр-бетон блоксемпе кӗленче панельсенчен тăваҫҫӗ. Халь кунта строительствă ӗҫӗсемпе пӗрле монтаж ӗҫӗсем те пыраҫҫӗ, ҫывăх вăхăтрах фабрикă малтанхи продукци пама пуҫлать.

Акă пӗр цехпа сменă маҫтăрӗ Александр Егоров пырать. Вăл Ольга Александрова ҫип арлакан патне пычӗ те ăна тем ăнлантарчӗ.

— Ӗҫчен хӗрсем ӗҫлеҫҫӗ кунта,—терӗ Егоров савăнăҫлăн.—Пирӗннисем канма пӗлмесӗр ӗҫлеҫҫӗ. Халь сăнавсем пыраҫҫӗ, кӗҫех ҫип арлама пуҫлатпăр.

Чăнах та кунта ӗҫчен ҫынсем пухăннă. Александр Егоров, Ольга Александровăпа пӗрле, вунă ҫул каялла ҫип арлакан пӗрремӗш фабрикăра ӗҫлеме тытăннă. Халӗ вӗсем виҫҫӗмӗш фабрикăна та хута яма хатӗрленеҫҫӗ. Вӗсем иккӗшӗ те коммунизмла ӗҫ ударникӗсем, иккӗшӗ те ăста техник, ҫип арлас ӗҫе питӗ лайăх пӗлеҫҫӗ.

Монтаж ӗҫӗсене Ивановăри монтаж Управленийӗнчен килнӗ рабочисем туса пыраҫҫӗ. Вун икӗ арҫынтан тăракан бригадăна Коль юлташ ертсе пырать. Халь вӗсем ҫип арлакан 75 машин тата сулчă ҫип хатӗрлекен 18 машин вырнаҫтарса хута янă.

Гарри Иосифович Коль—пултаруллă та ăста монтажниксенчен пӗри. Ҫак ӗҫре вăл ҫирӗм ҫул ытла ӗҫлет ӗнтӗ. Вăл халь монтаж ӗҫӗсене вӗҫлесен Шупашкар комбинатӗнчех юлма ӗмӗтленет.

Ҫавăн пекех, пулас ремонтировщиксем те (халь вӗсем монтажниксем) тăрăшса ӗҫлеҫҫӗ. Н. Яшин, А. Клементьев, П. Николаев, В. Конюхов, Г. Грибоедов ҫамрăксем пӗлтӗр кăна комбината ӗҫе кӗнӗ, халӗ вӗсем ăста монтажниксем пулса тăчӗҫ.

Кăҫалхи ҫулталăк вӗҫӗнче комбинатри ҫип арлакан виҫҫӗмӗш фабрикăри ҫитмӗл пин йӗке ӗҫлеме тытăнать. Промышленноҫра е халăх хуҫалăхӗн ытти отраслӗсенче кирлӗ илемлӗ пир-авăр пиншер метр кăларма пуҫлаҫҫӗ.

Е. ЛЕОНИДОВ.

Укерчӗксенче: (ҫӳлтен аялалла) а) ҫип арлакан 3-мӗш фабрикă; б) цехра монтаж ӗҫӗсем пыраҫҫӗ; в) А. Егоров маҫтăрпа О. Александрова прядильщицă; г) монтажниксем Г. Коль, Г. Грибоедов, В. Конюхов ӗҫ чертӗжӗсемпе паллашаҫҫӗ.

А. Припалов ӳкерчӗкӗсем.

Ф. П. ПАВЛОВ

(Çуралнăранпа 70 çул тултарнă май)

Федор Павлович Павлов чăвашсен литературăпа искусствин пирвайхи деятелĕсенчен пĕри пулнă. Вăл хальхи Çĕрпӳ районĕнчи Патăръелĕнче 1892 çулхи сентябрĕн 13(25)-мĕшĕнче хресчен çемйинче çуралнă. Ялти тăватă çул вĕренмелли шкула пĕтерсен, 1904—1907 çулсенче Иккассинчи икĕ класлă училищĕре вĕреннĕ.

1907—1911 çулсенче Ф. Павлов Чĕмпĕрти чăваш шкулĕн ученикĕ пулнă. Çав вăхăтра вăл тăван халăхăн юрри-сăввисене пухма тытăнать, чăвашла тата вырăсла сăвăсем çырма пикенет. Унăн сăввисемпе класра çырнă сочиненийĕсене вырăс чĕлхин преподавателĕ пулнă Н. И. Колосов мухтаса ырланă, çавăн çинчен вăл Иван Яковлевича 1909 çулхи çуркуннех çырса пĕлтернĕ (майăн 3(16)-мĕшĕнче çырнă документ).

Çав хушăрах Ф. Павлов музыкăпа та интересленнĕ. Музыкă грамотипе теорине тăрăшса вĕреннĕ май, вăл сĕрме купăс та ăста каланă, шкулта иртterekен музыкăпа литературă каçĕсене те тăтăшах хутшăннă. Çакна вара юрлама вĕрентекен И. М. Дмитриев преподаватель асăрханă: 1910-мĕш çултан пуçласа, вăл Ф. Павлов ученика шкул хорне ертсе пыма та шаннă.

Ф. Павлов шкултан вĕренсе тухсан, И. Я. Яковлев ăна çавăнтах ĕçлеме хăварать. И. М. Дмитриевăн юратнă ученикĕ халĕ хăй юрă ĕçне вĕрентме пуçлать.

Чĕмпĕрти шкулта ĕçленĕ çулсем (1911—1913) Ф. Павловăн телейлĕ вăхăчĕ пулнă. Вăл хăйне пĕтĕмпех музыкă, литературă ĕçне парать: вĕренекенсен хорне ертсе пырать, сĕрме купăспа каласа, симфони оркестрне тата квартета хутшăнать, «Вĕлле хурчĕ», «Шет хитре хĕр» (Экспромт), «Савнă хĕр, хитре хĕр» (В. П. Эхмер) сăвăсем тата «Йăсăрка» балладă çырнă. Композици ĕçне те вăл çав вăхăтрах тытăнать, ку тĕлĕшпе «Легендă», «Шур кăвакал вĕçтертĕм» юрăсене, солист, хор тата оркестр валли çырнă «Чӳк», «Вăйă» ятлă произведенисене палăртмалла.

Музыкă енĕпе малалла вĕренес тесе, Ф. Павлов 1913 çулта Мускаври синодальнăй училищĕне кĕме ĕмĕтленет. Анчах та, пурнăçри тĕрлĕ сăлтавсене пула Чĕмпĕр хулинчех юлса, духовнăй семинаринче вĕренме пуçлать.

Семинарирен 1916 çулта вĕренсе тухсан, Ф. Павлов пĕр хушă Етĕрне уездĕнче — Кушлавăшра тата Палтайра учитель пулса ĕçлет. 1917 çулхи август уйăхĕнче ăна Шупашкар уездĕнчи Шемшер вулăсĕнче мировой судья пулма суйлаççĕ.

Шемшерте ĕçленĕ вăхăт та (1917—1919) Ф Павлов пурнăçĕнче паллă тапхăр пулнă. Унта вăл учительсен хорне тата драмă коллективне йĕркеленĕ, вĕсем валли халăх юррисене илемлетнĕ, «Сутра» пьесă çырнă.

Октябрьти социализмлă Аслă революцие Ф. Павлов хавхаланса кĕтсе илнĕ. Çак вăхăтран уншăн та çĕнĕ пурнăç пуçланнă. Çĕнĕ пурнăçпа пĕрле çĕнĕ юрăсем, литературă произведенийĕсем çуралнă

Хăйĕн юррисене шапирографпа пичетлесе, автор вĕсене совет влаçĕн малтанхи çулсенчех халăх хушшине сарма тăрăшать (1919 çулхи «Чăваш юррисем», 1921 çулта тухнă «Ача-пăча сасси» сборниксем т. ыт. те). 1922 çул пуçламăшĕнче Ф. Павловăн чи пысăк произведенийĕ—«Ялта» пьесă пичетленсе тухать. Тепĕр икĕ çултан унăн юррисене эпир «Сăрнай» ятлă пысăк сборникре куратпăр. Хаçатсемпе журналсенче Ф. Павлов çырнă статьясемпе фельетонсем тăтăшах пичетленеççĕ.

Анчах та тĕрлĕ енлĕ художник-гражданин Ф. Павлов çав çулсенче пĕр творчествă ĕçĕпе çеç пурăнмасть. Чăваш çĕршывĕнче çĕнĕ пурнăç тăвас ĕçе вăл çав тери хастаррăн хутшăнать Облăçри çут ĕç пайĕн музыкă секцине ертсе пырса, Ф Павлов чăвашсем хушшинче музыкă пĕлĕвĕсене сарассишĕн, классикăллă произведенисене пропагандăлассишĕн пĕтĕм вăйне хурса ĕçлет. Вăл тăрăшнипе 1920 çулта Шупашкарта музыкă шкулĕ уçăлать, чăваш хорĕ, концертсем паракан ушкăн тата Чăваш театрĕ çумĕнчи салон оркестрĕ йĕркеленеççĕ. Ф. Павлов хăй те, юрăсен авторĕ, дирижер пулса тата сĕрме купăс каласа, концертсене хутшăнать

Ф. Павлов ертсе пыракан чăваш хорĕ 1923 çулта Мускавра ял хуçалăх выставкинче пулать, Кремльте Свердлов ячĕпе хисепленекен залра юрлать. Çав коллективран пуçланнă та ĕнтĕ Чăваш государствă хорĕ — хальхи юрăпа ташă ансамблĕ. Çирĕммĕш çулсен вĕçĕнче Ф. Павлов государствă хорĕпе Мускавра тата тепĕр хутчен пулнă Ун чух та вăл ертсе пыракан хора çав тери ăшшăн кĕтсе илнĕ

1930 çултанпа Ф Павлов Ленинградри консерваторире композиторсем хатĕрлекен факультетра М. О. Штейнберг профессор класĕнче вĕреннĕ. Композитор тата драматург çĕвĕ пысăк произведенисем çырма ĕмĕтленнĕ. Анчах та йывăр чирленĕ хыççăн 1931 çулхи июнĕн 2-мĕшĕнче Ф. Павлов вилсе кайнă. Ăна Сочире хула çăвине пытарнă.

В. ИЛЮХИН

Ламар

(Пуçламăшĕ 17-мĕш страницăра)

(Пуçламăшĕ 17-мĕш страницăра)

ШЫВ ПЫРĔСЕМ

1

Шывсем тумламăн сăрхăнаççĕ
Çак Çĕр — анне кăкăрĕнчен,
Шыв пырĕсем тулсах пыраççĕ,
Хула ĕрчет пыр хĕрринче.
Ĕмĕртенхи шыв çулĕпе
Çӳрет сар ылттăн, мул вылять;
Çул уçакан — хутаç çакать,
Танккать вăл кĕлмĕç туйипе.
Вилсен те «çĕр çутилĕх» ун
Çук пилĕк пус... Телейсĕр чун!
Патши, тӳри-шари, улпучĕ
Çаратнă хăйĕн халăхне,
Вута пăрахнă, юн ăшне...
Çапла шăпамăр ĕлĕк пулчĕ.

2

Чулхулара та çавнашкал —
Ока шыв-шурĕн пырĕнче —
Ĕç халăхĕ ялан авал
Тертленнĕ хăй ĕмĕрĕнче.
Лаша сӳсменĕ пек йăлмак
Бурлакĕ тăхăнса шыв ашнă,
Çав йăлмака хам куртăм ак,
Шыв, пылчăк, хăйăр, юн пăтрашнă...

3

Тем çӳлĕш кремĕл тунă паттăр халăх;
Ока пырне хальччен вăл сыхласа
Тăрать, тĕреклĕ аллине тăсса.
Вилми пĕр эпос çырнă-мĕн çав алă!
Ăна хăмсарнă Атăлçи пăлхарĕ,
Эшкер-эшкер вăл курнă тутара,
Хăй — халăх эпопейи пек тăрать,
Шутлатăп: ĕмĕрех тăма пултарĕ!

Горький, 21/22. 7. 62.

* * *

Чуна çĕклентерсе ăсатрĕ Атăл,
Иртеççĕ тĕлĕкри пек çырансем...
Хусан шыва пăхать, пуçне пĕксе,
Килен-каян хăнасене вăл хапăл.

Ĕмĕрсенчен те ватă Шупашкарĕ
Кĕтет таврари шыв хăпарасса,
Çырансене таçтах сарăласса,
Вара вăл хитререх пулма пултарĕ.

Чулхулари чул пашнесем калаççĕ:
Чăнах та аслă пулнă халăх çак,
Вăл тӳснĕ пусмăра, вăрçа-харçа,
Ун мухтавне халь тĕнчипех кураççĕ.

* * *

Мускавăн тӳпине-мĕн каркалана
Йăлтах антеннă та пралук кăна.
Хăш чух, çӳлтен пăхсассăн, куçăм манăн
Мираж пекех курать çак хулана...
Сыв пулăр, пĕлĕш кăвакарчăнсем,
Мана ирсеренех вăратнисем!
Пăлхар çĕрне вĕçсе каятăп эпĕ
Сиртен кăшт пысăкрах кайăкпала.
Кунта ман тавтапуçăм, ман хисепĕм
Кĕвĕленсе, тен, çитĕ сăвăлла.
Сăввăмсенче çĕршывăмăн чĕри,
Ун ырă чунĕ çĕкленсе çуталĕ;
Çĕклекенни вăл — Атăл, ун юрри,
Тата çак халăх — ĕмĕрсен хуралĕ!

Мускав, 25/26. 7. 62.

ЯЛАВ № 9 (395)
СЕНТЯБРЬ—1962

ЕЖЕМЕСЯЧНЫЙ ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ И ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ СОЮЗА ПИСАТЕЛЕЙ ЧУВАШИИ.
ИЗДАТЕЛЬ: ЧУВАШСКОЕ КНИЖНОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО

Редактор: Г. А. Ефимов. Редколлегия: В. О. Алагер, А. Д. Калкан, В. Я. Канюков, П. К. Львов (отв. секретарь), А. В. Лукин, М. Д. Ухсай М. Д. Шумилов-Уйăп.

Рукописи не возвращаются.

НТ 02527. Подписано к печати 19. IX. 1962 г. Объем 5,82 п. л. Формат 70×108 1/8. Тираж 22.300 экз. Заказ № 1728. Цена 20 коп.

Адрес редакции: Чувашская АССР, г. Чебоксары, ул. Карла Маркса, 1. Телеф 8—36.

Типография № 1 Министерства культуры Чувашской АССР.

1963 çулшăн „ЯЛАВ“ журналпа „ТĂВАН АТĂЛ“ альманаха

çырăнса илĕр!

„ЯЛАВ“

Чăваш совет писателĕсен Союзĕ уйăхра пĕрре кăларакан илемлĕ литературă тата обществăпа политикă журналĕ.

ХАКĔ:

12 уйăха—2 тенкĕ те 40 пус; 6 уйăха—1 тенкĕ те 20 пус; уйрăм номерĕ—20 пус.

„ТĂВАН АТĂЛ“

Чăваш совет писателĕсен Союзĕн икĕ уйăхра пĕрре тухса тăракан илемлĕ литературă, критикăпа искусствă тата историпе публицистикă альманахĕ.

ХАКĔ:

12 уйăха—1 тенкĕ те 80 пус; уйрăм номерĕ—30 пус.

Республикă тулашенче пурăнакансен подпискă укçине çак адреспа куçарса памалла:

Чебоксары, Дом связи, „Союзпечать“.

КĔТСЕ ИЛ...

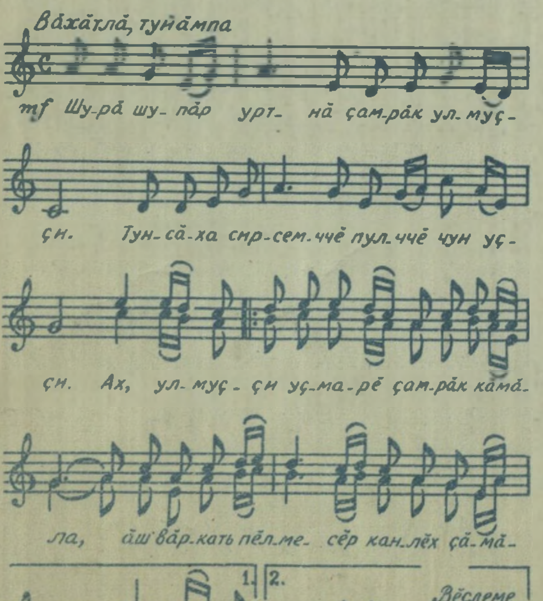

К. Архипов музыки.

А. Лукин сăвви.

Шурă шупăр уртнă çамрăк улмуççи,
Тунсăха сирсемччĕ, пулччĕ чун уççи.
Ах, улмуççи уçмарĕ çамрăк кăмăла.
Ăш вăркать пĕлмесĕр канлĕх-çăмăла.
Çамрăксен юрри те, çамрăксен ташши,
Кăмăла çĕклетчĕ, пулччĕ чун ăшши.
Ах, юрă юраймарĕ çамрăк чĕрене,
Ташă татаймарĕ сар хĕр тунсăхне.
Чун юратнă тусăм питĕ катара.
Вăл хĕлле çул тытрĕ Казахстан таран.
Ах, ма пĕрле каймарăм эпĕ ун чухне.
Кӳрентертĕм хытă тусăмçăм чунне.
Çурхи çил, çунат хуш, юррăм-кăмăла,
Чун савни патне, çил, вĕçсе кай, капа:
Эх, сан тусу кипет, те, çĕнĕех çĕре
Вăл сана манман, те, тытнă чĕререх.